

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

Э унд. с. 1 Ажабланиш, таажжуб, ҳайрат ҳис-туйғусини билдиради (бунда чўзиқ, такрор ҳолда қўлланиши мумкин). Э, ҳалиям турибсизми, суф сизга-е! «Гулдаста». Э, қандақа хотин бу, бировнинг уйига бостириб киради!.. А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Э-э, отагинам, шундоқ улуг айёмда йиғлайдимми киши?! А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

2 Кейин билганлик, энди эслаганлик маъносини алоҳида ҳис-туйғу билан ифода-лайди. Нима қилсам экан? Э, бўлди, Нўғой холага ялиниб кўраман. С. Сиёев, Ёруғлик. -Э, — Мирзакаримбой бутун гавдаси билан бир қўзғалиб қўйди, — жияним Хушрўй-бибининг ўғлиман дегин, баракалла. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Чақириш, мурожаатни билдиради. Э, э, ишгитча! Қани, бу ёққа келинг-чи! А. Қаҳҳор, Ўжар.

4 юкл. Баъзи сўзлар билан бирикиб, алоҳида таъкид билдиради. -Уялинг-е, ойи! — дедилар дадам бир зум ҳайратда қотиб тургач. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЭБ қ. эп.

ЭВ қ. эп.

Эви билан Меъёр-чегара доирасида; йўли билан. Лекин-чи, яна бир оз семириш ғамида бўлинг. Эви билан, яна семираман деб тарсиллаб кетманг. «Муштум». Бой бўлгур, эзмалик ҳам эви билан-да.. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЭВАЗ [а. عوض — ўрнини босувчи; ўрнини қоплаш; бадал] 1 Ўрнига, бадалига тўланадиган ёки олинадиган ҳақ, нарса; бадал. Куёв, эвази нақд бўлмаган оғир меҳнатга тоб бера олмай, Кимсанойни олиб,

шаҳарга кетиб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 (3-ш. эгалик ва ж.к. аффикслари билан — эвазига) кўм. вzf. Асос, сабаб каби муносабатни (шундай маънони) билдиради; бадалига. Мадрасаю ҳашамдор кўкўпар бинолар.. ўша халқлар қони эвазига тикланди. С. Кароматов, Олтин қум. Ол, дея тақдиринг бердинг қўлимга, Оҳ, нима сўрайсан эвазига ёр? Шухрат.

ЭВАКУАЦИЯ [лот. evacuare — бўшатмоқ, холи қилмоқ] 1 Одамлар, ташкилот, корхоналарни, бадий ва б. кадрятларни уруш, табиий офат қабилар хавфидан сақлаш мақсадида бир жойдан бошқа жойга кўчириш. Икки ҳафта давом этган эвакуация ҳеч қандай талафотсиз тугади. Газетадан. Минг-минг ярадорлар билан бир вақтда эвакуация қилинган завод-фабрикаларни қабул қилиб.. жой ҳозирлаш керак эди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Жанговар ҳаракатлар бўлаётган жойлардан ярадорлар, асирларни, таъмирга муҳтож ва ортиқча асбоб-ускуна ва ҳарбий техникани фронт ортига жўнатиш.

ЭВАРА Неваранинг боласи (бобога, бувига нисбатан). Меъморнинг икки невараси ва бир эвараси бор. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЭВЕН 1 қ. эвенлар. Эвен халқи.

2 Шу халққа тегишли, мансуб. Эвен тили.

ЭВЕНК 1 қ. эвенклар. Эвенк халқи.

2 Шу халққа тегишли, мансуб. Эвенк тили.

ЭВЕНКЛАР Россия Федерациясининг Красноярск ўлкасида ва Сибирнинг бошқа минтақаларида ҳамда Хитойда яшовчи кам сонли халқ.

ЭВЕНЛАР Россия Федерациясининг Саха Республикасида ва Охота денгизи соҳилларида – Магадан ва Камчатка вилоятлари, Хабаровск ўлкасида яшовчи кам сонли халқ.

ЭВИДА айн. эви билан қ. эв. Сафаров кўз ва қош ишораси билан Самандаровга: «Эвида-да! Бу гаплар, бу муомала ортиқча», дегандай қилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЭВКАЛИПТ [юн. eu – яхши + kalypotos – қопланган, ўралган] Австралияда ўсадиган бўйи баланд, ёғочи қаттиқ ва мустаҳкам, барглари эфир мойига бой, доим яшил дарахт.

ЭВЛАМОҚ қ. эпламоқ. Баланддан келатган. Бир хотинни эвлаб, йўлга солиб ололмадинг.. Шухрат, Жаннат қидирганлар. Ҳафизга яхши, аммо мана шу ўғлингни эвлаш қийин бўляпти. Мирмуҳсин, Умид.

ЭВОЛЮЦИОН 1 Эволюцияга оид, узлуксиз тадрижий равишда ривожланадиган. Эволюцион жараён.

2 Эволюцияни ифодалайдиган, ўрганадиган. Эволюцион таълимот.

ЭВОЛЮЦИЯ [лот. evolutio – авж олдириш, кучайтириш] Узлуксиз тадрижий ривожланиш, ўзгариш; табиат ва жамиятда узлуксиз ва тадрижий равишда давом этадиган ва сифат ўзгаришларига олиб борадиган миқдор ўзгаришлари. Эволюция жараёни. ■ Бош қаҳрамон эволюцияси ҳам романдан маълум даражада ўрин олган. Газетадан. Ирсият тўғрисида узоқ эволюция давомида пайдо бўлган асосий структуралар.. ҳамма турларда сақланиб қолади. «Фан ва турмуш».

ЭВОҲ унд. с. Қаттиқ афсус, изтироб, ўкинч билдиради. Оқиздилар, эвоҳ, қирмиз қон. «Гулдаста». Уёлғиз вафони ёлғиз хоҳларди. Эвоҳ, жафо ундан минг карра кўпроқ. Э. Охунова.

ЭВРИЛМОҚ 1 Айланмоқ, ўгирилмоқ. Чархнинг мангу эврилишидан Еллар кезиб юрипти шодон. А. Исроилов.

2 Бирор мақсадга эришиш учун елиб югурмоқ, ҳаракат қилмоқ. Яшаш учун турли усулда эврила бошлади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. Бундай эврилиш фақат номига эканлигини.. у тушунарди. А. Ибодинов, «Латофат» дўконидagi қатл.

ЭВТАНАЗИЯ [юн. eu – яхши + thanatos – ўлим, ўлиш] тиб. Беморнинг ўлим олди

азоб-оғриқларини енгиллаштириш; тузалиши қийин, оғриқ-азобдан қийналаётган беморларнинг ўлимини тезлаштириш.

ЭВФЕМИЗМ [юн. euphemismos < eu – яхши + phemi – гапираман] Бирор сабабга кўра қўлланиши тақиқланган ёки қўлланиши ноқулай бўлган қўпол, дағал сўз, ибора ўрнига бошқа юмшоқроқ сўз ёки ибора қўллаш. Мас., чаён сўзи ўрнида эшак, оти йўқ сўз ва иборасининг қўлланиши.

ЭВФОНИЯ [юн. euphonia < eu – яхши + phone – овоз] Оҳангдорлик; нутқда кучли оҳангдорлик туғдирувчи турли фонетик усуллар, ҳолатлар.

ЭГА 1 Уй-жой, мол-мулк ва ш.к. лар қарашли бўлган шахс; хўжайин, соҳиб. Уй эгаси. Боғнинг эгаси. Чиқаси келса, эгаси сабабчи бўлади. Мақол. Эшакка муғуз битса, эгасини сузади. Мақол. Итнинг феъли эгасига маълум. Мақол. ■ Дафтарни эгасига қайтариб юбориш керак эди-да. «Ёшлик». Боланинг топилгани уй эгаларининггина эмас, қўшнилари, ҳаммаҳалларнинг ҳам қувончига айланди. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Мана шу мулкнинг эгаси Утар бобони биларсиз? Шу зотнинг фарзандиман. С. Сиеёв, Ёрулик.

2 Юрт, эл каби сўзлар билан қўлланиб, шу сўзлар англатган жойнинг бошқарувчиси, бошлиғи маъносини билдиради. Ота-жон, сендирсан юртнинг эгаси.. «Равшан». Шунда Чамбилнинг овини овлаб, Чамбилнинг эгаси бўлиб юрганда, Чамбилнинг депарасида Туркман деган бир юрт бор эди. «Ширин билан Шакар».

3 Шахс ёки нарсада ўзи бирикиб келган сўз англатган нарсанинг бор, мавжуд эканини билдиради; бор, мавжуд. Тилсиз бўлиб келдим дунёга, Аммо тилга эаман энди. «Гулдаста». Барча қулайликларга эга бўлган бинолар қад ростлади. Газетадан.

4 Мавҳум тушунчаларни билдирувчи айрим сўзлар билан қўлланиб, шахс ёки нарсанинг шу сўз англатган белги, хусусият кабиға моликлигини билдиради; молик. Катта аҳамиятга эга. Юксак фазилатларга эга. ■ ..юксак технологик сифатларга эга бўлган чигитни экиш анча кўпайтирилди. Газетадан. Отасининг салтанат олдига катта ҳурматга эга экани Бадиянинг қалбига ҳам фидойилик туйғуларини солган эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

5 Нарсани юзага келтириш, тайёрлаш ва ш.к. жиҳатдан қарашлилигини билдиради. -Йўқ, — деди Ўзбек ойм, — ош эгаси билан ширин.. Ҳа, айтгандек, қудангизниқига юборган кишингиз келдими? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 с.т. (фақат 1-ш. эгалик аффикси билан) Тангри, худо. -Буни яратган эгамнинг ўзи билади, — деди оқсоқол. П. Турсун, Ўқитувчи. Сизни эгам сўзга пичиб қўйган экан-да. Ойбек, Танланган асарлар.

7 тлш. Икки таркибли гапларда фикрнинг кимга, нимага қарашли эканини англатувчи, белгиси кесим томонидан аниқланадиган бош бўлак.

ЭГАЛИ Эгаси бор, эгалланган. Эгали ер. ■ Ўғли борнинг эгалидир қалъаси. «Эрали ва Шерали».

Эгали гап тлш. Эгаси бор, эгаси ифодаланган гап.

ЭГАЛИК 1 Эга бўлган ҳолат, эга эканлик. Эгалигини исбот қилмоқ.

2 Эга бўлиш, шундай ҳуқуқли ҳолат. Молмулкка эгалик.

Эгалик қилмоқ Эга бўлмоқ, (ўзини) эга сифатида тутмоқ, бошқармоқ. Ким эгалик қилар хазна-зарига. «Эрали ва Шерали». -Ўғлимга тиллоз-сатанг ўқитувчи эмас, уйига эгалик қиладиган хотин керак, — деди қайнота Зебига. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

3 Моликлик. Катта аҳамиятга эгалик. ■ Тошкент фестивалининг жаҳондаги бошқа киноанжуманлардан ўзига хос фарқи унинг ғоят демократик руҳга эгалигидир. Газетадан.

Эгалик категорияси тлш. Отнинг предметнинг уч шахсдан бирига қарашли эканини билдирувчи шакллари ва бу шаклларга хос маънолар бирлиги. **Эгалик шакли тлш.** Отнинг предметнинг уч шахсдан бирига оидлигини билдирувчи морфологик шакли. **Эгалик қўшимчалари (ёки аффикслари) тлш.** Отнинг эгалик шаклини ясовчи қўшимчалар: -м (укам), -нг (уканг), -си (укаси), -миз (укамиз), -нгиз (укангиз), -лари (укалари).

ЭГАЛАМОҚ 1 Эга бўлмоқ, ўзиники қилиб олмақ. Уйдаги асл буюмларни ўзи эгаллаб олади, биз унда нима қиламиз? Ойбек, Танланган асарлар. Ҳа, муғамбир, менга ёмон кўрсатиб, ўзинг эгаллаб олмақчисан шекилли. «Гулдаста». Иш битиб, эшак лойдан

ўтгандан кейин зўравонлар чиқиб, ерларни эгаллаб оладиган бўлса, бунинг оқибати ёмон бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор жой, сатҳ ва ш.к. ни банд этмоқ, унда жойлашмоқ, ўрнашмоқ. Минбарни.. юқори курс студентлари эгаллади. Ж. Абдуллахонов, Орият. Хон бошлиқ арқони давлат, дин пешволари тахтиравонни эгаллашди. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Бирор сатҳ, юзани қопламоқ. Бутун айвоннинг буй-этини эгаллайдиган гилам устидаги пастак стол одатдагидек безатиб қўйилган.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Гўё хотини ўлмагандай, қоп-қора қалин сочлари бутун ёстиқни эгаллаганча ҳамон ёнида ётгандай туюлди Камолитдинга. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Рўнарадаги икки қаватли уйнинг сояси ҳовлининг ярмини эгаллаб олибди. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Қамрамоқ, қамраб олмақ, чулғамоқ, қоплаб олмақ. Ёдгорнинг бутун вужудини ҳорғин, мудроқ бир кайфият эгаллади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Саодатхоннинг.. юзидаги жиддийлик ўрнини ғалати, кинояга ўхшаш табассум эгаллади. С. Зуннунова, Янги директор. Кечаги изғирин шамол ўрнини тўсатдан илиқ майин шабада эгаллади.. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

5 Забт этмоқ, ишғол қилмоқ. Взводга жанг билан.. муҳим тепаликни эгаллаш вазифаси топширилди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Ҳамма юксак маррани тезроқ эгаллаш иштиёқда меҳнат қилмоқда. Газетадан.

6 кўчма Билиб, ўрганиб олмақ; ўзлаштирмақ. Бу йиллар мобайнида у пахтачиликнинг сир-асрорларини пухта эгаллади. Газетадан. Дарс бериш, лекция пайтида аудиторияга жон киритиб юбориш санъатини эгаллади. Ж. Абдуллахонов, Орият. Болалар.. тўғарақларда иштирок этиб, дам олиш билан бирга, касб-ҳунар эгалламоқдалар. Газетадан.

7 Бирон ўрин, даража ва ш.к. ни қўлга киритмоқ. Мусобақада фигурачиларимиз бешта совринли ўринни эгаллашди. Газетадан.

8 Бирон даража, мавқе, ўринда бўлмоқ, турмоқ. Маънавий камолот босқичлари ичида хушмуомалалик, ширинсуханлик асосий ўринни эгаллайди. «Саодат». Ўтмишдаги санъаткорлар ичида қизиқчилар алоҳида ўрин эгаллаб келганлар. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

ЭГАР 1 От-улов устига уриладиган ва миниб ўтириш учун мосланган абзал. *От эгари.* ■ *Комил кумуш узангига оёқ учини қўйиб, эгарга миниб олди.* Ҳ. Фулом, Машъал.

Отдан тушса ҳам, эгардан тушмайди қ. от. *Аммо, «отдан тушса ҳам, эгардан тушмайди», деганларидек, ҳамма ёқдан мосуво бўлса ҳамки, ҳали ҳавоси баланд.* А. Муҳиддин, Характеристика. **Эгар урмоқ** Эгарни улов устига қўйиб маҳкамламоқ. *Бадиа отининг олдига келиб, уни эркалади, эгар, жабдуқ уриб, қайишларини маҳкам тортиб боғлади..* Мирмуҳсин, Меъмор. **Эгардан тушмоқ 1)** от-улов устидан тушмоқ. *Яхшиликча эгардан туш-у, қўлингни кўтар. Бўлмаса, от устидан телпақдай учираман.* П. Турсун, Ўқитувчи; 2) кўчма кибр-ҳавоси пасаймоқ, димоғдан тушмоқ. *Фақат Самадийгина ачтди: -Энди эгардан тушибсиз-да, доҳий.* А. Мухтор, Туғилиш; 3) лавозимдан бўшамоқ, мавқеини йўқотмоқ. *Оқподшо отдан тушса ҳам, Саид Жалолхон эшон ҳали эгардан тушмаган эди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Калон-димоғлигинг қолмади-да, полвон! Ҳамон мусофирчиликни бўйнингга олдингми, эгардан сал тушгин-да!* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 Турли машиналарнинг одам ўтирадиган жойи, ўтиргичи. *Велосипед эгари. Трактор эгари.*

ЭГАРЛАМОҚ Эгар урмоқ. *Отингизни эгарлаб беринг, шаҳарга тушиб чиқаман* Ҳ. Фулом, Машъал.

ЭГАРЛАНМОҚ Эгарламоқ фл. мажҳ. н. *У [от] гоҳ эгарланади, гоҳ ҳовлидаги фойтунга қўшилади.* Ҳ. Фулом, Машъал.

Эгарланган отдай Тайёр, шай ҳолда. *Сен ҳали кўп яшайсан.. Мени-чи, шум ажал нақ остонада эгарланган отдай кутиб турибди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ЭГАРЛОҒЛИҚ Эгар урилган, эгар уриб қўйилган. *Эрталаб хон саройидан шиговул эгарлоғлиқ бир от келтириб, таъзим билан элчини аркка чорлади.* М. Осим, Элчилар.

ЭГАРСИМОН Эгар шаклидаги, эгарга ўхшаган. *Эгарсимон тоғ.*

ЭГАРЧИ Эгар ясовчи уста.

ЭГАРЧИЛИК 1 Эгар ясаш касби. *Унинг асл касби эгарчилик бўлиб, қўчқор, эчки шохларини кўчамиздаги ариқча ташлаб қўяр эди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

2 тар. Эгарчилар маҳалласи ёки растаси.

ЭГАСИЗ Бирор кимсага қарашли бўлмаган, эгаси йўқ; сабил. *Эгасиз мулк.* ■ *Қорабулоқда бекор ётган эгасиз, қақраб ётган қўриқлар кўп.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Фақат устига шелуха ортилган эгасиз ёлғиз арава турарди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

Эгасиз гап тлиш. Эгаси бўлмаган (ифодаланмаган) гап (қ. эга 7).

ЭГАСИЗЛИК 1 Эгасиз ҳолат.

2 айн. **хўжасизлик.** *Хўжасизлик — эгасизлик хавфли ижтимоий иллат.* Газетадан.

ЭГАТ Шудгор ерда экин экиш учун тортилган узун ариқ.

Эгат очмоқ (ёки солмоқ) Ҳайдалган ерда эгатлар ҳосил қилмоқ, ариқ олмоқ. *Мазлумки, жами қишлоқ хўжалик ўсимликлари ҳар хил кенгликда олинган эгатлар орқали суғорилади.* «Фан ва турмуш». ..*қишлоқда яшовчи борки, бари теримчига айланган, каттаю кичик эгат оралайди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ЭГАЧИ 1 Бир ота-онадан туғилган қизлардан каттаси (кичигига нисбатан; тарихан ва баъзи шеваларда ўғил укага нисбатан ҳам қўлланади). *Зайнаб эгачиси Хушрудан етти ёш чамаси кичик эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бобур Самарқандга кетишда ўз онаси ва эгачисига «Ўшдаги хўжрадан хабар олурсизлар», деб тайинлаб кетган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Аёл кишининг ўзидан катта ёшдаги (шунингдек, хурмат юзасидан кичик ёшдаги) аёлга мурожаат шакли. - *Туриб-туриб, мана шу норасидаларнинг бахтига сизга ўхшаи худо ярлақан эгачим борлигидан қувониб кетаман, — деди Зоҳида Меҳринисога.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *Ҳалима уни туғишган эгачисидай иссиқ қабул қилди.* Ж. Абдуллахонов, Гулчехра.

ЭГИЗ Иккаласи бириликда; бирга, қўш. *Уруш билан жудолик ҳам бир-бирига эгиз.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Қариндошим, туғишқоним, Улкан қозоқсан ўзинг, Тонг-отарда эгиз болқар Ўзбек билан юлдузинг.* Ф. Фулом. *Бу четда ётган совлиқ.. ҳар йили эгиз туғади.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЭГИЗ(АК) 1 Бирга туғилган икки ёки ундан ортиқ бола. *Эгизак туғилган болалар.* ■ *Зухраҳон Лолахон билан бир онанинг қорнидан талашиб тушган эгизаклардай яқин бўлиб қолишди.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

2 айн. эгиз. *Садоқат — асл виждон! Бурчга эгизак! У юракка қадрдон, Ҳаётга безак. Ё. Мирзо. Қуёш ва пахта! Булар менинг диёримда эгизак туғилганлар. Шукрулло, Жавохирлар сандиғи. Шодлик билан қайғу айни бир вақтда эгизак бўладиган шундай пайтлар ҳам бўлади. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЭГИК 1 Эгилган, куйи солинган; букик. *Эгик бўйин. Қадди эгик одам. ■ Ҳамза ёлғиз эди, у боқарди тик, Унинг тик қомати ҳеч бўлмас эгик. Ж. Жабборов. Ўзингни гуноҳкор деб сезмаганингдан кейин, нега бошинг эгик бўлсин?! И. Раҳим, Ихлос.*

2 Эгилган, қайрилган; эгри, қийшиқ, қийшайган. *Каттакон бурнининг учи бир оз эгик.. С. Нуров, Нарвон. ..толнинг эгик шохига қўнган қора қарға тинимсиз қағиллаб, қишини чақирди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

ЭГИЛИК 1 Яхшилик, фазилат, хислат. *Ҳай, ўртоқлар!.. Коллективлик эгилиги бизга аён. Ф. Фулом.*

2 Савобли иш; яхши, ҳайрли иш; эзгулик. *Эгиликнинг кечи йўқ. Мақол. ■ Худо ҳожи акамизнинг умрини узун қилиб, болачақасининг эгилигини кўрсатсин.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эгиликдан умидини узган Бува отларни тўқайга бошлади. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.*

ЭГИЛМА Эгилган, қайрилма. *Онанинг кўзлари унинг чиройли эгилма қошлари ўртасидаги ғам тугунчасига тикилди. Ойбек, Нур қидириб.*

ЭГИЛМОҚ 1 Эгмоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Бўйни эгилди. Эгилган таёққа суюнма, сени ҳам эгади. Мақол. Чивёқ тутган еридан синмайди, эгилган еридан синди. Мақол.*

2 кўчма Бирор ишга қайишмоқ, бўйни ёр бермоқ. *Уй ишига ҳам эгилсанг-чи!*

3 Таъзим қилмоқ, бошни ҳам қилмоқ. *Эзилган бошни қилич кесмас. Мақол. ■ Атрофдаги одамлар бари пулдор.. Уларга эгилсанг, бошингни силайдилар. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 кўчма Куллуқ қилмоқ, ўжарликни кўймоқ. *Нобакор укангдан ҳеч хабар оляпсанми? Қийналиб кетса ҳам, эгилай демайди-я! Й. Шамшаров, Тошқин.*

ЭГИЛУВЧАН Яхши эгилиш хусусиятига эга, эгилишга мойил. *Майин шабада.. суяги қотмаган гўдакдек эгилувчан ниҳолларни аста тебратади. Газетадан. Сувчилар меҳнатининг ўрнини эгилувчан қувурлар босди. Газетадан.*

ЭГИЛУВЧАНЛИК Яхши эгилиш хусусиятига эгалик. *Инсон қадимдан асл металллар, уларнинг гузаллиги, эгилувчанлиги, бошқа металллар билан бирикшиш хусусиятига эътиборини қаратган. Газетадан.*

ЭГИН (3-ш. бирл. эгни) **1** Орқанинг елка ва бўйин орасидаги устки қисми. *Энди эгнимни қисиб турмайин, қандоқ бўлса, буларга бир сўз айтайин, деб Ёдгор бир сўз айтаёттир. «Ёдгор». Ўзи полвон сиёқли.. Ҳар эгни қирдай, қараши тўқайдаги шердай. «Ойсулув».*

2 Киши танаси (гавдаси)нинг кийим кийиладиган уст қисми. *Мана ҳозир Мунисхон ётоқхонадан чиқиб келади. Эғнида оқ кўйлак. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

3 Энгил, кийим-бош. *Сувдан чиқдик, шоша-пиша энимизни кия бошлагандик, чорвоқ томондан биров кўринди-ю, писиб олди. М. Жўра, Изтироб.*

ЭГИН-БОШ с.т. Энгил-бош, кийим-бош. *Фуломжонни шаҳарда кўпроқ ажаблантирган нарса шу бўлдики, у мадрасадан кетиб қолгандан бери гадоийлар, тиланчилар, эғни-боши хароблар илгаригидан ҳам кўнаиб кетган эдилар. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

ЭГМА Эғиб ясалган; эгилган, қайрилган. *Эгма трубалар. ■ Сирож эгма кўприкдан ўтиб, кўл ўртасидаги чойхонага кирди. С. Зуннунова, Одамлар орасида.*

ЭГМОҚ 1 Тўғри, тик ҳолатидан бирор томонга тортмоқ; қайирмоқ, букмоқ. *Дарахт шохини эгмоқ. Новдани икки учидан ушлаб эгмоқ. ■ Дарё томондан ғириллаб эсиб турган шабада йўл бўйидаги ўт-ўланларни эгар, тебрата эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Этак тутиб, тик қаддимни эгармишман, Кунга куйиб, мен ҳам пахта терармишман. «Муштум».*

2 Ўз измига бўйсундирмоқ, итоат эттирмоқ. *Э нодон қиз, Тўлқинжон шунча қизларнинг ичиди сени севиб қолгани учун шодлан! Майли, бари бир эғиб оламан! Ф. Мусажон, Ҳури. Нима қилса, ишёқмасларни эғиб олиш мумкин? «Ўзбекистон кўриқлари».*

Бош эгмоқ 1) бошини қуйи солмоқ. *Бозорқул бундай пайтларда бош эғиб, хомуш утирарди. А. Мухтор, Чинор; 2) ўзини итоатли, таъзимда тутмоқ. Полвон ёш болага ўхшайди, кекни билмайди, бош эғиб борса, албатта, кечиради. С. Сиёев, Отлиқ аёл. ..жиндек тоқат қилинг, тоқатлига тоғ бош*

эгармиш. К. Яшин, Ҳамза; 3) бўйсунмоқ, измидан чиқмаслик. *Жаҳолатга.. шафқат билмас золимларга ҳеч қачон бош эзмайман.* К. Яшин, Ҳамза. **Бўйин эғмоқ** 1) йўлига юрмоқ, айтганига юрмоқ; бўйсунмоқ. *Эски раислар бўйин эгармикин бу ёш жувонга. Ишласа ҳам бир йил ишлайди.* И. Раҳим, Ихлос; 2) ишга қайишмоқ, кўнмоқ. *Ароқ-хўрликка муккасидан кетган Абдужаббор ижтимоий фойдали меҳнатга бўйин эзмай қўйибди.* «Муштум». *Ҳозир шунчалик наст ишга ҳам бўйин эғиш зарурати бор эди.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ЭГОВ 1 Каттиқ буюмни (темир, ёғоч ва ш.к. ни) кесиш, текислаш, ўткирлаш, пардозлаш учун ишлатиладиган, қирадиган тиши пўлатдан ясалган чилангарлик асбоби. *Уч қиррали эгов. Юмалоқ эгов. Ялпоқ эгов. Йирик тишли эгов.* ■ *Кичикроқ эгов билан узангининг юзлари яна эговланиб силлиқланади.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *«Сиз занлаган кетмонсиз, оловга тоблаб, ўткир эговга чархлас керак», деса-я юзсиз!* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 кўчма Кишини жондан тўйдирадиган, унинг умрини қисқартирадиган кимса, нарса. *Ичкилик — ақлнинг эгови. Ёмон хотин — умрнинг эгови.* ■ *Ҳамма косиб шундай бўлади, жоним! Косибчилик — умрнинг эгови.* Ойбек, Танланган асралар.

ЭГОВЛАМОҚ 1 Эгов билан ишлов бермоқ, эгов билан силлиқламоқ, ўткирламоқ. *Аррани эговламоқ. Кетмоннинг дамани эговламоқ.* ■ *Пўлат найза ер остида ётарми, Темир найза эговласа ўтарми.. «Ойсулув».*

2 кўчма Рухий азоб бермоқ, қийнамоқ, емирмоқ. [Дилбар:] *Ўзингизни ўзингиз эговлаясиз, Комилжон ака. О. Ёқубов, Айтсам, тилим қуяди, айтмасам — дилим. Ойим раҳматликнинг умрини уруш даврининг қийинчиликлари билан мана шу оғир кетмон ҳам эговлаган..* П. Қодиров, Юракдаги куёш. *Кечадан бери миямни эговлаган масалалардан сўз очдим.* Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадаси.

ЭГОВЛАНМОҚ 1 Эговламоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Эговланган юза. Эговланган пўлат.*

2 кўчма Силлиқланмоқ, сайқал топмоқ. *Бир қолипга тушолмаган дурда-дурда фикрлар эговлансин.* Ф. Фулом.

ЭГОИЗМ [фр. egoïsme < лот. ego — мен] қ. **худбинлик.** ..ўзларининг ғаразли манфаат-

ларини кўзлаб.. яккалик ва эгоизмни зўр бериб авж олдира бердилар. Газетадан.

ЭГОИСТ [фр. egoïste < лот. ego — мен] қ. **худбин.** *Эгоистлар — ёмон одамлар.. фақат ўзим бўлай дейишади. Ўзларинигина, ўз ҳаётларининг ҳузур-ҳаловатинигина ўйлашади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЭГОИСТИК Худбинликка, эгоизмга оид, худбинлик руҳида бўлган. *Олий мактаблардан чиқаётган баъзи кишилар.. жамият манфаатларини эмас, балки ўзларининг эгоистик, шахсий манфаатларини афзал кўраётганликларидан кўз юмиш мумкин эмас.* Газетадан.

ЭГОИСТЛИК қ. **худбинлик.** *Эгоистлик қилмоқ.* ■ ..унинг ҳар бир гапида, сўзининг оҳангида ўзини ардоқлаб вояга етказган Аширгул онага нисбатан бемехрлик, эгоистлик ҳислари ошкора сезилиб турарди. Н. Улуғжонов, Онажонингни унутдингми?

ЭГОЦЕНТРИЗМ [лот. ego — мен + centrum — марказ, ўрта(лик)] Манманлик ва худбинлик (эгоизм)нинг учига чиққан шакли: шахснинг фақат ўз қизиқиш доирасигагина боғланиб қолиши, бошқаларнинг фикри билан ҳисоблашмай, фақат ўз фикрлари ва шахсиятини юқори қўйишидан иборат хислати.

ЭГРИ 1 Тўғри чизиқ бўйлаб йўналмаган; қийшиқ, қинғир. *Эгри чизиқ. Эгри қилич. Эгри кўчадан юрсанг ҳам, тўғри юр.* Мақол. ■ *Азим толларнинг эгри шохларидаги шокила-шокила популар йўловчиларни салқинга чақира бошлади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Ҳақиқатга зид; нотўғри. *— Қийиқ иш қирқ йилдан кейин ҳам маълум бўлади, эгрисини қўйиб, тўғрисини гапираверинг, — деди.. Дўстмуродов.* «Муштум». *Энди тўғри танқиддан эгри хулоса чиқариш одатингизни ташланг.* Ойбек, О.в. шабадалар. *Дўстим, ҳаётга чуқурроқ қарасангиз, тўғри билан эгрини айира биласиз..* Ойбек, Нур қидириб.

3 Хатти-ҳаракат, гап-сўз ва ш.к. жиҳатдан ахлоқ-одоб, қонун-қоида меъёрий талабларига зид бўлган, шундай иш тутадиган; номақбул, ножўя, чакки. *Бирорта одам савдо соҳасида ишласа, дарров мияларига эгри фикр келади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Эгри одам соясидан ҳам хавотириланаверар экан.* «Муштум». *Ўзи тўғри бўлмаган одам бошқаларга ҳам эгри кўз билан қарайди.* Газетадан.

ЭГРИ-БУГРИ Эгилган, букилган; қингир-қийшиқ. *..эгри-бугри ариқларни кетмон билан текислай бошладилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Эгри-бугри шохлари бутун ҳовлини тутган катта нашвати дарахти тагида бир тўда болалар ўтиришибди.* Ф. Насриддинов, Артист ва режиссёр. *Ҳали кўмилмаган тоқлар эгри-бугри қизғиш танасини яширолмай, иймангандай осилиб ётарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЭГРИЛИК 1 Эгри ҳолат, эгри эканлик. *Деворнинг эрилиги. Йўлнинг эрилиги.*

2 Эгри, ножўя иш, хатги-ҳаракат (қ. эгри 3). *Мен домлаликда, эшонликда юравериб, хийла қўли эгриликка ўрганиб қолганман.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЭДИ тўлиқсиз фл. Фейл, шунингдек, бошқа туркумга оид сўзлар билан бирикиб, ўтган замон ва б. модал маъноларни ифодалаш учун хизмат қилади. *Шу мактабда ўқиган эдик. Хабари бўлса келар эди. Бу ерлар илгари чакалакзорлар эди. Хўп десанг, кинога борар эдик.*

ЭЖИКИЛАМОҚ: эжикилаб Майда-чуйдасигача, ҳамма тафсилоти билан, батафсил; синчиклаб. *-Гапир, қани, отанг саломат юрибдими?..— эжикилаб сўрай бошлади бувим. Ойбек, Болалик.*

ЭЗГИН Руҳий эзилган; эзилган, тушкун ифодали. *Тўтиқиз бошини аста кўтариб, кампирнинг ғамгин, эзгин юзига тикилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *«Сегоҳ»га ўтди, яна аллақандай ғамгин, эзгин куйларни айтди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кўзларида ёш ҳалқаланди. Ким билсин, бу энг сўнги эзгин ёшлардир?! Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.*

ЭЗГИНЛИК Эзгин, тушкун ҳолат. *Эзгинлик, хўрлик, йўқлик асаби бўш одамларда тажанглик туғдирар, муомалада пардани кўтарарди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ЭЗГУ Яхшилик бахш этувчи; эгилик келтирувчи; хайрли. *Эзгу ният. Эзгу иш. ■ Озодлик ҳайкали қошига бу он Эзгу уйларимни олиб келдим мен.* Х. Даврон. *Наврўз шамоли хаёлни шундай олиб қочади, эзгу йўлларга чорлайди.* Газетадан.

ЭЗГУЛИК Хайрли, эзгу иш. *Жаҳонга донғи кетган олимларни тўплаб, уларга шароит яратиб берган одам эзгуликни ҳис этмаслиги мумкин эмас.* Ў. Ҳошимов, Қалбинг-

га қулоқ сол. *Эзгулик йўлида қилинган яхшилик умрга сайқал бериб боради.* Газетадан.

ЭЗИБИЧКИ этн. Дуо ёзилган, сув ёки чойга чайқаб эзиб ичиладиган, гўё даво бўладиган қоғоз. *Қиз, гўшангада кийилажак юпқа оқ кўйлакни.. ва икки томоннинг кўнглига «ўлмас муҳаббат» солувчи «эзибички»ни бирга қўшиб, рўмолчага тугиб, эртага унутмаслик учун, белгили жойга қўйди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Эзибички бериб, тутатқи тутатиб, бошингиздаги бало-қазоларни ҳайдайман.* К. Яшин, Ҳамза.

ЭЗИК 1 кам қўлл. Эзилган; уваланган; янчилган. *-Отам ғирт оми бўлишига қармай, ўта диндор эди.. Данак чақса, эзигини ўзи еб, бутунини олло йўлига бағишлаган, — деди чол.* А. Муқимов, Қопқон.

2 кўчма Эзилган, жабрланган, абгор бўлган; эзгин. *Алишгансан мени ўғлон болангга, Аламим кўп эзик юракларимда, «Орзигул». Мунг, алам билан учган бу эзик нола тоғтошларнинг қалбини тилғудай бўлди.* Миртемир.

ЭЗИЛИШМОҚ 1 Эзилмоқ фл. бирг. н.

2 с.т. Қониқиб, узоқ гаплашиб ўтирмоқ. *Махдум Анварнинг бирор камбағал билан эзлишиб ўтирганини кўрса, ичидан аччиғланиб.. наст ҳамшиша настлигини қилади, деб уйлар ва энсаси қотиб, четга кетар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЭЗИЛМОҚ 1 Эзмоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Эзилган мева. Эзилиб пишган гуруч. Эзилган халқлар.*

2 Куйинмоқ, ачинмоқ; қийналмоқ, дили хун бўлмоқ; ташвиш тортмоқ. *Рўҳан эзилмоқ. ■ Бечора қиз отага муҳтож. Отасиз эзилиб битмаса яхши эди.* И. Раҳим, Ихлос. *-Кумуш ҳам менинг тепамда ўтириб, эзилиб йиғлар, бутун вужуди қалтирарди, — деди Камолитдин.* Т. Жалолов, Олтин қафас.

ЭЗМА Гапдан оғзи тинмайдиган, кўп гапирадиган; сергап. *Эзма чол. Эзма бўлмоқ. ■ Кўпчилик айтгандек, киши қариса, Эзма, насиҳатгўй бўлиб қоларкан.* Ф. Фулом. *Оғзи чарчамайдиган эзма одам керак бунча гапиришга.* Э. Аъзамов, Шайтончалар кўчаси.

ЭЗМАЛАНМОҚ 1 Эзмалик қилмоқ, гапни чўзмоқ. *Бир неча фарсахдан кейин қудуқ келишини олдиндан айтар, қудуқни эзмаланиб тасвирлар, ҳаммаси тўғри чиқарди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ортиқ эзмаланиб ўл-*

тиришга Эҳсоннинг фурсати йўқ эди. А. Қаҳ-
ҳор, Сароб.

2 с.т. Жуда секин, имиллаб иш қилмоқ;
ивирсимоқ, ивирсирамоқ, имилламоқ. *Эз-
маланмай, тез кийинсанг-чи!*

ЭЗМАЛАШМОҚ Эзилиб (эзмалик би-
лан) гаплашмоқ, суҳбатлашмоқ. *Ўз қўли би-
лан Қурбоналига овқат олиб чиқди. У билан
ўтган-кетганлардан эзмалашди.* Шухрат,
Жаннат қидирганлар.

ЭЗМАЛИК 1 Эзмага хос хислат, эзма
эканлик *Мамарасул ака, сураткаш ҳам
эзмалигингиздан хабардорга ўхшаб қолди
дейман-а?* Уйғун, Сайланма.

2 Ортиқча ва унчалик керак бўлмаган
тафсилотларга, майда-чуйдаларга берилиш.
*У тўйлардан, азалардан.. эсига маҳкам жой-
лаб келган «миш-миш» ларни ҳар вақт эзма-
лик билан сўйлар эди.* Ойбек, Танланган
асарлар.

ЭЗМА-ЧУРУК с. т. Ортиқ даражада эз-
ма. *Нима қилиб бу эзма-чурукни судраб юриб-
сиз, бети қурсин.* С. Аҳмад, Сўнгги нусха.

ЭЗМОҚ 1 Босиб, сиқиб ва б. йўл билан
юмшатмоқ, пачақламоқ, янчмоқ ва ҳ.к. *Оёғи
билан сигаретани эзмоқ. Анорни эзмоқ. ■
Ёнида чумоли уясини кўриб, оёғи билан эзди.
А. Мухтор, Опа-сингиллар. Чол бошқа чой
чақириб, белбоғининг қатидан қуруқ чой
олиб, кафтида эзди-да, пиёлага солиб қай-
тарди.* С. Аҳмад, Хукм. *Эрталаб Шоқосим..
бир ўсимликнинг қовжироқ гулини келтириб,
қайноқ сувда эзиб, қизга ичиришни буюрган
эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Киши абзоси ёки унинг бирор жойи-
ни қаттиқ босиб, сиқува олмақ. *Оғир юк
елкасини эзаяпти. ■ Оёғини қиздириб эзган
этигини ечолмай ўтирган Ширмонхон Мақ-
суда келгандан кейин ўрнидан турди.* С. Зун-
нунова, Олов. *Манлайни эзиб юборди бу
чўян қалпоқ.* Ойбек, Куёш қораймас.

3 Оғир, қийин аҳволга солмоқ, шундай
аҳволда сақламоқ. *Узоқ ва машаққатли йўл
уларни жуда эзиб ташлаган эди. ■ Халқ-
ларни қул қилиб эзиб келган подшо ҳукумати
ағдарилди.* Т. Бекмуродов, Унутилмас во-
қеалар. *Кириб майдонда жавлон урди эрлар,
Эзиб душманни ҳайқирмоқда шерлар.* Ҳаби-
бий.

4 Руҳан қийноққа солмоқ; қийнамоқ.
*Раҳимжон ака, бўлди, ўзингизни эзманг.. Ў.
Умарбеков, Ёз ёмғири. Орага оғир, эзиб*

юборувчи жимлик чўкди. К. Яшин, Ҳамза. *У
билан талашиб-тортишиб ўтириб, ёлғизли-
гини ҳам унутган экан. Энди танҳолик эза
бошлади.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

5 Қойилмақом қилиб, жуда таъсирли
тарзда ижро қилмоқ (асосан куй, қўшиқ
ҳақида). *Шодмон ҳожи олдин дуторда майин
эзиб, «Туя бўзлов» машқини чалиб, кейин
танбурни олди.* С. Абдулла, Қувғунда. *Бобоси
уни қувонтирадиган гап топганидан хурсанд,
эзиб ҳикоя қила кетди.* А. Мухтор, Бўронлар-
да бордек ҳаловат.

Жағини эзмоқ Уриб мажақламоқ, абжа-
гини чиқармоқ. *Ол қўлингизни, жағингизни эзиб
қўяман!* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдош-
лар. **Жиғини эзмоқ** қ. жиғ. *Ҳа, Салим, Ҳа-
кимларнинг жиғини эзман, ука.* Ойбек, Тан-
ланган асарлар. **Эзиб ёғмоқ** Майдалаб тўх-
товсиз ёғмоқ. *Уч кундан бери ёмғир эзиб ёғар,
ҳашарчилар ишга чиқмай, зерикиб қолишган
эди.* Ў. Ҳошимов, Бир томчи шудринг. **Юрак-
ни (ёки бағирни, қалбни, юрак-бағирни)
эзмоқ** Руҳий азоб бермоқ, руҳан қийнамоқ.
*Ўғли Турғунбой унинг юрагини эзиб юборди.
Т. Ашурув, Оқ от. Ахир менда нима гуноҳки,
муштипар онаизорнинг бағрини эзсан.* К.
Яшин, Ҳамза. *Совлиқнинг фарёд уриб маъ-
рагани юрак-бағрини эзиб юборди.* С. Аҳмад,
Юлдуз. *Опа хатосин сизди, Тўғри сўз қалбин
эзди.* «Муштум».

ЭЗФИЛАМОҚ айн. эзмоқ **1.** *Тупроқни эз-
филамоқ. Папиросни эзфиламоқ. Халирни эз-
филамоқ. ■ Тошўлат бир сиқим кесакни
олиб, кафтида эзфилади.* Ў. Умарбеков, Юл-
дузлар.

ЭЙ унд. с. **1** Мурожаат, чақирӣқ маъно-
сини билдиради. -*Тўхта, эй тўхта дейман!*
П. Турсун, Ўқитувчи. *Эй, буни қара, лайлак-
нинг уяси.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 Ачиниш, эътироз, қўшилмаслик маъ-
ноларини ифодалайди. *Эй, ҳаммаси баҳона..
Ойбек, Танланган асарлар. Эй, бас қилинг-
эй! Ҳамза, Танланган асарлар. Эй, қайёқда!*
Шукрулло, Жавоҳирлар санлиғи.

-**эй юкл.** Таъкид, маънони кучайтириш
учун хизмат қилади. *Извошларинг шунақа
юмшоқми-а? Нақ бахмал тўшакдай, жоннинг
ҳузур-эй.* Ойбек, Танланган асарлар. *Оббо
ноинсоф-эй, Ширмонбулоқнинг этагидаги
қора тупроқ ерларнинг барисини қўлга кир-
гизиб олди-я!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЭЙВОҲ айн. эвоҳ.

ЭЙНШТЕЙНИЙ [лот. Einsteinium — машхур физик Альберт Эйнштейн шарафига шундай ном олган] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; сунъий равишда олинган радиоактив металл.

ЭЙФОРИЯ [юн. euforia < eu — яхши + rhoe — бошдан кечираман, ўтказаман] Объектив ҳолат бечаролик бўлмаган димоғчоғлик, ўз-ўзидан, ғайрихтиёрий кўтаринки хурсанд ҳолат (асосан руҳий касалликларда, наркотик моддалар қабул қилганда кузатилади).

ЭКАН *тўлиқсиз фл.* Фёъл, шунингдек, бошқа туркумга оид сўзларга бирикиб, кейин билганлик, шарт ва б. модал маъноларни билдиради. *Ҳеч ким эшитмаган экан. Қўшингиз жуда яхши одам экан. Кўришмоқчи экан, нега келмади? Йўлда давом этар экан, турли хаёлларга борди.*

ЭКВАТОР [лот. aequator < aequare — тенглаштирмақ, баробар қилмақ] Ер шарининг ҳар икки қутбидан тенг масофада жойлашган ва Ернинг айланиш ўқиға перпендикуляр бўлган ҳамда Ерни Шимолий ҳам Жанубий яримшарларга ажратадиган катта айлана, чизиқ. *Географик экватор. Ер экватори.* ■ *Кун бўйи ўчоқдаги лаҳча чўгдай ловуллаб ёнган экватор қуёшининг тафти ҳам энди хийла босилди. С. Абдуқаҳҳор, Очиқ дераза тагида. Экватор номи бу мамлакатнинг экватордан пастда жойлашганлигини кўрсатади. «Фан ва турмуш».*

Осмон экватори Осмон гумбазининг олам ўқиға перпендикуляр бўлган ҳамда осмонни Шимолий ва Жанубий яримшарларга ажратадиган катта доира.

ЭКВАТОРИАЛ I *астр.* Иккита бири-бирига перпендикуляр бўлган ўқ атрофида айланадиган ва ҳар қандай осмон жисмининг осмон экваторига нисбатан вазиятини аниқлашга имкон берадиган линзали ёки кўзгули телескоп.

ЭКВАТОРИАЛ II Экваторга оид, экваторда ёки экваторга яқин жойлашган. *Экваториал минтақа.* ■ *Бир нафасда экваториал қоронғилик борлиқни босди-қолди. «Фан ва турмуш».*

ЭКВИВАЛЕНТ I [лот. aequivalens, aequivalentis — тенг кучли, тенг қийматли] *от* Бирор нарсага тенг ёки бирор жиҳатдан мос келадиган ва унинг ўрнини боса оладиган

бошқа нарса. *Иссиқликнинг механик эквиваленти. Кимёвий эквивалент.* ■ *Ҳар бир ҳикоядан сўнг иу ҳикояда учрайдиган қийин сўзлар ва ибораларнинг ўзбекча эквиваленти лугат тарзида берилган. Газетадан.*

ЭКВИВАЛЕНТ II *сфт.* Тенг, тенг бўлган; мос келадиган, ўрнини боса оладиган. *Эквивалент миқдорлар. Эквивалент сўзлар.*

ЭКЗЕМА [лот. eczema — тошма < ekzeo — қайнаб тошаман] *тиб.* Терининг нерв ва эндокрин система фаолиятининг бузилиши, организмда сурункали инфекция манбаи бўлиши, шунингдек, меъда-ичак касалликлари туфайли организм сезувчанлигининг ортиши билан кечадиган сурункали аллергия касаллиги. *Экзема организмда модда алмашишининг бузилиши туфайли ҳам пайдо бўлиши мумкин. Газетадан.*

ЭКЗЕМПЛЯР [лот. exemplar — нусха, намуна] *қ.* адад 1, *нусха* 4. *«Утган кунлар» китобидан ўн экземпляр сотиб олдим.*

ЭКЗОТИКА [юн. exotikos — бегона, ўзга ерли] Бир мамлакатга хос бўлиб, узоқдаги бошқа мамлакат халқига қизиқ, ғалати, ғайриоддий бўлиб кўринадиган нарсалар, урф-одатлар. *-Қани ўша экзотика? — ҳайратга тушиди хорижий журналист. Ж. Саъдуллаев, Камолот йўллари. Экзотика билан миллий руҳни сақлаш орасида катта фарқ бор. Ш. Шомухамедов, Бадий таржима ва адабий танқидчилик.*

ЭКИН Ҳосил олиш учун экилган ҳар қандай уруғдан униб-ўсган ўсимлик. *Экин майдони. Экинларни суғормақ.* ■ *Боғларни бир-бирдан айирган деворлар кўринмас; иш-комлар, мевазорлар, экин далалари туташ яшил манзара ясайди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Дала ва боғларда битадиган ўсимликларнинг тури, хили. *Ғалла экинлари. Полиэ экинлари. Техника экинлари.* ■ *Унинг [Ботиралининг] айтишича, қишлоқнинг асосий экини бўлган шолидан бу йил мул ҳосил олинган. Ҳ. Фулом, Машғал.*

Қора экинлар *шв.* Полиэ экинлари. *Қора экинлар билан жайдари пахтани ҳали ҳам камайтиришга маслаҳат бераман. Н. Сафаров, Уйғониш.*

ЭКИНЗОР Экин экилган, экин билан банд бўлган жой, дала. *Чўлни экинзорга айлантирмақ.* ■ *Орқада бепоен водийлар..*

экинзорлар, неча-неча обод қишлоқ ва шаҳарлар қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЭКИНЛИ Экин экилган. *Экинли ер.*

ЭКИН-ТИКИН Ҳар хил экин; ҳар хил экинлар; экин экиш; экин экиш ишлари. ..экин-тикинлар йиғиб олингунча биз билан турсин. А. Ҳайитметов, Унсин хола. *Тошкент халқи эркин нафас олди, савдо-сотик, экин-тикин ва касб-кор кўтарила бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Авжи экин-тикин даврида ер қақраб, тупроқ тўзиб турди.* И. Раҳим, Ижод, маҳорат, жасорат.

ЭКИНЧИ *эск.* Экин экувчи, деҳқон. *Баҳорнинг ҳиди ҳам кела бошлади.. экинчиларнинг ҳам куни тугди дея беринг.* «Муштум».

ЭКИНЧИЛИК *эск.* Экин экиш, деҳқончилик. *Экинчилик қилмоқ.*

ЭКИПАЖ I [фр. *équipage*] От қўшила-диган, одам ташувчи енгил арава; фойтун.

ЭКИПАЖ II [фр. *équipage* – кема командаси, аслаҳа-анжомлари] Кема, самолёт, танк ва ш.к. ларнинг шахсий таркиби. *Самолёт экипажи.* ■ *Кўмондоннинг буйруғи билан учала ўғилдан бир экипаж ташкил этилибди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Исаевнинг танк экипажи жасурлик намунасини кўрсатиб, душман техникасига зарба берди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЭКЛЕКТИЗМ [юн. *eklektikos* – танловчи, сайлаб олувчи] *филс.* Ҳар турли, ҳатто бир-бирига қарама-қарши бўлган фикр, караш, гоя ва назарияларни бирлаштиришга уришиш, принципсизларча қориштириб юбориш.

ЭКЛЕКТИК Эклектизм тарафдори.

ЭКЛЕКТИК Эклектизмга оид, унга асосланган. *Бу бинолар эклектик архитектуранинг намуналарига ўхшаб қолган, давлатга жуда қимматга тушган.* А. Бобоҳонов, Истиқболни ўйлаб.

ЭКЛИПТИКА [юн. *ekleiptike* < *ekleipsis* – тутилиш (мас., кўёш)] *астр.* Осмон сферасининг Кўёшнинг кўринма йиллик ҳаракати кўчиб турадиган катта доираси; бу доира Ернинг Кўёш орбитаси бўйлаб ҳаракатини акс эттиради. *Осмон сферасида Кўёш маркази йил давомида силжиб борадиган катта айлана эклиптика деб аталади.* «Астрономия».

ЭКМА Экиб ўстириладиган. *Бизнинг ўлкамизда гулхайрининг битта экма, еттита ёввойи тури бор.* Газетадан.

ЭКМОҚ Ўсимлик уруғини, уруғликни ерга ташламоқ, сепмоқ, тикмоқ; ўсимлик тупини, кўчатини ўтқазмоқ. *Чигит экмоқ. Картошка экмоқ. Гул экмоқ. Арпа эккан арпа олар, Бугдой эккан бугдой олар.* Мақол. *Бирни кессанг, ўрни эк!* Мақол. *Бир туп ток эксанг, бир туп тол эк!* Мақол.

ЭКОЛОГИК Экологияга оид, у билан боғлиқ. *Экологик ҳолат.* ■ *Олимларнинг фикрича, минтақадаги экологик вазиятни яхшилаш учун туб чоралар кўриш талаб этилади.* Газетадан.

Экологик система Тирик организмлар ва уларнинг яшаш муҳитларидан ҳосил бўладиган яхлит комплекс.

ЭКОЛОГИЯ [юн. *oikos* – ватан, уй + *logos* – фан, таълимот] Биргаликда яшайдиган тирик организмларнинг ўзаро ва теварак-атрофдаги муҳит билан бўлган муносабатини, шунингдек, одам ва биосфера ўртасидаги ўзаро муносабат масалаларини ўрганувчи фан.

ЭКОНОМИЗМ *сиёс.* 19-асрнинг охири – 20-асрнинг бошларида рус социал-демократиясида пайдо бўлган, ишчилар ҳаракатининг асосий вазифаси фақат иқтисодий талаблар доирасида (меҳнат шароитларини яхшилаш, иш ҳақини ошириш ва б.) кураш олиб боришдан иборат бўлмоғи керак, деб даъво қилган оқим.

ЭКОНОМИКА [юн. *oikonomike* – уй-рўзгор хўжалигини бошқариш санъати] *қ. иқтисодиёт.* *Кўёшли Ўзбекистонимизда фақат пахтачилик эмас, экономиканинг бошқа тармоқлари ва маданият ҳам юксалмоқда.* «Фан ва турмуш». *Проблемаларни ҳал этиш хўжалик экономикасини юксалтиришининг гаровидир.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЭКОНОМИСТ I *қ. иқтисодиётчи, иқтисодчи.* *Қишлоқ хўжалиги бўйича экономист. Экономист олим. Экономист инженер. Бош экономист.*

2 Экономизм тарафдори.

ЭКОНОМИЯ [юн. *oikonomia* – хўжаликни бошқариш] I *қ. иқтисод* I.

2 *тар.* Капиталистик типдаги йирик помешчик хўжалиги.

ЭКРАН [фр. *écran* – тўсиқ, ғов; парда] I Тасвир тушириш учун мосланган сатҳ, юза; парда. *Кино экрани. Телевизор экрани.* ■ *Бу ёруғ уйнинг деразаси худди кино экранига ўхшарди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 *тех.* Турли энергетик нурланишларни ютадиган, қайтарадиган ёки нарса ва кишиларни улардан ҳимоя қиладиган қурилмаларнинг умумий номи. *Буғ қозонининг экрани. Рентген апаратининг экрани. Радиолоампа экрани.*

3 *кўчма* Кино санъати.

ЭКРАНЛАМОҚ *тех.* Экран билан, ҳимоя тўсиғи билан таъмин қилмоқ; тўсмоқ. *Буғ қозонини экранламоқ.*

ЭКРАНЛАШТИРМОҚ Бадий асарни кинофильмга ёки телефильмга айлантирмоқ, шу асар асосида кинофильм яратмоқ. *Романни экранлаштирмоқ.*

ЭКРАНЛИ Экрани бор, экранга эга бўлган. *Кенг экранли кинотеатр. Экранли радиолоампа.*

ЭКС- [*лот. ex* — келиб чиқиш, манбани ифодаловчи олд қўшимча; -дан] Байналмилал ўзлашма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, 1) бирор жойдан чиқиш, ажралиш, чиқариб олиш (*мас., эксгумация, экстерриториаллик*); 2) аввалги, собиқ (*мас., экс-президент, экс-чемпион*) маъноларини билдиради.

ЭКСГУМАЦИЯ [*лот. ex* — -дан, ичидан + *humus* — тупроқ, ер] *тиб. ҳуқ.* Суд-тиббий, криминалистик экспертиза, патологик-анатомик текшириш мақсадида мурдан кўмилган еридан қовлаб олиш.

ЭКСКАВАТОР [*ингл. excavator* < *лот. exscavare* — тешмоқ, ўймоқ] Ер қовлайдиган ва тупроқни чиқариб ташлайдиган, асосий ишчи қисми қовш бўлган ўзиюрар машина. *Бир қовшли экскаватор. Экскаватор заводи.* ■ *Зовур қазийтган полвон — экскаваторнинг оғир чўмичи фил хартумидай баландга кўтарилиб тушмоқда.* Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.

ЭКСКАВАТОРЧИ Экскаваторни бошқарувчи машинист. *Моҳир экскаваторчи ўзининг баракали меҳнати билан кўпчиликка ўрнак бўлаётир.* Газетадан.

ЭКСКУРС [*лот. excursus* — (нутқда) четга чиқиш, мавзудан чекиниш] Асосий мавзу орасида шу мавзуга алоқаси бўлган бошқа бир масалага мурожаат қилиш, тўхташ, уни ёритиш. *Муаррининг асосий мақсади Хоразм шоҳларининг.. тарихини тиклашдан иборат бўлса-да, у ўз асарини узоқ ўтмишга экскурсия қилишдан бошлайди.* «ЎТА».

ЭКСКУРСАНТ *айн. экскурсиячи.* *Павильондаги экспонатларни жуда кўплаб экскурсантлар ўрганмоқдалар.* Газетадан.

ЭКСКУРСИЯ [*лот. excursio* — бирор жойга сафар, саёҳат] 1 Музей, кўрғазма, шаҳар ва ш. к. жойларни кўпчилик бўлиб бориб кўриш, шундай мақсаддаги сафар. *Экспурсияга чиқмоқ. Экспурсия автобуси.* ■ *Муаллимлари бошчилигида географиядан экскурсияга келишган эди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Экспурсия вақтида у ўзини жуда эркин тутиб, суҳбатни тарихий воқеаларга боғлаб, қизиқарли ўтказди.* Газетадан.

2 Экспурсия қатнашчилари гуруҳи; экскурсантлар. *Экспурсия Самарқанд шаҳрига жўнаб кетди.*

ЭКСКУРСИЯЧИ Экспурсия қатнашчиси.

ЭКСКУРСОВОД [экспурсия + *р. водить* — бошлаб (бош бўлиб) бормоқ] Экспурсиячиларни бошлаб юрувчи киши, экскурсия раҳбари. *Латофат автобуснинг деразасидан экскурсовод ҳикоя қилиб кетаётган эски черковга қаради.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

ЭКСПАНСИОНИСТ *айн. экспансиячи.*

ЭКСПАНСИОНИСТИК Экспансияга қаратилган, экспансия руҳидаги. *Экспансионистик сиёсат.*

ЭКСПАНСИЯ [*лот. expansio* — кенгайтириш, ерини кенгайтириб юбориш] Давлатларнинг, ижтимоий гуруҳлар ёки ташкилотларнинг ўзга ҳудуд ва бозорлар, хомашё манбаларига нисбатан куч ишлатиш ёки бошқа воситалар орқали ўз сиёсий ва иқтисодий таъсир доирасини кенгайтириш йўлидаги ҳаракати.

ЭКСПАНСИЯЧИ Экспансия тарафдори, экспансия сиёсатини юритувчи.

ЭКСПЕДИТОР [*лот. expeditor* < *expedire* — юбормоқ, жўнатмоқ] Корхона, муассаса ва ш. к. да мол, товар, газета-журнал, хат-хабарларни тегишли жойларга тарқатиш билан шуғулланувчи ходим. *Урганч район матлубот кооперациясининг экспедитори Кўзи Жумаев фактларни кўздан кечириётиб.. қарсақ чалиб юборди.* Газетадан.

ЭКСПЕДИТОРЛИК Экспедитор иши, вазифаси. *Шундан кейингина у нон ташиш бўйича экспедиторлик лавозимига тайинланган.* Газетадан.

ЭКСПЕДИЦИОН Экспедицияга оид, экспедицияга тааллуқли. *Экспедицион асбоб-ускуналар.*

ЭКСПЕДИЦИЯ [лот. expeditio – тартибга солиш; сафар, саёҳат < expedire – юбормоқ, жўнатмоқ] 1 Маълум гуруҳ кишиларнинг бирор мақсад билан (мас., илмий мақсадда) уюштирилган сафари. *Илмий экспедиция.* ■ *Экспедицияга чиқишдан олдин уй эгаси кириб, у ёқ-бу ёқдан гапириб, пировардида, одатича, нолиди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Шундай сафар қатнашчилари. *Экспедиция манзилга етди.* ■ *Аммо ҳар гал экспедициялар бир-бирига қарама-қарши, чалкаш ахборотлар қолдиришган.* С. Кароматов, Олтин қум.

3 Муассасанинг хат-қоғозларни юбориш, тарқатиш билан шуғулланувчи бўлими. *Газета экспедицияси. Экспедиция бошлиғи.*

ЭКСПЕДИЦИЯЧИ Экспедиция қатнашчиси, экспедиция ишлари олиб борувчи шахс. *Экспедициячилар қанча-қанча оғирчиликларни енгиб, янги маршрут схемалари.. геологик маълумотларнинг хомаки нусхаларини қоғозга туширавердилар.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЭКСПЕРИМЕНТ [лот. experimentum – синов, синаш; тажриба] Аниқлаш, синаш, текшириш мақсадида ўтказиладиган илмий тажриба, синов; синов ишлари. *Биологик эксперимент. Илмий эксперимент.* ■ *Туялар устида олиб борилган эксперимент шунинг кўрсатдики.. улар бир неча ҳафта сувсиз яшай олади.* «Муштум».

ЭКСПЕРИМЕНТАЛ 1 Экспериментга, эксперимент ўтказишга оид. *Экспериментал иш. Экспериментал метод. Илмий текшириш институтининг экспериментал базаси.*

2 Экспериментга асосланган, *Экспериментал биология. Экспериментал физика.*

ЭКСПЕРИМЕНТЧИ Эксперимент ўтказувчи, эксперимент асосида тадқиқот олиб борувчи.

ЭКСПЕРТ [лот. expertus – тажрибали] Суд-тергов органлари, тиббий ёки илмий муассасалар томонидан экспертиза ўтказишга чақирилган шахс, муайян соҳа мутахассиси. *Суд экспертлари. Экспертлар комиссияси.* ■ *Эксперт иштирокида гўр очилди. Ундан йигирма ёшлар чамасидаги ўрта бўйли, миқтигина йигитнинг гавдаси*

чиқди. Газетадан. *Экспертлар келиб, барча тафсилотларни аниқламоқчи бўлишди.* М. Ҳакимов, Бир фожианинг сири.

ЭКСПЕРТИЗА [фр. expertise < лот. expertus – тажрибали; синалган] Қийин ёки чигал масалани ечиш ва ҳал қилиш учун мутахассислар иштирокида уюштирилган текшириш, шундай текшириш ўтказувчи мутахассислар ҳайъати. *Суд-тиббиёт экспертизаси. Экспертиза хулосаси.* ■ *Тошмат шимининг чўнтагидан тиббий экспертиза справкасини чиқариб берди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Экспертиза натижаси бўйича тузилган акт унга ўқиб берилди.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида.

ЭКСПЛУАТАТОР [фр. exploiteur] Бошқаларнинг кучидан, меҳнатидан фойдаланувчи мулкдор шахс. *Эксплуаторлар синфи.* ■ *Болтабой қўл кўтарди.. Ўша мамлакатларда ҳукумат эксплуататорлар қўлида.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ [фр. exploitation – ишлатиш, фойдаланиш; фойда олиш < лот. explicitare – фойдаланмоқ, ишлатмоқ] 1 Ишлаб чиқариш воситалари эгаларининг ўзгалар меҳнати маҳсулини ўзлаштириб олиши. *Эксплуатацияга асосланган.*

2 Табиий бойликларни қазиб олиб, улардан фойдаланиш; ер, саноят корхоналари, транспорт воситалари, бинолар ва ш.к. дан фойдаланиш, уларни ишлатиш. *Водопроводни эксплуатацияга тайёрламоқ.* ■ *Мактабни.. эксплуатацияга топшириш учун.. конкрет чоралар кўрилди.* «Муштум».

ЭКСПЛУАТАЦИЯЧИ айн. эксплуататор.

ЭКСПОЗИЦИЯ [лот. expositio – кўргазма, томоша учун қўйиш; баён қилиш, тавсифлаш; тушунтириш] 1 ад. Бадиий асар сюжетининг таркибий қисми бўлиб, унда воқеалар юз берадиган макон ва замон, асар қаҳрамонлари ҳақидаги муаллиф маълумотлари баён қилинади.

2 Мусиқа асарининг асосий мавзуини ёки мавзуларини тасвирловчи бошланғич қисми; муқаддима.

3 махс. Музей, кўргазма ва ш.к. да санъат асарлари, тарихий обидалар ва ш.к. нинг томошабинларга кўрсатиш учун маълум бир системада жойлаштирилиши ва шундай тартибда жойлаштирилган материаллар. *Музей экспозицияси ҳозирги замон талаби*

даражасида тузилган. Ф. Хусаинова, Кўқон адабиёт музейида.

4 Кино санъатида ва фотографияда: суратга олиш пайтида ёруғлик сезувчи материалларга тушадиган ёруғликнинг миқдори.

ЭКСПОНАТ [лот. exponatus — кўргазмага, томоша учун қўйилган] Музей ва кўргазмаларда намойиш қилинадиган, экспозицияга қўйилган нарса. *Музей экспонатлари, Қишлоқ хўжалик кўргазмасининг экспонатлари.* ■ *Бу табаррук даргоҳда адиб ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳикоя қилувчи ўн бир миндан зиёд экспонат мавжуд.* Газетадан.

ЭКСПОНОМЕТР [лот. exponere — қўймоқ, кўрсатмоқ + юн. metreo — ўлчаيمان] Фото-, кино аппаратида экспозицияни аниқлаш учун хизмат қиладиган асбоб. *Ҳар бир фотоҳаваскор фотозлектрик экспонометрни яхши билади.* «Фан ва турмуш».

ЭКСПОРТ [ингл. export < лот. exportare — четга (ташқи бозорга) чиқармоқ] иқт. Сотиш ёки бошқа мақсадларда чет элларга мол ёки капитал чиқариш ва чиқарилган мол, капитал; *зид. импорт.* *Бир сўз билан айтганда, республикамиз импорт ўлкасидан экспорт ўлкасига айлиб бормоқда.* Газетадан.

Экспорт қилмоқ Чет элга (мол) чиқармоқ. *Ҳозирги кунда завод маҳсулотлари йигирмадан ортиқ хорижий мамлакатларга экспорт қилинмоқда.* Газетадан.

ЭКСПРЕСС [ингл. express < лот. expressus — кучайтирилган; ифодали, тасвирий] Йўлда кам тўхтайдиган, тез юрадиган поезд, автобус, кема ва ш.к. *Экспресс автобус.*

ЭКСПРОМТ [лот. expromptus — шай ҳолда бўлган; қўл остида тайёр турган] *айн. бадиха.*

ЭКСПРОПРИАТОР [фр. expropriateur < лот.] Экспроприация қатнашчиси, экспроприация қилувчи, уни амалга оширувчи.

ЭКСПРОПРИАЦИЯ [фр. expropriation < лот. ex — дан + proprius + шахсий, хусусий] *сиёс.* Давлат органлари томонидан мажбурий равишда (ҳақини тўлаб ёки текин) мулкдан маҳрум қилиш.

ЭКСТАЗ [юн. extasis — завқланиш] Ҳаддан ташқари (жазава даражасида) завқланиш, маҳлиё бўлиб қолиш.

ЭКСТЕРН [лот. externus — ташқи, сиртқи; чет, бегона] Ўқув юртида: ўқимасдан,

муस्ताқил тайёрланиб, имтиҳон топширувчи киши. *Мактабни экстерн тариқасида тамомламоқ.*

ЭКСТЕРНАТ Экстерн тариқасида имтиҳондан ўтиб, ўқув юртини тамомлаш.

ЭКСТЕРРИТОРИАЛ Экстерриториаллик ҳуқуқига эга бўлган.

ЭКСТЕРРИТОРИАЛЛИК [лот. ex — дан, ташқари + territorialis — маълум ҳудудда жойлашган] юр. Халқаро ҳуқуқда: давлатлар томонидан дипломатик вакилларга ўзаро бериладиган ҳуқуқ ва имтиёзлар: шахс ва тураржой дахлсизлиги, маҳаллий судлар томонидан суд қилинмаслик ва ш.к.

ЭКСТРА [лот. extra — метёрдан юқори, фавқулодда, ўта] Энг яхши, аъло (мол, товар нави ҳақида). *Экстра чой.*

ЭКСТРАДИЦИЯ [фр. extradition < лот. ex — дан, ташқари + traditio — топшириш, бериш] Муайян чет давлат қонунларини бузган шахсни шу давлатга топшириш.

ЭКСТРАКТ [лот. extractus — чиқариб, тортиб, суғуриб олинган] Экстракция йўли билан олинган модда, маҳсул. *Олча экстракти.* ■ *Японияда чуқур сув остида яшовчи ақула турларининг жигаридан.. «ақулин» деган экстракт олинмоқда.* «Фан ва турмуш».

ЭКСТРАКТИВ Экстракция йўли билан олинган. *Гўшт пиширилаётганда ивиб қолувчи ёки ажралиб чиқувчи моддалар экстрактив моддалар деб аталади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ЭКСТРАКЦИЯ [лот. extractio — чиқармоқ] Спирт, бензол ва ш.к. эритувчи моддалар ёрдамида суюқ ёки қаттиқ моддалар аралашмасидан бирор керакли моддани ажратиб олиш. *Мойни экстракция қилиш.* *Мой-ёғ комбинатининг экстракция цехи.*

ЭКСТРАСЕНС [лот. extra — дан ташқари, -дан ортиқ + sensitivus — таъсирчан, сезгир] Атроф муҳитни, борлиқни (сезги аъзолари иштирокисиз) идрок қилиш ҳамда ўзга кишилар ва ҳайвонларга таъсир кўрсатишда ғайритабиий қобилиятга эга бўлган шахс.

ЭКСТРЕМИЗМ [лот. extremus — энг охири; ўтакетган, ашаддий; кескин] Сиёсатда ва мафкурада ашаддий, фавқулодда усуллар билан йўл тутишга, кескин чоралар кўришга тарафдорлик.

ЭКСТРЕМИСТ Экстремизм тарафдори, кескин фикр ва чораларни ёқловчи, амалга оширувчи.

ЭКСТРЕМИСТИК Экстремизмга оид, экстремизмга мойил бўлган. *Экстремистик доиралар. Экстремистик талаблар.*

ЭКУВЛИ 1 Экин экилган, экинли. *Экувли ер.*

2 Экин экса бўладиган, деҳқончилик учун яроқли.

ЭКУВСИЗ Экин экилмай қолган, экилмаган. *Экувсиз ер.*

ЭЛ 1 Бир жойнинг одамлари, аҳолиси, халқи; умуман, кўпчилик одам, халойиқ, ҳамма. *У эрининг қилмишидан эл олдига бошини хам қилиб юрарди. Т. Ашуоров, Оқ от. Одамларнинг кўз ёшидан, қахридан қўрқмай, эл отаси бўлиб юргангизга ёқа ушлайман, тақсир. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Бир юртга, қабилага мансуб одамлар; миллат, халқ. *Қипчоқ эли. Манғит эли. Қардош эллар. ■ Шифокорлик касбини улуғлаш, элга сидқидилдан хизмат қилиш, кишиларнинг дардига даво топиш олийжаноб ишдир. Газетадан.*

3 Юрт, диёр, мамлакат. *Чет эллар. Ҳар ким элида, ўрдак кўлида. Мақол. ■ Баҳор келди элимизга, Яшил тўн кийди дала. И. Муслим. Шу пайт хаёл узоқларга, она элимга олиб кетди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Яшил элларга томон учиб кетди қушчалар. А. Орипов.*

Эл бўлмоқ Кимса билан ўз кишисидек яқин, дўст бўлмоқ; чиқишмоқ. *Асли душман эл бўлмас, Этакни кессанг, енг бўлмас. Мақол. Томчи сел бўлмас, Душман эл бўлмас. Мақол. ■ Бекнинг тўплаган одамлари аллақандай бир-бирига эл бўлмайдиган олчоқ одамлар экан.. А. Мухтор, Чинор. Ёвга эл бўлмаган каби ҳеч замон, Ёвни эл қилмади фарғоналиклар. А. Обиджон.*

ЭЛАК Ун элаш учун ишлатиладиган, тўр қопланган ёғоч гардишдан иборат уй-рўзғор асбоби. *Сим элак. Қалин элак. Элакка кирган хотиннинг эллик оғиз гапи бор. Мақол. ■ Зиёдаҳон.. элакдаги кепакни оғзи тор халтачага эҳтиёт билан солди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

Элак бўлмаслик Хизмат қила олмаслик, хизматга ярамаслик. *Қобилжон гап билмайди, гап билмагандан кейин, элга элак бўлмайди. Ў. Умарбеков, Юлдузлар. Элакдан*

ўтказмоқ 1) элаб тозаламоқ; эламоқ. Хом ёнғоқ пўстлогини қуришиб, элакдан ўтказиб, хинанинг асилига келинг, деб яна пул топади. С. Аҳмад, Сайланма; 2) обдан текширувдан (синовдан) ўтказмоқ. Бу ернинг табиати шунақа, янги келганларни элагидан ўтказиб олади.. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЭЛАКИШМОҚ 1 Эл бўлиб кетмоқ, дўстлашмоқ. *Ҳафиза, негадир, бу гўзал шаҳарда ёлғизликдан зерика бошлади — қўшни қизлар билан элакишолмади. Мирмуҳсин, Умид. Кутиб олгани чиққан мактаб болалари.. бирпасда бир-бирларига элакишиб кетишди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.*

2 Тегажўғлик қилмоқ, ҳазиллашмоқ. *Мен билан элакишма.*

ЭЛАКЧИ Элак ясовчи уста.

ЭЛАК-ЭЛАК: элак-элак қилмоқ **1** Синчиклаб текширмоқ; бирма-бир қараб, текшириб чиқмоқ. *Иш элак-элак қилинганч, Сафаровнинг сири очилди. «Муштум». Шунга асосан комбинатга келган учлик комиссия Қурбон Ориповни тоза элак-элак қилди. «Муштум».*

2 Элаганга ўхшаш ҳолатга, ҳаракатга солмоқ. *Ҳозиргина қумлар устини аста сийпалаб юрган шамол бирдан кучайиб, борлиқни элак-элак қила бошлади. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

ЭЛАМОҚ 1 Элакдан ўтказмоқ, элакдан ўтказиб тозаламоқ. *Бостирмада Зиёдаҳон супра ёзиб, ун элаб ўтирар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Тўй арафасида кун билан қор ёғди, шундай элаб ёғдики, кўзларни очирмай қўйди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 (фақат бўлишсиз шаклда — эламаслик) Эътибор (аҳамият) бермаслик, назар-писанд қилмаслик. *Зебихон ўзига муносиб йигит изларди. Оёғи тагида ўралашаётганларни писанд қилмас, йўлини тўсиб, йиғлаб, дардини айтадиганларни эламас эди. С. Аҳмад, Уфқ. Хола қўшнисининг гапини сиртдан эламаган бўлса ҳам, аммо ичидан зил кетди. Л. Маҳмудов, Вафо.*

3 кам қўлл. айн. **тебратмоқ.** *Зубайда бошини элаб, «йўқ» ишорасини билдирди. К. Яшин, Ҳамза.*

ЭЛАНМОҚ 1 Эламоқ **1** фл. мажх. ва ўзл. н. *Эланган ун. ■ Замон тебранган сайин у мислсиз зўр ғалвирда эланаётган бугдойнинг жиридай четга чиқади. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 шв. Ялинмоқ ёлвормоқ, илтижо қилмоқ. Пулат отадай нуроний кексаларнинг эланишлари наҳот сизнинг дилингизни юмшатоғмас. К. Яшин, Ҳамза. Уйига милиционер юбориб.. юрагини пўкиллашиб кўярдим.. Ўзи оёғини қўлига олиб югуриб келарди эланиб! С. Нуров, Нарвон.

ЭЛАН-ҚАРАН Шошилмай, аста, бафуржа. Аравага қўшиладиган от, чарчаган эшакдай бошини осилтириб, элан-қаран қадам ташлайди: тап, тап, тап.. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. Солиа она халта-хулталарини хужрага жойлаб, элан-қаран уйга кирса, Роҳила конверт ичидаги хатни олиб ўқиб, юм-юм йиғлаяпти. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ЭЛАС шв. Сал-пал, сезиларсиз даражада. Дадақўзининг аянчли товуши қулоғига элас чалинди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Чеча коридорда туриб, баланд каравотда.. ётган эрини элас таниди. «Ёшлик».

ЭЛАСЛАБ шв. Ғира-шира. Узоқдаги қоралар кўринади эласлаб. «Тоҳир ва Зухра».

ЭЛАСТИК I [юн. elastikos – қайишқоқ, эгилувчан] Синтетик толалардан махсус тайёрланган чўзилувчан, эгилувчан, қайишқоқ модда, чўзиб қўйиб юборилганда, тез ўз ҳолига қайтадиган материал, мас., резинка.

ЭЛАСТИК II [юн. elastikos] Қайишқоқ, чўзилувчан, эгилувчан. Эластик жисмлар. Эластик материал.

ЭЛАС-ЭЛАС Ғира-шира, билинар-билинамас даражада (асосан, кўриш, эшитиш, тасаввур қилиш ҳолатлари ҳақида). Муқаддам беш-олти қадам орқада турар, қоронғиликда гавдаси элас-элас кўринарди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. Номаблум томондан Матлубанинг овози элас-элас эшитилади. Ҳ. Олимжонов, Тақдир тақозоси. Ҳозир ўша кунларни, худди тушимда кўргандек, элас-элас эслайман. О. Хусанов, Қамбарнинг камол.

ЭЛАТ I Кишиларнинг миллат шаклига келмасдан олдинги тарихий бирлиги. Кўндир мамлакатда эллар, элатлар, Қадим ва ноқадим халқлар, миллатлар. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Эл, эл-халқ, қабила. Қабила бошлиғи Олтиной ўз элатининг тўқ, тинч бўлиши учун ҳамшиша қайғураркан. «Ўзбекистон кўриқлари». Дориға тортди, деб карвонлар айтди,

Ҳамма элат ўлганини эшитди. «Юсуф ва Аҳмад».

3 Бир жойли ёки бир қабилага, уруққа мансуб кишилар (бир-бирига нисбатан). Бу киши менинг элатим. ■ Элатлар махорка ўраб, хузур билан торта бошлади. Ойбек, Кўёш қораймас. Ҳа, элат, ётоққа ҳаммадан илгари кирадиган одатингиз йўқ эди, нима бўлди? В. Фофуров, Вафодор.

4 Юрт, диёр, мамлакат. Эл севган киши элатга оқсоқол бўлади. Мақол. ■ Мен ўлсам, сеники Жамбил элатим. Ҳарна борим, бари аркон давлатим. «Равшан». Борсанг, обод бўлар ўсган элатинг, Авж олади зиёда бўл давлатинг. «Муродхон».

ЭЛАТДОШ айн. элат 3. Олтмиш тўртга кирганда қари ёшим, Ғамларга чулғанди қариган бошим, Ўлсам беҳисобдир у элатдошим. «Эрали ва Шерали».

ЭЛАТЛИК Элатларча ҳамжиҳатлик; элатларга хос ўзаро муомала, муносабат, одат. Баҳромкул нари Авазнинг каттакон ёри, унинг тарзига қараб, ғамгин бўлиб, кўзидан ёши оқиб, элатлик қилиб, бир сўз деди. «Зулфизар билан Авазхон».

ЭЛАТЧИЛИК айн. элатлик. Ойжамол айтди: -Ўз элимизда бир одам «қиз меники», деб эшигимизни шупурган эди. Элатчилик – бировга беролмай, шунга бойланиб турибди. «Ёдгор».

ЭЛАШИМЛИ Элакдан яхши ўтадиган, элаб бўладиган.

ЭЛБЕГИ эск. Эл, элат бошлиғи, сардор. Ҳазина эшигин очинг, донолар, Элбегини, подшоҳларни жийинлар [йиғинлар]. «Юсуф ва Аҳмад».

ЭЛБУРУНДАН с. т. Ҳаммадан бурун, ҳаммадан олдин, биринчи бўлиб, элдан бурун. Сен элбурундан жом қоқиб, ўз бошингни ўзинг балага қўйма! Шухрат, Умр поғоналари. Шуни кўра-била туриб, элбурундан чекинятсан. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЭЛБУРУТДАН айн. элбурундан. Элбурутдан айтмасанг, кейинчалик ўзи ҳам эшитиб қолади, кўникади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Қўзибой элбурутдан тизгинни тутиб, карвонларча арава қиррасига қийшайиб олди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЭЛДОШ Бир жойли ёки бир элга, қабилага мансуб кишилар (бир-бирига нисбатан). Убайдуллахўжа ағлам шикоятчи бойларнинг.. элдошлари олдидан обрў учун

курашаётганларини англади.. П. Турсун, Ўқитувчи. Мен бу ерга элдош оғайнларни кўрай деб келдим. М. Қўшонов, Дийдор.

ЭЛЕВАТОР [лот. elevator – (юқорига) кўтарувчи] 1 Ғаллани қабул қилиш, тортиш, қуритиш, элаш, юклаш механизмлари билан жиҳозланган махсус ғалла омбори. Тошкент элеватори. Тегирмон элеватори. ■ Бизни сули қоплагани элеваторга олиб чиқадиغان бўлиб қолишди. А. Раҳмат, Брест қаҳрамонлари.

2 тех. Сочилувчан ёки донали юкларни кўтарувчи машина, механизм ёки механизмнинг бир қисми. Линотип элеватори. Ковшили элеватор.

3 тех. Иситиш системаларида совиб қайтган сувни иссиқ сув билан аралаштириш учун хизмат киладиган мослама.

ЭЛЕКТР [юн. elektron – қаҳрабo; смола, қатрон] 1 Электрик зарядларнинг мавжудлиги, ўзаро таъсири ва ҳаракати натижасида рўй берган физик ҳодисалар мажмуи; шу ҳодисалар туфайли юзага келадиган энергия турларидан бири. Мусбат электр. Манфий электр. Электр токи. Электр қуввати. Электр лампаси. Электр қўнғироқ.

2 с. т. Электр оқими қуввати билан ёнадиган ёриткич ва ундан тарқалувчи нур, ёруғлик. Қора чироқ ёқмайман, Электрлар турганда, Дангасага тегмайман, Зарбдорлар турганда. «Кўшиқлар». Кетмон ушлаган икки мўсафид унинг ёнидаги электр устуни тагида гаплашиб турарди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 сфм. Электр қуввати билан ишлайдиган. Сартарошлик ёмон касб эмас. Электр машиналар ҳар қандай ошқовоқдай бошни ҳам бир зумда ишлиб ташлайди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЭЛЕКТРИК I айн. электротехник. Кўпгина слесарлар, электриклар олий ўқув юрталарида сиртдан билим ола бошладилар. О. Жуманазаров, Қарвон келди.

ЭЛЕКТРИК II Электрга алоқадор, унга хос, электр билан ҳаракатга келтириладиган, электр ҳосил қиладиган, электр туфайли ишлайдиган. Электрик таъсир. Электрик лампа. Электрик тебранишлар.

ЭЛЕКТРИФИКАЦИЯ [электр + лот. factum – қилмоқ] қ. электрлаштириш.

ЭЛЕКТРИЧКА Электр қуввати билан юрадиган поезд. Бир ой ичида орттирган ош-

на-оғайни ҳам электричкагача кузатиб чиқади. Ойдин, Сухбати жонон.

ЭЛЕКТРЛАМОҚ Электр заряди бермоқ, зарядламоқ. Ўтказгични электрламоқ.

ЭЛЕКТРЛАШТИРИШ Электр энергияси билан таъминлаш; ишлаб чиқариш ва бутун хўжаликни электр энергиясидан кенг миқёсда фойдаланишга ўтказиш. Қишлоқни электрлаштириш. Саноатни электрлаштириш. ■ ..ўқув дастурлари қишлоқ хўжалигини электрлаштириш бўйича бир-бирига уйғунлаштирилиши мақбулдир. Газетадан.

ЭЛЕКТРЛИ Электр билан таъминланган. Қирга кетди куйимиз, Кузда бўлар туйимиз. Жинчиروқни иргитдик, Электрли уйимиз. «Кўшиқлар».

ЭЛЕКТР(О)- [юн. elektron – қаҳрабo] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, электрга алоқадор, унга хос, электр билан ҳаракатга келтириладиган, электр ҳосил қиладиган, электр туфайли ишлайдиган каби маъноларни билдиради.

ЭЛЕКТРОВОЗ [электро.. + р. возить – тортмоқ; судрамоқ; ташимоқ] Электр кучи билан ишлайдиган локомотив. Тезда электровозларни ишга туширишга қаратилган зарур тадбирлар кўрилди. Газетадан.

ЭЛЕКТРОД [электр.. + юн. hodos – йўл] 1 физ. Суюқлик ёки газга электр ўтказиш учун ишлатиладиган, пластинка, стержень, шар ва ш.к. шаклидаги ўтказгич. Мусбат электрод. Манфий электрод. ■ Агар эритма орқали ток ўтказилса, эритмага туширилган пластинкалар — электродлар газ пуфакчалари билан қоплана бошлайди. «Кимё».

2 Электр билан пайвандлаш, эритиш ёки кесишда ишлатиладиган деталга электр оқими ўтказадиган мослама. У электродни яхшилаб ўрнатди-да, детални учқунлар сачратиб пайвандлашга тушди. Б. Пўлатов, Ихлос.

ЭЛЕКТРОДИНАМИК Электродинамикага оид. Электродинамик ҳодиса.

ЭЛЕКТРОДИНАМИКА [электр.. + динамика] Физиканинг ҳаракатланувчи электр зарядларни хоссаларини ва ўзаро таъсирини ўрганадиган бўлими.

ЭЛЕКТРОКАРДИОГРАММА [электр.. + кардиограмма] Юрак теппешининг элек-

трокардиограф воситасида ёзиб олинган график тасвири.

ЭЛЕКТРОКАРДИОГРАФ [электро.. + кардиограф] Электрокардиография усулида ишлатиладиган тиббий асбоб.

ЭЛЕКТРОКАРДИОГРАФИЯ [электро.. + кардиография] Юракнинг тегиши натижасида ҳосил бўладиган электр импульсларни график тарзда қайд этиб, юракнинг аҳволини текшириш усули.

ЭЛЕКТРОКИМЁ [электро.. + кимё] Физик кимёнинг моддаларда электр оқими таъсирида содир бўладиган кимёвий ҳодисаларни, шунингдек, кимёвий жараёнлар натижасида электр оқимининг юзага келишини ўрганадиган бўлими.

ЭЛЕКТРОЛИЗ [электро.. + юн. lysis – эрувчан, парчаланувчан; ажралувчи] *ким.* Туз ёки кислоталарнинг эритмасидан ўзгармас электр оқими ўтаётганда, эритманинг таркибий қисмларга ажралиш жараёни. *Электролиз цехи. Электролиз усули билан соф металл ҳосил қилмоқ.*

ЭЛЕКТРОЛИТ [электро.. + lysis – эрувчан, парчаланувчан; ажралувчи] *ким.* Электр токини ўтказиш ионлар ҳаракати билан амалга ошадиган кимёвий модда.

ЭЛЕКТРОЛИТИК Электролизга оид; электролиз йўли билан олинадиган. *Электролитик жараён. Электролитик мис.*

ЭЛЕКТРОМАГНИТ [электро.. + магнит] Электр оқими ёрдамида магнит майдони ҳосил қиладиган, одатда сим ўралган пўлат ёки темир ўзак шаклидаги мослама; сунъий магнит.

ЭЛЕКТРОМЕТР [электро.. + юн. metreo – ўлчайман] *физ.* Кам зарядли ва кучсиз электр оқимлари потенциалларини ва улардаги тафовутларни ўлчайдиган асбоб.

ЭЛЕКТРОМЕТРИЯ *физ.* Электрга, электр ҳодисаларига оид катталикларни ўлчаш усуллари мажмуи.

ЭЛЕКТРОМЕХАНИК Электромеханика мутахассиси.

ЭЛЕКТРОМЕХАНИК Электрик ва механик таъсирга асосланган. *Электромеханик мослама.*

ЭЛЕКТРОМЕХАНИКА [электро.. + механика] Электротехниканинг электр энергияси билан ишлайдиган электр двигателлар, электр машиналар ва механизмларни қуриш ва улардан фойдаланиш

назарияси ва амалиёти билан шуғулланадиган бўлими.

ЭЛЕКТРОМОНТЁР [электро.. + монтёр] Электр тармоқлари ва асбоб-ускуналарини ўрнатиш, ишга солиш ҳамда назорат қилиб туриш билан шуғулланувчи ишчи-мутахассис. *..ўқув юртларида электромонтёр, монтажчи ва бошқа касбдаги ишчиларнинг кўпайтирилиши ҳам қишлоқ хўжалигини кадрлар билан таъминлаш масаласини бир-мунча ҳал қилган бўлар эди.* Газетадан.

ЭЛЕКТРОМОТОР [электро.. + мотор] Электр мотори, электр двигатели; электр энергиясини механик энергияга айлантирадиган машина.

ЭЛЕКТРОН I [юн. electron – қахраб; смола, қатрон] Энг кичик манфий электр зарядга эга бўлган элементар заррача.

ЭЛЕКТРОН II Магнийга бир оз алюминий, рух ва марганец қўшилишидан ҳосил бўладиган енгил қайишқоқ қотишма.

ЭЛЕКТРОН III 1 Электронга оид (қ. **электрон I**). *Электрон қобиқ.*

2 Электронлар хусусиятидан фойдаланадиган. *Электрон лампа. Электрон ҳисоблаш машинаси.*

ЭЛЕКТРОН IV Электрондан қилинган, электронли (қ. **электрон II**). *Электрон деталь.*

ЭЛЕКТРОНИКА I Фан ва техниканинг турли муҳитларда рўй берадиган электрон ва ион ҳодисаларни ўрганиш ва улардан фойдаланиш, шунингдек, электрон мосламалар, асбоб-ускуналар ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган соҳаси.

2 Электрон техника, электрон асбоб-ускуналар.

ЭЛЕКТРОНЛИ *айн.* **электрон IV.**

ЭЛЕКТР(О)ПАЙВАНД I Металларни электр оқими ёрдамида пайвандлаш, бириктириш.

2 *айн.* **электрод 2.** *Электропайвандлардан чиқаятган чарс-чарс олов кўзни қамаштиради.* С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар.

ЭЛЕКТР(О)ПАЙВАНДЧИ Электропайванд билан шуғулланувчи ишчи-мутахассис. *Тўхтанг, нега кўзларингиз оқиб тушар даражага бориб қопти, электропайвандчимисиз?* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЭЛЕКТРОСКОП [электро.. + юн. skopeo – қарайман; текшираман] Электр зарядларни аниқлаш ва ўлчаш учун ишлатиладиган содда асбоб.

ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ [электро.. + станция] Электр энергияси ишлаб чиқарадиган корхона. *Агар сизлар шуни электростанция қилсаларинг, уч колхоз чарогон бўлади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЭЛЕКТРОСТАТИК Электростатикага оид, электростатика ҳодисаларидан фойдаланишга асосланган. *Электростатик майдон.* *Электростатик генератор.*

ЭЛЕКТРОСТАТИКА [электро.. + статика] Физиканинг барқарор, ҳаракатсиз электр зарядларнинг электр майдонини ва ўзаро таъсирини ўрганадиган бўлими.

ЭЛЕКТРОТЕРАПИЯ [электро.. + терапия] *тиб.* Электр оқими, электр ва магнит майдонларини даволаш мақсадларида ишлатиш, қўллаш.

ЭЛЕКТРОТЭХНИК Электротехника мутахассиси.

ЭЛЕКТРОТЕХНИК Электротехникага оид; электр асбоб-ускуна ва машиналарни ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш техникасига доир. *Электротехник sanoat.*

ЭЛЕКТРОТЕХНИКА [электро.. + техника] **1** Электр энергиясидан амалий мақсадларда фойдаланиш йўллари ва усуллари ҳақидаги фан. *Электротехникадан имтиҳон бермоқ.*

2 Техниканинг электр асбоб-ускуналар ва машиналар ишлаб чиқариш ҳамда улардан фойдаланиш билан боғланган соҳаси. *Электротехника sanoati.*

ЭЛЕКТРЧИ *с. т.* **1** Электромонтёр.

2 Электротехник.

ЭЛЕМЕНТ [лот. elementum – стихия, дастлабки, бошланғич модда] **1** *ким.* Кимёвий усуллар билан таркибий қисмларга ажралмайдиган, эркин ҳолатда энг содда модда (ҳозирги вақтда юздан ортиқ элемент маълум). *Нодир элементлар. Радиоактив элементлар.*

2 *қ. унсур* **1.** *Иншоот элементлари. Пьесадаги драматизм элементлари. ■ Масалда сатирик ва юмористик элементлар муҳим ўрин тутади.* «ЎТА».

3 *қ. унсур* **3.** *Жамиятнинг прогрессив элементлари. Реакцион элементлар. ■ Бу материал таъсирида кўпгина ички душман элементлар жазосини олди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

4 Кимёвий реакция ҳисобига электр оқими ҳосил қиладиган энергия манбаи. *Гальвани элементи. Куруқ элемент.*

ЭЛЕМЕНТАР [лот. elementarius – илк, ибтидоий, дастлабки; бирор нарсанинг асосига тааллуқли] **1** Ибтидоий, бошланғич. *Элементар математика. Элементар маълумот. Агротехниканинг элементар қоидалари.*

2 Содда; жуда осон, оддий. *Элементар масала.*

3 *физ.* Энг кичик, энг майда. *Элементар зарра.*

ЭЛИК *айн. ёғупа.* [Мунаввар]. *Оқ рўмолчадаги қизил элик доғларини Йўлдошнинг тумшуғининг тагига тутди: -Бу қайси оймчанинг лабидан юкқан? С. Анорбоев, Меҳр. Қовоқлар яшил, лабларига қондай элик суртилган.* С. Нуров, Нарвон.

ЭЛИКИШМОҚ *айн. элакишмоқ.* *Болалар синфдан синфга ўтган, вояга етган сари бир-бирига эликишиб, ораларидан қил ҳам ўтмайдиган даражада иноқлашиб боришарди.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ЭЛИКМОҚ **1** Эл бўлиб кетмоқ, дўстлашмоқ, иноқлашмоқ. *Биз бора-бора бир-биримизга шу қадар эликиб, ўрганиб қолдикки, асло ажралгимиз келмасди.* Т. Жалолов, Олтин қафас.

2 Эргашмоқ, илакишмоқ. *Рўзимухаммад Зинаидага эликиб, унинг орқасидан гоҳ у хонага чопар, гоҳ бу хонага кирар эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ЭЛИМОҚ Уйқу тортгандай, бўшашган ҳолатга тушмоқ. *-Аблаҳ, – деб шивирлади ва булут босиб турган дим ҳавода аста элиб, пинакка кетди.* А. Мухтор, Туғилиш. *Бешикдаги Учқун.. Тозагулнинг бешикни бир меъёрда равон тебратишига элиди-да, ниҳоят., кўзларини юмиб, пишиллаш бошлади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЭЛИТ [фр. elite – энг яхши, сара] Сара, энг яхши, сараланган. *Элит уруғлик. Элит қорамол.*

ЭЛИТА [фр. elite – энг яхши, сара] Селекция йўли билан олинган ва келажакда кўпайтириш учун мўлжалланган энг яхши, сараланган уруғ, ўсимлик ёки ҳайвон нави, тури.

Элита хўжалиги Энг яхши уруғлик ёки зотли молларни етиштириш билан шуғулланадиган қишлоқ хўжалик муассасаси, станцияси.

ЭЛИТМОҚ **1** Элимоқ фл. орт. н. *Иссиқ, юмшоқ пахта қоплар, араванинг бешик син-*

гари тебратиши.. кеча уйқудан қолган Фулом-жонни элитди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Хей, дўстим, бу чекишингда мени элитиб кўясан-ку.. Шухрат, Олтин зангламас.

2 кўчма Эс-хушини, ихтиёрини оғдирмоқ, шу ҳолатга ўзига жалб этмоқ. Майнанинг гул барига ўхшаиш тиниқ юзи, қуюқ киприклари остидаги қора кўзлари навкарни элитиб кўйган эди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

ЭЛЛАМОҚ шв. Қопламоқ, босмоқ, тутмоқ. Холвайтарнинг ҳиди бутун мадрасани элади. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ЭЛЛИК I 50 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. Эллик яшар одам. Эллик гектар ер. Оғирлиги эллик килограмм келадиган юк. Беш карра ун эллик бўлади. Элакка чиққан хотиннинг эллик оғиз гапи бор. Мақол.

ЭЛЛИК II с. т. I Энли, сербар.

2 айн. энли 2. Кўндан кутилган қор тўрт эллик ёғиб, томларни оқартирган эди. Ойбек, Навоий. Стулларни бир эллик чанг бошиб кетибди. «Муштум».

ЭЛЛИК III Бирор элга мансуб бўлган. Чет эллик меҳмон.

ЭЛЛИКБОШИ тар. I Ўрта асрларда: қирқ-эллик отлиқ аскар бошлиғи.

2 Ўрта Осиё хонлиқларида кичик амалдор, оқсоқол. Бир куни маҳалламизнинг элликбошиси шаҳарга бориб келиб: -Аканг осилди, ўз кўзим билан кўрдим, — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЭЛЛИПС [юн. elleipsis — камчилиги, нуқсонли бор, қусурли] мат. Конус ёки цилиндрни унинг ўқиға қия бўлган текислик билан қирққанда ҳосил бўладиган ёпиқ эгри чизиқ ва шундай шаклдаги нарса. Тажриба жараёнида Кеплерда, сайёраларнинг орбитаси эллипс шаклидан иборат, деган доҳиёна фараз туғилди. «Фан ва турмуш».

ЭЛЛИПСИС [юн. elleipsis — тушиш, туширилиш] тлш. Нутқ элементининг тушиб қолиши; эллипсис нутқда турли мақсадларда (мас., ихчамлик талаби билан) юз беради. Мас., Яхшилар кўнайсин, ёмон қолмасин гапида «одам» сўзи эллипсисга учраган.

ЭЛЛИПСИД [юн. elleipsis — камчиликли, нуқсонли + eidos — кўриниш] мат. Эллипснинг ўз ўқларидан бири атрофида айланишидан ҳосил бўладиган ёпиқ геометрик сирт.

ЭЛЛИПТИК [юн. elleiptikos — эллипсга оид] Эллипсга оид; эллипс шаклидаги. Эллиптик шакл. Эллиптик орбита.

ЭЛНАВКАР айн. навкар.

ЭЛОВЛАМОҚ шв. айн. эловсирамоқ. Аламазон атрофга эловлаб боқди. «Шарқ юлдузи».

ЭЛОВСИЗ шв. Эътибор берилмай, эътибордан четда. Кўндан эловсиз ётган Хайбатли чайир тўнка. Дадамнинг ҳам кучлари Етмаган экан унга. Қ. Муҳаммадий.

ЭЛОВСИРАМОҚ шв. Уйқусирамоқ, довдирамоқ. Бўрибой ёнбошига ағдарилди-да, эловсираб, боққа кўз югуртирди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ЭЛОМОН шв. Тунги қоровул, соқчи.

ЭЛПАРВАР айн. халқпарвар.

ЭЛСЕВАР I Элни, халқни севадиган, яхши кўрадиган, ватанпарвар.

2 Дўстликни яхши кўрадиган; дўстона. Элсевар ўзбек халқи.

ЭЛТМОҚ I шв. Олиб бормоқ; ташимоқ. Унинг имоси билан Маҳдини залдан олиб чиқиб, ётоқхонага элтиб кўйдилар. С. Сиёев, Ёруғлик. ..аяларинга бир лаганда мантисомса, икки чойнак аччиқ чой элтиб бер! К. Яшин, Ҳамза. Оила бошлиғи Зуннунхўжа.. Сидиқжон далага уруғлик ва гўнг элтиб, ҳосил келтиради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 шв. Сигдирмоқ; кетмоқ. Челақ ун литр сув элтади. ■ Илгари канал тўғрисида гап борганда, Сидиқжон уни бирон тегирмон сув элтадиган ариқ деб ўйлаган эди.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 қ. элитмоқ I. Асрорқул келиб ўтирди. Унинг чакка томирлари чиққан, нафас олиши бежо эди.. Чилим элтгандир. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Иссиқ элтибди, ука. Энди тузалиб қоласиз. С. Аҳмад, Таъзим. Ўтирдилар бари, ёнбошда нарқу, Бошин кўйса, кишини элтар уйқу. М. Алавия, Севинчларим.

Ақлни элтмоқ Ақлни (эс-хушни) олмоқ. Ширин ҳам ойдаини тўлган камоли, Ақлингни элтар ҳусну жамоли. «Баҳром ва Гуландом».

ЭЛФУРУШ Ўз элини, ватанини сотувчи; ватанфуруш, сотқин. ..мол-мулк тўпловчи элфурушларнинг қадами тинди. А. Мухтор, Азамат водий.

ЭЛЧИ I дип. Бир суверен давлатнинг бошқа бир суверен давлатдаги диплома-

тик вакилларининг энг катта мартабаси, унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Фавқулодда ва мухтор элчи.* ■ Аллақачонлардан бери бу давлатда элчимиз ҳам йўқ. Газетадан.

2 тар. Шоҳ томонидан бирор топшириқ билан юборилган киши. *Хўжа Абдулло бошлиқ элчилар ундан рад жавоби олиб қайтдилар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Элчи пошонинг чуқур маъноли гапига қойил қолиб, таъзим қилди.* «Латифалар».

3 кўчма Дарак берувчи нарса, белги. *Қиш элчиси — қарғалар қағиллай бошлади.* ■ Бинафшалар очилди Баҳор элчиси бўлиб. Ю. Ҳамдам.

4 кам қўлл. Совчи. *Зебихонга элчи қўйиб юрилган вақтларда мингбоши бир сўз деган эмасмиди: Шунини қўлга келтирсам, бор-йўгимни тутаман.. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Совчи бўлдим икковингга данакор, Элчи-совчи бўлмайди кан гуноҳкор.* «Гулихиромон».

5 Ҳарб. Урушаётган томонларнинг ўзаро музокара олиб бориш учун юборган вакили. *Элчиға улим йўқ.* Мақол.

ЭЛЧИЛИК I Элчи иши, вазифа-лавозими.

ЭЛЧИЛИК II Бирор элга, халққа хос расм-русум, тартиб-қоидалар. *Хафа бўлмай-сиз, элчилик.*

ЭЛЧИХОНА *дип. I* Элчи ёки бошқа биринчи даражали дипломатик вакил томонидан бошқариладиган дипломатик вакиллик. *Париждаги Ўзбекистон элчихонаси. Элчихона ходимлари.*

2 Шу вакиллик жойлашган бино. *Элчихонага бормоқ.*

ЭМ I Чечак ва баъзи бошқа касалликларнинг олдини олиш учун тери орқали юбориладиган зардоб ва уни тери орқали юбориш. *Тирсагидан юқорида олтинга босилган муҳрдек эм изи кўришиб турарди.* Мирмуҳсин, Яширинган куч.

2 Дори, дори-дармон; умуман, шифобахш нарса. *Доктор сақлаб қолди ўлимдан, Эми билан согайдим отдай.* О. Юнус.

Эм бўлмоқ (ёки тушмоқ) Кор қилмоқ, шифо бўлмоқ. *Дори эм бўлди.* ■ *Мол деган нозик бўлади. Ҳарна кинна эм тушган бўлсин.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

ЭМАКДОШ I *эск.* Ҳамкасб, касбдош. *Одатда, иш юзасидан елкадош бўлиши керак бўлган ўртоқлар бир-бирларини буткул*

танимай, ўз эмакдоши қандай заҳмат чекаётганини билмай меҳнат қилади. Газетадан.

2 эск. Ходим. *Ўша вақтларда Қориёқубов группа раҳбари, Ҳамза адабий эмакдош эди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

3 айн. **ЭМИКДОШ.** Мендан аввал ўлмасин эмакдошим.. *Жаллод, шудир сенга айтган нолишим.* «Ширин билан Шакар».

ЭМАКЛАМОҚ Икки қўл кафти ва икки тизза билан юрмоқ; ўрмаламоқ. *Бола эмаклаб юрибди. Солдатлар эмаклаб бориб, истехкомга яқинлашишди.* ■ *Баланд том устида эмаклаб юриб, тунукачилар тунука қоқардилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЭМАЛЬ [фр. email – сир, силлиқ сирт] **I** *айн. сир II 2, 3.* Эмали кўчган кастрюлька. ■ *Эмаль ва лок цехларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифати талабга жавоб бермайди.* Газетадан.

2 Тишининг асосан минерал тузлардан ташкил топган қаттиқ ялтироқ қопламаси. *Эмаль тишни сақлайди.*

ЭМАН Ёғочи оқиш ва жуда қаттиқ, кенг япроқли, жигарранг узунчоқ мевали дарахт; дуб. *Эман дарахтининг эгилгани — сингани, Эр йигитнинг уялгани — ўлгани.* Мақол. *Эман стол.*

ЭМАНЗОР Эман дарахтлари билан банд бўлган ер.

ЭМАНСИПАЦИЯ [лот. emancipatio – озод бўлиш, озод қилиш] Озод бўлиш, озод қилиш, қутулиш; озодликка чиқиш, озодликка чиқариш; ҳуқуқий жиҳатдан тенг бўлиш. *Хотин-қизларни озод қилиш, яъни эмансипация деган гап Англияда ҳам, Францияда ҳам... барча мамлакатларда кўпдан бери бор.* А. Мухтор, Асарлар.

ЭМАС *тўлиқсиз фл.* Инкор, рад маъносини билдиради. *Яхши эмас. Борган эмасман. Ҳеч гап эмас. Ўша киши эмасмикин?* ■ *Хизматкор — қул эмас.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭМБАРГО [исп. embargo – тақиқлаш, ман қилиш] **I** Чет эл товарларини ёки валюта бойликларини киритиш ёки шундай нарсаларни мамлакатдан олиб чиқиб кетишни давлат томонидан тақиқлаш.

2 Чет давлатга қарашли кемаларнинг мамлакат портларига киришини давлат томонидан тақиқлаш ёки бошқа давлатга қарашли кемалар, юклар, қурол-яроғларни вақтинча тўхтатиб туриш.

ЭМБЛЕМА [юн. *emblema* – бўртма нақш, безак] **1** Бирор гоё ёки тушунчанинг шартли ёки рамзий белгиси, рамзи. *Оқ каптар – тинчлик эмблемасидир.*

2 Бирор ташкилот, уюшма ва ш.к. нинг хос белгиси. *Ҳозирги ҳолида журнал эмблемаси, назаримда, кўнгулдагидек чиқмаган.* Газетадан.

ЭМБРИОЛОГ Эмбриология олими, му- тахассиси.

ЭМБРИОЛОГИК Эмбриологияга оид.

ЭМБРИОЛОГИЯ [юн. *embryon* – пушт, ҳомила; куртак + *logos* – фан, таълимот] Биологиянинг одам, ҳайвон ва ўсимлик эмбрионлари ўсишини ва ривожланишини ўрганадиган бўлими.

ЭМБРИОН [юн. *embryon* – пушт, ҳомила; куртак] *биол.* Одам, ҳайвон ёки ўсимликнинг илк ривожланиш давридаги ҳолати; пушт, куртак; гумона (бачадондаги); куртак (уруғдаги). *Товуқларнинг рациониди А витамини етишмаса, тухумдаги эмбрионнинг ривожланиши секинлашади ва жўжа очирини узоққа чўзилади. «Ўзбекистон паррандачилиги».*

ЭМГАК *эск. 1 айн. меҳнат. Сен учун дала- нинг чокини сўкдик, Бола ўстиргандек эмгак- лар тўкдик.* Миртемир.

2 Заҳмат, қийинчилик. *Эмгак чекмоқ. ■ Ўтиб бир қанча ойлар, бошлаб эмгак, Яна юрмоққа бошлаб, чекди эмгак. Ҳабибий.*

ЭМГАКЛАМОҚ *кам қўлл. қ. эмакламоқ.* Бир куни бойваччалар мени эмгаклатиб, ҳангра, дейишди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

ЭМГАКЧИ *шв.* Меҳнат қилувчи; меҳнатчи.

ЭМДИ *с. т. Энди. -Энди доиранинг сат- хини ўлчашни ўргатинг, – деди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ЭМИГРАНТ [лот. *emigrans, emigrantis* – кўчувчи, кўчиб кетувчи] Ўз ватанини тарк этиб, бошқа мамлакатга кетиб қолган одам; муҳожир. *Сиёсий эмигрант. ■ Аксарияти эмигрантлардан иборат йўловчилар пароход сатҳига чиқиб, теварак-атрофга кўз ташладилар.* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

ЭМИГРАЦИЯ [лот. *emigrare* – кўчиб бормоқ (кетмоқ), кўчмоқ] **1** Бошқа мамлакатга кўчиш, кўчиб кетиш.

2 Шу мамлакатдаги ҳаёт. *Эмиграцияда яшамоқ.*

3 Бошқа мамлакатда яшовчи муҳожирлар, эмигрантлар.

ЭМИ-ДИМИ *этно.* Кинна солиш ва бошқа дуо, қоқиқ-суқуқлар билан даволаш. *Эми-дими қилмоқ. ■ Абдурасул тўрт томонга зир югуриб, жийрон қашқани эми- дими қилдиради. Бироқ от от бўлмайди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЭМИЗАК *айн. эмизгич. Онаси шўрлик кечаси билан ухламай кўтариб, аллалаб чиқади. Эмизак билан оғзига сут қуяди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЭМИЗГИЧ Бола, кўзичоқ ва ш.к. ни эмизтиш учун ишлатиладиган сўргичли идиш. *Болага эмизгич билан сут бермоқ. Тойчани эмизгич билан боқмоқ.*

ЭМИЗИК Эмизгичнинг оғизга олиб сўриладиган резинка қисми. *Бузоқ эмар экан, тумшуғи билан эмизикни тортиб-тортиб кўяр эди.* Н. Назаров, Замон.

ЭМИЗИКЛИ 1 Бола эмизадиган, эмадиган боласи бор. *Эмизикли хотин. Эмизикли кўйларни парвариш қилиш. ■ Эмизикли оналар оёғига горчицали ванна яхши ёрдам беради.* Газетадан.

2 Эмадиган, кўкракдан ажралмаган. *Янги туғилган чақалоқ ва эмизикли бола учун энг тўйимли овқат она сути ҳисобланади. «Фан ва турмуш».*

ЭМИҚДОШ Бир онани эмишган (ака-ука, ака-сингил, опа-сингил). *Бир синглим бор – менинг билан эмиқдош, Синглимга арзимни етказ, ёлғиз ғоз. «Алпомиш».* Эмиқдош акамга ўхшар юзларинг. «Эрали ва Шерали».

ЭМИН [а. *أمين* – ишончли; пок, софдил; хавф-хатарсиз; сақловчи; нозир] *кам қўлл.* Хавфсиз, омон, тинч. *Деву парининг зиёндан эмин бўлиш учун ўзингни ўқитиб юр. «Муштум».*

ЭМИН-ЭРКИН Эркин, тинч ҳолатли; ўзини бемалол, тортинмай эркин тутган ҳолатда. *Бизнинг бояги эмин-эркин суҳбатимиз барҳам топди.* Газетадан. *Аям ўзини эмин-эркин тутар, бизнинг ортиқчалигимизни сез- дирмасликка ҳаракат қилар эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЭМИССИОН 1 *мл.* Эмиссияга оид (қ. *эмиссия 1*); қимматли қоғозлар, қоғоз пуллар чиқарадиган ва уларни ишга соладиган. *Эмиссион банк.*

ЭМИССИОН II физ. Эмиссияга оид (қ. эмиссия II); эмиссия ҳодисаси билан боғлиқ бўлган. *Эмиссион жараён.*

ЭМИССИЯ I [лот. emissio — чиқариш] мл. Пул ва қимматли қоғозларни муомалага чиқариш.

ЭМИССИЯ II [лот. emissio — нур сочиш, ёйилиш, тарқалиш] физ. Қиздирилган ёки ташқи электр ва магнит майдонлар таъсири остидаги жисмлар сиртидан зарраларнинг отилиб чиқиши, чиқарилиши. *Термоэлектрон эмиссия.*

ЭМИШ тўлиқсиз фл. От ва феъл шакллари билан келиб, бевосита ўзи кузатганлик, эшитиб билганлик каби маъноларни билдиради. *Тушимда бутун дунёни сув босган эмиш. Эртага меҳмонлар келар эмиш. ■ Султон ҳазратларининг ўзлари ҳам оташнафас шоир эмишлар.* Ойбек, Навоий.

ЭМЛАМОҚ I Юқумли касалликларнинг олдини олиш учун одам ёки ҳайвон организмга тери орқали зардоб юбормоқ. *Чечакка қарши эмламоқ. Тифга қарши эмламоқ. ■ Кунни билан уйма-уй югуриб касал боқар, мактаб болаларини эмлар, узоқ тоғ қишлоқларига отда бориб, касалларга ёрдам кўрсатар эди.* А. Мухтор, Чинор.

2 эск. Кинна, дуо ва бошқа қоқиқ-суқуқлар билан даволамоқ. *Саройбон бир қайроқни унга булғаб олиб келиб, Некқадамнинг бошига суртиб, эмлаб: -Бой ака! Қулингизнинг боши тошдан бўлсин, — деди.* С. Айний, Қуллар.

ЭММОҚ I Эмчакдан ёки сўргичдан сут сўриб ичмоқ. *Қўзичоқ онасини эммай қўйди. Яхши бузоқ икка онани эмеди. Мақол. ■ Энангни ийдириб эмгин, Бойчибор! «Алпомиш». Оч чақалоқ соғинган маммасини апил-тапил эма бошлади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 кўчма Ўзига сингдирмоқ, олмоқ. *..ёмғир сувини эмиб тўйган ер эркин-эркин нафас оларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *..гулларидан асаларилар бол эмаётган мевазор боғлар бошланди.* «Гулдаста».

Ит эмган қ. ит 1. Хом сут эмган банда (ёки инсон) Ҳар ким ҳам хато қилиши мумкин, деган маъно билдирувчи ибора. *Лекин хом сут эмган банда хатосиз яшай олмас экан.* Газетадан.

ЭМОЦИОНАЛ Эмоция жиҳатдан бўлган, эмоцияга оид; эмоция, ҳис-туйғу ифодаловчи. *Ҳажвий кулги — таққиднинг эмо-*

ционал шаклидир. М. Қодиров, Ўзбек халқ оғзаки драмаси. *Режиссёр спектаклнинг эмоционал ривожини бошқариш.. учун сахна қисмларидан фойдаланади.* Газетадан.

ЭМОЦИОНАЛЛИК Эмоционал белги, хусусият; шундай белги-хусусиятга эгаллик. *Санъат бошқа фанлардан эмоционаллик билан ажралиб туради.* «Саодат». *Давр проблемасининг ўзига хос бадиий талқин этилиши.. тасвир услубининг содда ва эмоционаллик билан роман китобхонлар қалбидан жой олган.* О. Тоғаев, Олтин зангламас.

ЭМОЦИЯ [фр. emotion < лот. emovere — ҳаяжонга солмоқ, тўлқинлантирмоқ] Ташқи ва ички қўзғатувчилар таъсири натижасида одам ва ҳайвонларда пайдо бўладиган руҳий кечинма; ҳис, туйғу; ҳис-ҳаяжон; қўзғалиш. *Кучли эмоция. Эмоцияга берилмоқ.*

ЭМПИРИЗМ [юн. empeiria — тажриба] I флс. Тажрибага асосланган идрокни, яъни ҳиссий идрок ва тажрибани билишнинг бирдан-бир манбаи деб билладиган ва назариянинг аҳамиятини инкор қиладиган фалсафий таълимот, йўналиш.

2 Назарияни камситиб, фақат амалий ишга, тажрибага берилиш, қуруқ амалиётчилик.

ЭМПИРИК Эмпиризм тарафдори.

ЭМПИРИК I Эмпиризмга оид. *Эмпирик фалсафа.*

2 Тажрибага асосланган, тажрибадан олинган. *Эмпирик формула.*

ЭМПИРИОКРИТИК Эмпириокритицизм тарафдори.

ЭМПИРИОКРИТИЦИЗМ [юн. empeiria — тажриба + kritike (techne) — танқидий муҳокама қилиш санъати] флс. Фалсафада 19-аср охирида пайдо бўлган, моддий дунёнинг объективлигини инкор этиб, материяни онгнинг маҳсули деб қарайдиган субъектив-идеалистик оқим.

ЭМРАНМОҚ шв. Бирон қайғули, кўнгилсиз воқеа, хабардан озор чекмоқ; ўртанмоқ. *Бошдан давлат кетса, тувғон эртанар.* Мақол. ■ *Кўргандан эмранди тандаги жоним.* «Равшан». *Гул кетар бўлса, гулистон эмранар.* «Алпомиш».

ЭМУЛЬСИЯ [фр. emulsion < лот. emulge — соғиб олмоқ (дастлаб ўрганилган эмульсиялардан бири сут бўлган)] I Бир-

бирида деярли эримайдиган икки суюқликнинг бири иккинчисида жуда майда томчилар ҳолида муаллақ сузиб юрадиган аралашмаси (мас., ёғ томчиларининг сувдаги қоришмаси эмульсиядир). *Экинларга эмульсиялар пуркаш. Станокни эмульсия билан совитиш. ■ Ультратовуш тебранишлари ёрдами билан ҳар хил эмульсиялар ҳосил қилинади. «Физика».*

2 Фотоплёнка, фотоқоғоз ёки фотопластинка бетига суртилган ёруғлик сезувчи қатлам.

ЭМФАЗА [юн. emphasis – ифодалилик, тасвирийлик] Нутқда бирор гап ёки унинг бўлақларидан бирини таъкидлаб талаффуз қилиш.

ЭМФИЗЕМА [юн. emphysema – бўртиш, шишиш, қаппайиш] тиб. Киши организми тўқимасида ёки бирор аъзосида ҳавонинг тўпланиб қолиши нагжасида шу аъзонинг шишувидан иборат касаллик. *Ўпка эмфиземаси.*

ЭМЧАК 1 Аёллар кўкрагидаги ҳар икки сут безлари ва уларнинг ҳар бири. *Эмчак учи.*

2 Сутэмизувчи ҳайвонлар сут безларининг эмиладиган, соғиладиган учи. *..тирсиллаб турган оппоқ елини сонларига шалопшалош урилар, ўрта қўлдай йўғон-йўғон тарвақайлаб кетган эмчакларидан йўл-йўлакай сут тиз-тиз тирқирарди. С. Анорбоев, Оқсой.*

Эмчакдан ажратмоқ (ёки айирмоқ, чиқармоқ) Гўдакни эмизмай, бошқа овқатлар билан боқа бошламоқ. *Эмчакдан ажралган бир неча болага қараб туриш учун.. рўзғордан бир хотин чопиққа чиқмаса ҳақлидир. А. Қодирий, Обид кетмон. Йўқ, бу совлиқларнинг қўзилари ўтга ўрганиши биланоқ эмчакдан ажратаман. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЭМЧАҚДОШ айн. **эмикдош.** *Қавмим йўқ, Равшанжон, қариндошим йўқ. Сир айтайин десам, эмчакдошим йўқ. «Равшан».*

ЭМЧИ 1 Эмловчи табиб, врач, ҳамшира.

2 этн. Эми-дими, дуо, қоқиқ-суқуқлар билан даволоччи табиб. *Бир ман ўзим қоқимчи, Ҳам эмчман, аласчи. Ҳамза.*

ЭН 1 Нарсаларнинг кўндалан йўналишдаги катталиги; кенглиги. *Уйнинг бўйи ва эни. Эни бир метр, бўйи икки метр келадиған гилам. ■ Энига йигирма олчин жой олган ўн беш даричали каттакон чорхари уй ичида эллик чоғли бек йигитлари гул-*

хан солиб ўтирар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бўйра эни Бир бўйра ҳажмига тенг ўлчов бирлигини (ҳажми) билдиради. *..уйнинг орқа девори бир бўйра эни кесиб тужирилган бўлиб, қорайиб кўринар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тўрт бўйра эни келадиған ҳовлисига ўн хилга яқин экин экади. «Муштум». Икки эн Икки бўлак нарсадан энига улаб қилинган. Икки эн кўрна. ЭН (ёки энига) **тортмоқ** Кенгаймоқ, йўғонлашмоқ. *Умурзоқ ота пўстлоғи эн тортиб, танаси ковак бўлиб кетган кекса толга суюниб утирибди. Ҳ. Гулом, Машъал. У [Давронов] семириб, юзлари қизариб кетган, новча бўйи энига тортган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.**

2 Бир кийимлик газлама. *Аҳмад ўзи учун бир жоди, бир тарғил сизир, бир кийимлик эн олди. Газетадан.*

3 Белги, тамга (адаштирмаслик учун қорамол ёки қўй қулоғида ҳосил қилинган кесик).

Эн солмоқ Молнинг ёки қўйнинг қулоғини кесиб, кертик қилиб қўймоқ.

ЭНА шв. Она. *Кейин бораман девдим, энам: -Қўй ўша ўқшишгни. Биззи зотда олим чиқмаган сира, — деди. С. Нуров, Нарвон.*

ЭНАГА Кимсанинг боласини тарбиялаб катта қилган хотин. *Икки энага сартолларини кўтариб, Зухра орқасидан кириб келдилар. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. Келишувга бинонан, Йигитали қизчани ҳар куни соат бирлардан кейин янги энага қўлига келтириб берадиған бўлди. Д. Нурий, Осмон устунни.*

ЭНАМОҚ шв. айн. **эн солмоқ қ. эн 3.**

ЭНАҒАР шв. Онағар. *Юрган йўлинг баланд тоғдир, энағар! Ошиқни биз билан ўйна, баччағар! «Гўрўғли».*

ЭНГ Белгининг юқори, ортиқ даражасини билдирувчи сўз. *Энг чиройли. Энг баланд. Энг муҳими. ■ Халқ кўзида бу — энг қора, энг мудҳиш, энг золим маҳкама эди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ишда Курбон отага биринчи бўлиб қўл бермоқчи бўлган одамларнинг энг биринчиси Абдусамадқори эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЭНҒАК айн. **ияк.** *Ётоқхона олдиға келганимизда, қулоқчинини энгагидан боғлаб олган бир бола қаршимиздан чиқиб қолди. Ў. Умарбеков, Шонли авлод. Икки-уч қадам илгарилаб, ўнг қўли билан энгаеини силаб туриб ўйлаиб қолди. С. Кароматов, Олтин қум.*

Энгак қоқмоқ Кўрсатиш, ишора қилиш мақсадида ияги билан им қоқмоқ, шу мақсадда иягини ҳаракатлантирмоқ. *Саидғози.. ёнида турган Зубайданинг тирсагидан ушлаб, олдмига туши, дегандай энгак қоқди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЭНГАШМОҚ 1 Белни букиб, тананинг юқори қисмини куйи солмоқ; эгилмоқ. *Фуломжон чиройли қаддини букиб, онаси устига энгашиди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Энгашиб, палакларни титиб қарасанг, туғунак, сапча, хомаклар қийғос..* Н. Фозилов, Дийдор.

2 Оғмоқ, қийшаймоқ. *Минора энгашиб қолибди.* ■ *Арава миниб келган Тожибой от устида, девордан энгашиб тушган гилос шохини қайириб турганида, Лутфихон чиқиб қолди.* С. Аҳмад, Муҳаббат.

ЭНГИЛ айн. кийим. *Энига энгил битмаган шўрпешона, тўпори, қашшоқ деҳқон..* К. Яшин, Ҳамза. *Болам, устингдаги ҳарбий кийимни ечиб, бошқаларини кийиб ол, ўзим сенга бирам чиройли энгиллар олиб қўйганман.* Газетадан.

ЭНГИЛ-БОШ Бир сидра кийим ва пойабзал; уст-бош. *Энгил-боши бут.* ■ *..бирин-кетин энгил-бошлари шалаббо ишончли йигитлар жам бўлдилар.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Зорий Хиванинг атоқли уламоларидан.. энгил-бошига қарамас, аксар девонавор кийимда юрарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЭНДИ рвш. **1** Сўз бораётган пайтда; ҳозир. *Энди дераза ортидан тол новдалари қудратли чинор каби тебраниб турарди назарида.* С. Кароматов, Олтин қум. *Навзамбилло! Танканинг ойнаси бўлишини энди эшитиб турибман.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Сўз бораётган пайтдан кейин, бундан буён. *Мана, энди саройдан бутунлай этак силкиди-ю.. унут бўлаёзган эски дўконга келди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Мен сизнинг кўрпачангизга кўп ўтирганман, энди менга ортиқча такаллуфингизнинг ҳожати йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Нима деясан? — Рост, Мунис энди йўқ.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 (урғу биринчи бўғинда) Ҳаракат-ҳодисанинг ҳозиргина юз бериши, бошланишини, юз берганига (бўлганига) ҳали ҳеч қанча вақт бўлмаганини билдиради. *-Э, энди одамнинг бадани қизувди-да, — деб қўл*

силтади. С. Сиёев, Ёруғлик. *Энди дераза ёнига етганида, куйга худди торларнинг ўзидай тиниқ бир овоз қўшилди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. *Болани энди ерга қўймоқчи бўлиб турганда, Сабогул етиб келди.* С. Кароматов, Олтин қум.

4 Ҳаракат-ҳодисаларнинг давомлилиги, кетма-кетлигида сўнгисини, навбатдагисини билдиради. *Тўғри топдинг, худонинг суюкли бандаси.. Мен шоир Авазман. Энди мендан тингла, йигит!* С. Сиёев, Ёруғлик. *-Ахир нега кетмаслигингиз керак? — Шерали энди шахдамроқ гапира бошлади.* С. Кароматов, Олтин қум.

5 юкл. өзф. Маънони кучайтиради, таъкидлайди. *Нега энди уларнинг бошларига тикилган балоларни, кулфатларни даф қилмаймиз.* К. Яшин, Ҳамза. *Билмадим энди. Бир суриштириб кўриш керак, ёши нечада экан?* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

Қани энди Хоҳиш-истакни кучайтириб ифодалайди. *Қани энди ҳаётдаги саноқсиз эҳтимолларнинг барисига жавоб топши мумкин бўлса.* С. Кароматов, Олтин қум. *Қани энди бунинг урдасидан чиқсанг.* Т. Ашуrow, Оқ от.

ЭНДИГИ 1 Сўз бораётган пайтдаги, вақтдаги; шу пайтга тегишли; ҳозирги. *Мен энди дунёдан ўтаёзган бир киши, эндиги мансабларга унча қизиқа олмайман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Сўз бораётган пайтдан кейин ёки ўша пайт ҳозир бўладиган; навбатдаги, бундан кейингиси. *Эндиги хатни ниҳоятда эҳтиёт билан, нусхага қараб ёздиришни кўнглидан ўтказди-да.. Содиққа деди..* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЭНДИЛИКДА Ҳозир, ҳозирги вақтда; бугунги кунда; ҳозир ва бундан кейинги вақтларда. *Эндиликда она замин жавоҳиротларидан 92 турдаги минерал хомашёлар олинмоқда.* Газетадан. *Эндиликда биз, ёзувчилар ана шу талаблар асосида ижод қилмоғимиз керак.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

ЭНДОКРИНОЛОГ Эндокринология мутахассиси, шу соҳадаги олим ёки шифокор.

ЭНДОКРИНОЛОГИЯ [юн. endon — ички, ичида + krino — ажратаман + logos — фан, таълимот] физиол. тиб. Эндокрин система аъзоларининг тузилиши ва вазифа-

ларини, ишлаб чиқарадиган гормонларини, шунингдек, уларнинг фаолияти бузилиши туфайли келиб чиқадиган касалликлар, уларнинг диагностикаси, даволаш усуллари ва олдини олишни ўрганадиган клиник тиббиёт соҳаси.

ЭНДОСКОПИЯ [юн. endon – ички, ичида + skoreo – кўраман, қарайман] тиб. Махсус асбоб – эндоскоп ёрдамида бевосита кўриш орқали организмнинг ички ковак аъзоларини, тана бўшлиқларини ҳамда найчасимон тузилмаларини ўрганиш, текшириш усули.

ЭНДШПИЛЬ [нем. Endspiel < Ende – охир, ниҳоя + Spiel – ўйин] Шахмат ёки шашка партиясининг охириги қисми; қиёсланг: дебют. Пиёдали эндшпилларни ўрганиш мураккаб ҳисоблар юритишни осонлаштиради, шахмат ҳаваскорларининг ўйин маҳоратини оширади. М. Муҳиддинов, Пиёдали эндшпиллар.

ЭНЕОЛИТ [лот. aeneus – мис, бронза + юн. lithos – тош] Неолитдан бронза даврига ўтиш даври (бу даврда дастлабки мис асбоблар пайдо бўла бошлаган). *Калтаминор маданиятининг ёдгорликлари неолит ва энеолитга.. оид бўлиб, жуда ҳам кенг территорияга тарқалган.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сир.

ЭНЕРГЕТИКА Энергетика мутахассиси. Ёш энергетиклар ҳам уларга тенглашиб.. астойдил меҳнат қилмоқдалар. Газетадан.

ЭНЕРГЕТИК Энергетикага оид; турли кўринишдаги энергия ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган. *Энергетик ресурслар. Қишлоқ хўжалигининг энергетик базаси. ■ Нефть ва газ бизнинг асримизда энг зарурий энергетик хомашё бўлиб қолди. «Фан ва турмуш».*

ЭНЕРГЕТИКА [юн. energeia – ҳаракат, фаолият] Фан, техника, саноат ва умуман халқ хўжалигининг турли кўринишдаги энергия ишлаб чиқариш, узатиш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган соҳаси. *Қишлоқ хўжалиги энергетикаси. Мамлакат энергетикаси. ■ Энергетика – ишлаб чиқаришнинг техника даражасини ошириш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.* Ш. Рашидов, Дўстлик байроғи. *Эндиликда Андижон вилояти қудратли энергетика базасига эга.* Газетадан.

ЭНЕРГИЯ [юн. energeia – ҳаракат, фаолият] Материянинг асосий хоссаларидан бири, материянинг ҳаракатланиши, иш бажара олиш қобилиятининг мезони; қувват. *Механик энергия. Атом энергияси. ■ Инсон организмнинг яшаши учун маълум даражада энергия зарур. «Фан ва турмуш». Фарҳод ГЭСи Тошкент энергия системасига уланди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

ЭНЕРГОБЛОК [энергия + блок 4] Электр энергияси ишлаб чиқарадиган станциянинг ҳар бир мустақил қисми. *Навоий ГРЭСида ҳар бири 25 минг киловатт қувватли иккита дастлабки энергоблок фойдаланишига топширилди.* Газетадан.

ЭНИШ шв. 1 **Энмоқ** фл. ҳар. н. Тоғдан эниш.

2 Пастлик, чуқурлик. *Қурбон салласини ечиб қимирлатди ва энишга сакраб тушиб кетди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Бир оздан сўнг Эрناзар полвон неварасини энишдан чиқаверишда кўрди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЭНКАЙМОҚ Энгашмоқ, букчаймоқ, куйи солинмоқ. *Энкайган чол. Кеккайганга кеккайгин бошинг кўкка еткунча, Энкайганга энкайгин бошинг ерга теккунча.* Мақол. ■ [Гулнор] *Узун гўзал сочларини осилтириб, энкайиб, уйни сунура бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Энди тарқалаётган оломон тўхтади, ерда энкайиб ётган девонага қаради.* К. Яшин, Ҳамза. *Ориқ.. кийимлари жулдуз деҳқонлар омон ортида энкайиб, ҳорғин ер ҳайдайдилар.* Ойбек, Нур қидириб.

ЭНКА-ТЕНКА: энка-тенкасини қуритмоқ (ёки чиқармоқ) айн. энка-тинкасини қуритмоқ (ёки чиқармоқ) қ энка-тинка. *Савол устига савол ёғдира бериб, энка-тенкамни қуритади.* Ф. Насриддинов, Тундаги воқеа. *Эшигининг тагига одам тўплай бериб, ўзининг ҳам энка-тенкасини чиқариб юбордик.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ЭНКА-ТИНКА: энка-тинкасини қуритмоқ (ёки чиқармоқ) Жуда безовта қилмоқ, ҳолдан тойдирмоқ. *Кузак оёқлаган кезлари йиғим-терим кишиларнинг энка-тинкасини қуритиб юборади. «Ёшлик».* Шанба куни *Қўтирдала томонда кўтарилган чанг одамларнинг энка-тинкасини чиқариб юборди.* Мирмуҳсин, Чўри.

ЭНЛАМОҚ 1 Энини ўлчамоқ. *Атласни энлаб кўрди.*

2 Сатҳини, юзасини қопламоқ. *Фабрикадан чиқаётган гиламлар уйни энлаб, чўгдай ёниб турса, қайси кўз қувонмайди.* Г. Нуриллаев, Гўзаллик оламида. *У очик кўрагини энлаб турган оппоқ соқолини панжалари билан таради.* Й. Шамшаров, Кўрк меъморлари.

ЭНЛИ 1 Кенг; сербар. *Энли камар. Энли газлама.* ■ *Унинг энли қошлари чимирилди, кўзларига ташвиш, жиддият чўкди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Терак бўйи келадиған девор жуда энли эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунар.

2 Бармоқ кенглигидаги. *Пўлат икки энли келмайдиган тор пешонасини тириштирди.* «Ғунча». *Бўсағани тўрт энли тупроқ қоплаган.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЭНЛИК 1 айн. энли 1. *Козим белидаги энлик камарини ечиб, портфелини қўлига олди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

2 айн. энли 2. *Шайхнинг чап юзида икки энлик чандиқ.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 айн. элик. *Ҳаёт одатдагича пардозсиз эди. Кўзларида на сурма, бетларида на энлик.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЭНМОҚ шв. 1 Паст (куйи) томон йўналмоқ; тушмоқ. *Тарлон пастга знаётганда, олд оёқлари букилиб, йиқилиб кетайин деди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Келинчак чорраҳадан ўтиб, паст кўчага эниб кетди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча. *Собир.. йигитча ортидан пастга энаркан, оёғи тортмаётганини ҳис этди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 Тегмоқ, кўнмоқ, ўтирмақ. *..тўлқин зарралари соҳил устида учиб, садақайрағочларнинг яланғоч шох-бутоқларига энади.* Й. Шамшаров, Тошқин. *..лабларига энган кўз ёшларини ялаб, ув тортди аёл.* Н. Қиличев, Устун.

3 Пайдо бўлмоқ, кирмоқ. *Қозиғига мол боғланган хонадонга барака энади.* С. Нуров, Нарвон. *Мезон шамолини еган сапчаларга ҳам шира энади.* С. Нуров, Нарвон. *Мама-сайд эрмисан эрдай бўлиб, вужудига куч эниб.. бахт қушининг бошига кўнмоқчи бўлаётганидан ўзида йўқ шод.* Т. Сулаймон, Интизор.

ЭНСА Одам бошининг орқа пастки қисми; энса суяги. *Чойхоначи дўпписини пешонасига суриб, энсасини қашиди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

Энсаси қотмоқ Ёқимсиз гап, иш, хатти-ҳаракат, ҳолат ва ш.к. дан гаши, газаби кўзгамоқ; аччиғланмоқ. *Ойимнинг гапларига бувимнинг энсаси қотибди.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. [*Элмурод*] *Мурзиннинг бу томонга келаётганини кўрди-ю, энсаси қотиб, қиздан йироқлашди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *У қилиб юрган ишларни кўрган одамлар энсаси қотар, бир тамагир.. расво эканлигидан газабланардилар.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЭНСАҚОТАР Энсани қотирадиган; ёқимсиз, бемаза. *Энсақотар гап.*

ЭНСИЗ Эни унча катта бўлмаган; камбар, тор. *Энсиз мато. Энсиз тахта. Энсиз тош йўл.* ■ *Эгнида тўқ зангори кўйлак, нозик белига энсиз тилла камар боғлаган.* С. Сиёев, Аваз.

ЭНТАК-ТЕНТАК Пойма-пой, тутуруқсиз. -*Менинг энтак-тентак сўзларимдан бой талмовсираб қолди, — деди Шум бола.* Ғ. Фулом, Шум бола.

Энтак-тентак юрмоқ (ёки қадам босмоқ) Нотекис қадам ташлаб юра бошламоқ, зўрга бир-икки одим ташлаб юрмоқ, атак-чечак қилмоқ.

ЭНТИКМОҚ 1 айн. хўрсинмоқ. *Давлатёр қаттиқ энтикиб олди: -Йўқ, гаплашиш жуда қийин.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кумуш кўзини юмди-да, энтикиб қўйди,* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳаво етишмаётгандек қийналиб, тез-тез нафас олмоқ, нафаси оғзига тиқилмоқ. *Наримон узоқ жойдан чопиб келган одамдай энтикар, бўғиқ овоз билан гапирар, кўзлари олазарак бўлиб, атрофга қарарди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Орқадан бировнинг бўғиқ нафаси, энтикиб ҳансирагани эшитилди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

3 Жуда иштиёқида бўлмоқ; орзиқмоқ. *Тезроқ уйга етиб бориб, Жамил Каримович сўзларини эрига бирма-бир айтиб беришга энтикарди.* Мирмуҳсин, Нуқра. *Биз баъзида хом-хатала шеър ёзиб.. газетада босиб чиқаришга энтикамиз.* Газетадан. *Лекин у барқ уриб, мангу очиладиган фурсат қачон келишини энтикиб кутарди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ЭНТОМОЛОГ Энтомология мутахассиси. *Очилнинг группасига ёзилган энтомолог ҳовлиқмароқ эканми, ваҳима қилиб юборди: сариқ офат [чигиртка] Каспийдан Тянь-Шан-*

гача минглаб километр масофани эгаллаганмиш. А. Мухтор, Чинор.

ЭНТОМОЛОГИЯ [юн. entomon — ҳашарот + logos — фан, таълимот] Зоологиянинг ҳашаротларни ўрганувчи бўлими.

ЭНЦЕФАЛИТ [юн. enkephalos — мия + лат. itis — яллиғланишни билдирувчи қўшимча] тиб. Бош миянинг яллиғланиши.

ЭНЦЕФАЛОГРАММА [юн. enkephalos — мия + лат. grapho — ёзаман] тиб. Бош мияни рентгенографик текшириш усули.

ЭНЦИКЛОПЕДИК Энциклопедияга оид; энциклопедия доирасидаги; ҳамма илм-фанларни ўз ичига оладиган; қомусий. Энциклопедик луғат. Энциклопедик билимга эга бўлган одам.

ЭНЦИКЛОПЕДИСТ [фр. encyclopediste < юн. enkyklios paideytes — кенг фанлар доираси бўйича мураббий] 1 тар. 18-асрда яшаган, илм-фаннинг кўп соҳаларини эгаллаган илгор француз олимлари, файласуфлари, ёзувчилари ва публицистлари гуруҳига мансуб киши (бу гуруҳ 1751–1780 йилларда «Энциклопедия» тузган ва нашр этган).

2 Энциклопедия тузиш ишлари мутахассиси; энциклопедиячи, қомусчи. Бизда энциклопедист ихтисосини севадиган таланти ёшлар ишлайди. И. Мўминов, Ўлкамиз кўзгуси.

3 айн. энциклопедик, қомусий. Машҳур энциклопедист олим Абу Али ибн Синонинг бизгача етиб келган тиббий рисоалари, «Тиб қонунлари»дан ташқари, 31 тага етади. Газетадан.

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ [фр. encyclopedie < юн. enkyklopeideia — кенг билимлар доираси] Илм-фаннинг ҳамма соҳаларини ўз ичига олган ёки бирор соҳа бўйича кенг, тўлиқ маълумот берадиган луғат тарзидаги илмий ёки илмий-оммабоп нашр, тўплам; қомус. Ўзбекистон миллий энциклопедияси.

Жонли энциклопедия Ҳамма фанларга оид маълумотларга эга бўлган киши.

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЧИ қ. энциклопедист 1, 2.

ЭНЧИ Ота томонидан фарзандга ажратиб берилган жонивор, бош. мол. Унинг Алпомишга энчи бир тарлон бияси бор эди. «Алпомиш». Менинг ўзимнинг энчи отим ҳам Бойчибордан кам эмас. «Ёдгор».

ЭП кам қўлл. Бажариш, уддалаш қобилияти. -Айтмоқчи, — деди Тешабой бирдан жонланиб, — Фулом қорини тушира қолсангиз қалай бўлади, эми ҳам тузук. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Эп билмоқ Ўзига маъқул, муносиб билмоқ (асосан бўлишсиз шаклда қўлланади). Анвар ваъда бериб қўйишни эп билмаганликдан сўзсиз ўтирар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Индамай хонага кириб кетишни *Ғайрат ўзига эп билмади*. М. Ҳазратқулов, Журъат. **Эп бўлмоқ** Маъқул, ўринли бўлмоқ, тўғри келмоқ. *Сизга бундай бепошна гаплар эп бўлмайди*. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Ўзига эп бўлса қизим, Зўрлик қилиб тортиб олсин*. «Баҳром ва Гуландом». **Эп келмоқ** Маъқул бўлмоқ, тўғри келмоқ. *Туркманнинг тўй қоида-расмини яхши биласиз, элга эп келгудай тўйни олиб бора беринг*. «Бўтакўз». *Шу йўлларнинг қайси бири маъқул? Қайси бири эп келади? Қайси бирини қилсам, ўзимга хайрият бўлади?* Чўлпон, Кеча ва кундуз. **Эп кўрмоқ** айн. эп билмоқ. *Ҳотам ортиқча ади-бади айтиб ўтиришни эп кўрмади*. М. Ҳазратқулов, Журъат. *Тўтиқиз, отаси ҳар қанча ёмон бўлганда ҳам, юзига нафрат ёғдиришни ўзига эп кўрмади*. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Энга келмоқ** Дуруст, маъқул ҳолатга келмоқ; яхши бўлмоқ. *Автобуслар тушсин тартибга, Тўхтар жойлар келсин бир энга*. Ў. Рашид. *Танбех билан энга келмаганларни идорага ёзиб топширадилар*. А. Қодирий, Обид кетмон. **Энга олмоқ** (ёки солмоқ) Мақбул, дуруст ҳолга келтирмоқ. *Поёнсиз қирларнинг.. уларнинг димоғига искатган даво ислари, ёқимли ҳидлари ҳар қандай ишдан чиқаёзган ҳаёт эгасини озгина бўлса ҳам энга ола биладилар*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Эпи келмоқ** Улдасидан чиқмоқ; машқини олмоқ; ўрганмоқ; эплэй оладиган бўлмоқ. *Отда юришга эпи келиб қолгандай эди — энди оғмаяпти ҳам, сурилмаяпти ҳам*. С. Анорбоев, Меҳр. **Эпини қилмоқ** Йўл топа олмоқ, иложини қилмоқ. *Нимаики керак бўлса.. айтишаверсин*. Бу орада эпини қилолмасам, шаҳар бор, хўпми? М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Аҳволимиз сизга равшан.. — Бир эпини қилса бўлади*. Ойбек, Танланган асарлар.

ЭПАШАНГ Лапашанг, лаванг. ..марди майдонларни халқимиз чин юракдан табриклайди, фурсатни қўлдан бераётганларга,

нўноқ, эпашангларга ўзининг нафратини билдиради. Газетадан.

ЭПАҚА: эпқага келмоқ (ёки тушмоқ) айн. эпга келмоқ қ. эп. Хўжалик эпқага келди. Бола шўхлигини ташлаб, анча эпқага келиб қолди. ■ Бир неча вақт ўтгандан кейин Фиёс эпқага тушиб, ҳақгўй, тўғри бўлиб қолди. Ф. Мусажонов, Гамхўр. **Эпқага солмоқ** (ёки келтирмоқ, олмоқ) айн. эпга олмоқ (ёки солмоқ) қ. эп. Хўжаликни эпқага келтирмоқ. ■ Хуллас, мулла Обидни бошда эпқага олиш, одамшаванда қилиш Тиктепа меҳнаткашлари учун арзонга тушмайди. А. Қодирий, Обид кетмон. *Йўқ, кейин танқид қила-қила, эпқага келтирдик.* Ойбек, О. в. шабадалар.

ЭПАҚАЛИ 1 айн. эпли 1. *Эпқали бола.*

2 Эпқага келадиган, белгили тартиб, талаб чегарасидаги, жўяли. *Лолахон эпқали сўз топиш ҳаракатида эди.* Ҳ. Нуъмон, Фаслар. *Энди Абдураҳмон ўзининг.. истиқболлида ҳам эпқали бир ҳол тасаввур қилолмас эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЭПИГРАММА [юн. epigramma – уст(идаги) ёзув; кичик ҳажмли шеър] 1 Ҳайкал, ёдгорлик, бино, совға устига ёзилган ва унинг мазмун-моҳиятини тушунтирадиган ёзув.

2 ад. Кичик ҳажмли, ўткир (аччиқ) ҳажвий шеър. *Унинг ҳажвий ҳикоялари, шеърини фельетонлари, эпиграмма ва комедияларини китобхонларимиз яхши билишади.* О. Шарфиддинов, Ижод самараси.

ЭПИГРАФ [юн. epigraphe – уст(идаги) ёзув] 1 айн. эпиграмма 1.

2 Бутун адабий асар ёки асар қисмининг бошида берилган ва унинг мазмунини ифодалайдиган цитата, ибора, мақол ва ш.к. *«Дўстлик» сўзи учрашувларимизнинг дебочаси, адабий кечаларимизнинг эпиграфи, ҳафталигимизнинг лейтмотивидир.* Газетадан.

ЭПИГРАФИКА [юн. epigraphe – уст(идаги) ёзув] Тош тахталар, қояларда, металл, сопол ва б. буюмларда ўйиб қолдирилган қадимий ёзувларни ўрганувчи кўшимча (ёрдамчи) тарих-филология фани.

ЭПИДЕМИК Эпидемияга оид, эпидемия характерида бўлган, ялпи, кенг тарқалган ёки тарқаладиган. *Эпидемик касаллик.*

ЭПИДЕМИОЛОГ Эпидемиология мутахассиси.

ЭПИДЕМИОЛОГИК Эпидемиологияга оид. *Касалликларнинг эпидемиологик таснифи.*

ЭПИДЕМИОЛОГИЯ [эпидемия + юн. logos – фан, таълимот] Тиббиётнинг юқумли касалликларнинг келиб чиқиши ва тарқалиш йўллари ҳамда уларга қарши кураш, уларнинг олдини олиш чораларини ўрғанадиган бўлими.

ЭПИДЕМИЯ [юн. epidemia – ялпи, кенг тарқалган (касаллик)] Юқумли касалликларнинг муайян ҳудуд учун ғайриодатий тарзда ялпи, кенг тарқалиши. *Вабо эпидемияси.* ■ *Шу сабабли грипп эпидемияси асосан шайхар аҳолиси орасида кўп учрайди.* Газетадан.

ЭПИЗОД [юн. epeisodion – қўшилган, уланган нарса, қўшимча] 1 Айрим ҳаётий воқеа, ҳодиса. *Кураш йилларидаги эпизодлар.* У жанг майдонидаги бир эпизодни сўзлаб берди. ■ *Мен бўлиб ўтган воқеалардан икки эпизодни ҳикоя қилиб бермоқчиман.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Адабий асарда, пьеса, кинофильм ва ш.к. да маълум даражада тугал мазмунга эга бўлган парча, воқеа. *Расмда тасвирланган эпизод.* «Алломиш» достонидаги эпизодлар. ■ *«Аттанг», – деди бир оздан сўнг, – сценарийнинг энг яхши эпизодларидан биттаси шу эди.* «Муштум».

ЭПИЗОДИК 1 Гоҳ-гоҳ бўлиб турадиган, кам бўладиган, тасодифий. *Эпизодик муваффақиятлар.* ■ *IX-XIV асрлар ёдгорликларида бу ҳодисанинг, эпизодик бўлса ҳам, мавжудлиги ҳаммага аёндыр.* «ЎТА».

2 Айрим эпизодларда учрайдиган, кўринадиган, қатнашадиган. *Эпизодик роль. Эпизодик персонаж.*

3 Эпизод тарзидаги (қ. эпизод 2). *У экранда кичик бир эпизодик лавҳа яратади, лекин томошабин қалбида эса катта тугён уйғотади.* Газетадан.

ЭПИЗООТИЯ [юн. ері – устида, ёнида, кейин + зооп – ҳайвон, жонивор] Ҳайвонларда бирор юқумли касалликнинг муайян ҳудуд учун ғайриодатий тарзда кенг тарқалиши; ўлат.

ЭПИК [юн. epikos – эпосга хос, ҳикояга, қиссага оид] ад. Эпосга оид, эпосда бўладиган, эпосда тасвирланган. *Эпик қаҳрамон.* ■ *Аммо тарихий романда эпик воқелик, эпик образ ўтмишдан олинади.* «ЎТА». *Масал – ҳажми унча катта бўлмаган.. мустақил сюжетга эга бўлган эпик асардир.* «ЎТА».

ЭПИКРИЗ [юн. ері — устида; кейин + krisis — қарор, тұхтам: сўнги, ҳал қилувчи натижа] *тиб.* Касаллик тарихи охирида ёзилдиган асосий ва хулосавий маълумотлар: касалликнинг бошланиши, кечиши, ташхиси, асосий даво чоралари ва натижаси ҳамда келажакда касаллик қайтарилишининг олдини олиш бўйича шифокор тавсияларининг қисқача баёни.

ЭПИЛЕПСИЯ [юн. epilepsy — тутқаноқ] *тиб.* Тутқаноқ касаллиги; куёнчиқ. *Эпилепсия касаллигида бирдан бутун гавдада қалтироқ пайдо бўлади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ЭПИЛОГ [юн. epilogos — хотима < ері — кейин(ги) + logos — сўз, нутқ] Адабий асарнинг хотимаси, асар қаҳрамонларининг асарда тасвирланган асосий воқеалардан кейинги тақдири ҳақидаги қисм, хотима; *зид. пролог.* *Романнинг эпилоги.* ■ *Операда прологдан эпilogгача иштирок этадиган яна бир қаҳрамон мавжуд.* Т. Жумаев, Ойжамол.

ЭПИТЕЛИАЛ Эпителийга оид; эпителий ҳужайраларидан иборат бўлган.

Эпителиал тўқима айн. эпителий 1.

ЭПИТЕЛИЙ [юн. ері — юқорида, устида, ёнида + thele — бўртиқ, гудда; эмчак уч] **1 биол.** Кўп ҳужайрали организмларнинг баданини, ундаги бўшлиқларнинг ички-ташқи деворларини қопловчи тўқималар.

2 бот. Баъзи ўсимликларнинг бўшлиқларини қоплаган юпқа деворли ҳужайралар қатлами (бу ҳужайралар мой, қатрон, эфир моддалари ажратиб чиқаради).

ЭПИТЕТ [юн. epitheton — қўшилган, илова қилинган] *ад.* Нарса, воқеа, ҳодиса ва ш.к. нинг сифат-фазилатларини яққол, жонли тасвирлаш ёки тасвирли қилиб кўрсатиш учун уларнинг номига қўшиб ишлатиладиган сифатловчи сўз. *Аёвсиз қоралов, фош этиш кучига эга бўлган «мазлумкуш» эпитети авторнинг объектга нисбатан кескин.. позициясини жуда равшан ифодалайди.* «ЎТА».

ЭПИЦЕНТР [юн. ері — устида, юқорида + лот. centrum — марказ] Ернинг зилзила, портлаш ва ш.к. ўчоғи, марказидаги устки қисми. *Зилзила кучи эпицентрда етти баллга етди.* ■ *Эпицентр — зилзила маркази бўлган бу маҳалла гўё бульдозерлар кириб чиққан кўрғонга ўхшаб ётарди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

ЭПКИН 1 Шамол, сув ва ш.к. нинг оқими, шу оқимдаги таъсири, уриниши. *Шабада.. саратон яйловининг бошни айлантирадиган эпкинини олиб келади.* А. Мухтор, Чинор. *Эпкинга бардош беролмай, сув тагида бир-бирига урилайтган катта тошларнинг гулдур-гулдури кишини ваҳимага солади.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. *Хирмончи-лар эпкин туриб қолса, кечалари ҳам дон шопириб чиқишарди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. *Шу пайт унинг кўзи кечки эпкинда силкинаётган супа ёқасидаги бўйчан майсага тушиб қолди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 Умуман, нарсанинг йўналиши, йўналишдаги уриниш кучи. *Бу зиддиятларнинг эпкини ўша биринчи учрашувдаёқ эсан эди.* П. Қодиров, Уч илди.

ЭПЛАМА кам қўлл. Эплаб-сеплаб қилинган, бир амаллаб ясалган; ясама. *Эплама ош. Эплама курси.* ■ *Эртага ҳаммининг бола-чақаси янги энгил кийиб, кўчага чиқса-ю, унинг болалари эплама қилиб туришса, хунук-да!* Қ. Кенжа, Нотаниш гул. *..у яхши кўриб қолган «қиз»нинг афт-ангори, ясама сўзларини, эплама хуснини кўз олдимга келтирсам, кўнглим ағдариладиган бўлди.* «Муштум».

ЭПЛАМОҚ 1 Уддаламоқ, уддасидан чиқмоқ. *Ишни эпламоқ. Сен раис бўлсанг, эплaysан.* ■ *Бирон бошқа хунарнинг бошини тутса ҳам эплаб кетарди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Сенлар ҳали битта ўқишини ҳам эплмай юрибсанлар.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Тўғри, меъёрий ҳолга олмоқ, шундай ҳолда тутмоқ. *Гулнор бошига илган камзулини жўрттага эплай олмаган бўлиб, юзини бир зумгина Йўлчига кўрсатиб олди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аввал битта хотинни эплаб, кейин бошқасига қўл чўз!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Йўл-амалини қилмоқ, эпини қилмоқ. *Эскини эплагунча эсинг кетар.* Мақол. *Оз бўлса, эплаб кўр, Кўп бўлса, сеплаб кўр.* Мақол. ■ *..бир ўспириг укаси бор экан, бу ҳам бировда ишлар экан, ўзини эплаб кетади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭПЛАШТИРМОҚ Эпини қилмоқ, амалламоқ. *Кечаси Ажсиниёз чолни қўярдақўймай уйғотиб, ярим шишагина майни зўрға эплаштириб, тонгда кампирникига келди.* А. Мухтор, Чинор. *-Тихирлик билан ҳайто-*

вур кўнди, отаси! — ёлгонни эплаштирди шўрлик она. Ойбек, Нур қидириб.

ЭПЛИ 1 Кўлидан иш келадиган, уддали, шудли. [Ҳамқишлоқлари:] Бу келинимиз ҳам сепли, ҳам эпли чиқди, барака топсин! — дейишарди. Ф. Усмонова, Она қалби.

2 кам қўлл. айн. **эпақали** 2.

ЭПОПЕЯ [юн. еропоіа — эпик шеърят; кўшиқлар, ривоятлар тўплами] 1 ад. Тарихий воқеалар тасвир этилган, эпик жанрдаги йирик асар. Л.Толстойнинг «Уруш ва тинчлик» эпопеяси.

2 Мардонавор, жасуруна ишлар билан боғлиқ давомли воқеа-ҳодисалар. Қаҳрамонлик эпопеяси.

ЭПОС [юн. ерос — сўз, нутқ; ҳикоя; кўшиқ] 1 Бадий адабиётнинг лирика ва драмадан ажралиб турадиган, баён тарзидаги учинчи тури. Воқеаларни кенг ҳикоя қилишга асосланган адабий асарлар гуруҳи эпик тур ёки эпос деб аталади. «Адабиёт назарияси».

2 Халқ оғзаки ижодиётида қаҳрамонлик ва қаҳрамонлар ҳақидаги дostonлар мажмуи. Қаҳрамонлик эпоси. Қирғиз халқининг «Манас» эпоси.

ЭПОХА [юн. ероше — тўхташ; тўхтаб қолиш] геол. Геологик даврнинг тоғ жинслари ҳосил бўлган муайян бир қисми. Тош тузи уюмлари энг қадимги геологик эпохаларда бўлган денгиз сувларининг қуриб қолишидан вужудга келгандир. «Кимё».

ЭПСИЗ Ҳеч нарсани эплай олмайдиган; ношуд, лапашанг. Ҳа.. пича гижим рўмол олувдик, эпчиллар илиниб, эпсизлар қуруқ қолди. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

ЭПСИЗЛИК Удалаш қобилиятига эга эмаслик; лапашанглик, ношудлик. Баъзан уларга ҳасад қилса, баъзан ўзининг эпсизлигидан ғазабланарди ҳам. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЭПЧИЛ 1 Ишни тез ва удабуронлик билан бажариш қобилиятига эга; удабурон. Бизда хушёр савдогарлар, эпчил бойлар бор, улар кўпаймоқда. Ойбек, Танланган асарлар. Қорачадан келган, эпчил Маҳкамбой ака маслаҳат ошлари тепасида тургани учун, ҳар бир тўй ва маърака рисоладагидек ўтарди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

2 Тез, чаққон ҳаракатли; шундай ҳаракат билан. Эпчил бир йигит дарҳол кино-аппаратини ғилофидан чиқариб, махсумни

суратга ола бошлади. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. Ҳамма Назир ота каби шиддаткор, Гўё овга чиққан эпчил, зўр бургут. Р. Бобожон. Кейин эпчил ўрнидан туриб, электр устарада соқолини қиртишлади. Ф. Мусажонов, Қалб амри. Уктам.. чиройли саман отида эпчил минди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЭПЧИЛЛИК Эпчил иш тутиш, ҳаракатланиш қобилияти; шундай ҳаракатнинг ўзи. Жангларда ботирликдан кўра қувлик, моҳирлик, эпчиллик иш беради. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Унинг ҳар бир ҳаракатидан ҳарбийларга хос кескинлик.. ҳамда эпчиллик сезилиб турибди. К. Яшин, Ҳамза. Сўнгра эпчиллик билан Бойчборга минди-ю, Олтинсойга қараб йўл олди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЭР 1 Эркак жинсига мансуб киши; эркак. Эр сийлаган ерда азиз. Мақол. Анғизли ерда от ўлмас, Ийирли ерда эр ўлмас. Мақол.

2 Хотин киши билан никоҳ аҳдида бўлган эркак киши; қаллиқ (ўз хотинига нисбатан). Эрга бермоқ. Эрга тегмоқ. Эр қилмоқ. Эрдан чиқмоқ. Эдан қолгунча эрдан қолган яхшироқ. Мақол. Яхши хотин эрни эр қилади, ёмон хотин — ер (қилади). Мақол. ■ Қизимнинг кўнглини ол, эрдан чиқариб, сенга бераман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Мард, олийжаноб, жасур киши. Эр бошига иш тушса, этик билан сув кечар, От бошига иш тушса, сувлуқ билан сув ичар. Мақол. Эр йигит майдонда билинар. Мақол. ■ Эр йигит энаси ғариб ўларми, Энам деб, мастонга кўнгли берарми? «Рустамхон».

ЭРА [лот. аега — бошланғич берилган сон, сана] 1 Бирор йил ҳисоби бошланган пайт ва шундай йил ҳисобининг ўзи. Муслмонлар эраси — ҳижрий йил ҳисоби Муҳаммад пайғамбар Маккадан Мадинага ҳижрат қилган вақтдан ҳисобланади. Христианларнинг мелодий йил ҳисоби Исо пайғамбар (Иисус Христос) туғилган кундан бошланади. ■ Йиллар ҳисобининг бошланган вақти календарь эраси деб аталади. «Астрономия».

2 Қандайдир тарихий ва ижтимоий ҳусусиятлари билан бошқаларидан (аввалгиларидан) тубдан фарқ қиладиган давр. Космик эра.

3 геол. Ер тарихида маълум тоғ жинсларининг пайдо бўлиши билан характерланадиган, бир неча юз миллион йилларни ўз ичига олган муддат. Палеозой эраси. Кайнозой эраси.

ЭРАМ [a. ارام — Шарқ мифологиясида: Яманда подшоҳ Шадлод томонидан бунёд этилган афсонавий боғ]: **боғи эрам ёки эрам боғи қ. боғ 1**. *Бир ёнда хаёлий эрам боғидек Буюк ва бетимсол менинг ватаним. А. Орипов. Боғи эрам менинг ёлғиз бошимга нима ҳам керак? Кўпчиликка бўлсин. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЭРАН-ҚАРАН *айн. элан-қаран. [Боланинг] Қадам олиши эран-қаран.. заранг таёғи чағир тошларга тегиб, енгил сакрайди. Э. Аъзамов, Олам ям-яшил. Улар эран-қаран ўринларидан туришди. Ш. Холмирзаев, Сайланма. Тудадан икки киши ажралиб, эран-қаран унинг ортидан юрдилар. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.*

ЭРБИЙ [лот. Erbium < Швециядаги Итербю (Ytterby) қишлоғи номидан] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; ялтироқ металл.

ЭРГАНАК *шв. Ўтов (чодир)нинг эшиги.*

ЭРГАШ 1 Эргашувчи, эргашиб борувчи, эргашиб юрувчи.

Эргаш бўлақлар *эск. тлш. Иккинчи даражали бўлақлар. Эргаш гап тлш. Эргашиган қўшма гапдаги бош гапга эргашиб, бош гапни ёки унинг бирор бўлагини изоҳлаб келган гап.*

2 Эргаш (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЭРГАШИШ 1 **Эргашмоқ** *фл. ҳар. н. Бировга эргашиш.*

2 *тлш. Тобе бўлиш, тобеланиш (бош гап билан эргаш гап ёки гап бўлақлари ўртасидаги тобелик муносабати). Тенг эргашиш.*

ЭРГАШМОҚ 1 Орқасидан бормоқ, *изма-из юрмоқ, кетидан бормоқ. Ҳаммалари Боисжоннинг орқасидан эргашиб, кўчага чиқишди. Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши. Мадримбой билан Собирбойлар худди соя каби унга эргашиб борарди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

2 Бирга бориш учун хархаша қилмоқ, интилмоқ (болалар ҳақида). *Бола онасига эргашиб, йиғлаб қолди. ■ Подачининг товушини эшитиб, далага ошиққан онасига эргашиб, қашқа бузоқ ҳам мағраб юборди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Бирор иш, ҳаракатда кимнингдир кетидан (унинг бошчилигида) бирга ҳаракат қилмоқ. *Кимдир.. Ҳамзанинг қўшиқларидан бирини бошлаб юборди. Қолганлар эса унга эргашишди. К. Яшин, Ҳамза.*

4 Иш-фаолиятида кимнингдир йўлини тутмоқ, унга тақлид қилмоқ. *Кўп юрганга эргашма, кўп билганга эргаш. Мақол. ■ Олдин Камолитдин махдум, унга эргашиб Асадқори хихилаб кулди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Янгиллик голиб чиқди. Ш. Холмирзаевага тобора кўпроқ одамлар эргаша бошлади. Газетадан.*

5 *тлш. Эргашиш муносабатида бўлмоқ, тобе бўлмоқ. Ганнинг бошқа бўлақларига бўйсунмай, эргашмай, ўзаро мослашиб келган бўлақлар бош бўлақлар дейилади. «Ўзбек тили» дарслиги.*

Эргашиган қўшма гап Ўзаро эргаштирувчи боғловчилар ёрдами билан (баъзан боғловчисиз) боғланиб, эргаш ва бош гапдан тузилган қўшма гап.

ЭРДОНЧА *шв. Тирранча, тирмизак. Энди саккиз-тўққиз яшар эрдончалар парпар, куёв-куёв, ўпич-ўпич уйнайди. Ҳамза, Танланган асарлар.*

ЭРИМОҚ 1 Иссиқ таъсири натижасида қаттиқлигини йўқотмоқ, суюқ ҳолга ўтмоқ; юмшamoқ. *Эриган нўлат. Эриган чўян. Эриган сариёғ. ■ Ерлар эриб, ҳамма ёқ шилт-шилт лой, қўрғон кунгураларидаги қировлар буғга айланиб, кўкка кўтарилмоқда эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 *кўчма Жисмонан бўшашган, «эриган» ҳолатга тушмоқ. Йул тортиб — чарчаб келаяётган одам эмасми, сояда эриб, кўзи уйқуга бориб, ухлаб қолди. «Ёдгор». Тезирмончи, гўё эриб кетгандай, бошини қуйи солди. Ойбек, О. в. шабадалар. Унинг бутун вужуди эригандай бўлди; кўкрагининг аллақаридан шув этиб кўтарилган бир нима томоғида лип-лип этди-ю, кўзига ёш олди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

3 Иссиқлик ёки бошқа таъсир натижасида парчланиб йўқ бўлмоқ, бошқа жисмга айланмоқ. *Мавжларга оқ капалаклардек қўнаётган қор учқунлари шу ондаёқ жимжит эриydi. Ҳ. Фулом, Машғал. Аллақарда қарға қорлар эриб кетганидан зорланиб қағиллайди. Шухрат, Шинелли йиллар. Туз эдикки, эриб кетамизми? — Эриб-ку кетмаймиз.. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ҳаҳ шумтакалар, оғизларингда эриб кетадиган сузма қурутни берсам, олмайсизлар, шу тош қурутни талашасизлар. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 *кўча* Парчаланиб йўққа айланмоқ; йўқ бўлмоқ. Сулув эсини йиғиб қараса, Эримбет жойида эриб кетгандай ғойиб бўлибди, ҳеч қаерда йўқ. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Агар йигит-қизни ҳақиқий севги бир-бирига боғласа, уни ҳеч қандай куч узолмайди, оилада юз берадиган баъзи бир келишмовчиликлар, хафаликлар ҳам севги-муҳаббат ҳароратида эриб кетаверади. А. Эшонқулов, Оила бахти ҳақида.

5 *кўча* Руҳан илиқлик, ёқимлилиқ ҳисси уйғонмоқ, хуш ёқмоқ; шундай ҳолатга тушмоқ. *Яхши гапларни тинглаб, эриб ўтирган Нуқра аввал ялт этиб Жалил Каримовичга қаради.* Мирмуҳсин, Нуқра. *Бола кампирнинг сўзларини тушунмаса ҳам, унинг иссиқ оналик меҳридан эриди-да, қувончидан сакраб ўрнидан туриб, кампирни қучоқлаб олди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

6 *Мойиллик*, меҳр, ҳиммат ҳисси уйғонмоқ; меҳри товланмоқ. *Ҳозир бўлинг, ўртоқ ефрейтор, гўзал қизлар ҳам анойи эмас, салгина гапга эриб кетавермайди.* 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

7 *кўча с.т.* Харид қилинган нарса, янгиллик, муваффақият ва ш.к. учун зиёфат қилиб бермоқ; сийламоқ, ювмоқ. *Нимага бу ерда турибмиз? Ошхонага олиб кириб, бир эрийин энди санга, жонгинам! Ж. Абдуллахонов, Тўфон. -Яримта эмас, ўнта яримтага эрийман! — капитан шундай деди-да.. қўлидан хатни юлиб олди. О. Ёқубов, Излайман. ..бузун сал эрисангиз бўларди, охириги ойда ўқиган лекцияларингизга 4,5 минг сўм ёзиб қўйдим.* «Муштум».

ЭРИНМОҚ Ҳафсаласизлик қилмоқ, ҳафсаласи келмаслик, майли бўлмаслик. *Ганижон қайтиб келгани эринди-ю, кета берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Кунига совун ишлатишга эринадиган одам бузун узоқ совунлаб ювинди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Йигитнинг ҳаракатлари қовушимсиз, кабобни эринибгина китоб муқоваси билан елпийди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЭРИНЧАК Эриниш хусусиятига эга, ишга эринадиган, кучсиз; ҳафсаласиз. *Эринчак бола. Эринчак икки ишлар, охири бармоғин тишлар.* Мақол. *Эринчакнинг иши битмас.* Мақол.

ЭРИНЧАКЛИК Эриниш хислатига эгаллик, эринчак бўлиш; эриниш, эринган ҳолат. *Ҳорғинлик ва олов шу вақтда унда*

эринчакликни кучайтирган эди. Ойбек, Кўёш қораймас. *Сувонжон уйқу аримаган кўзларини ишқаб, эринчаклик билан эшикка қараб юрди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЭРИНЧОҚ *айн. эринчак.*

ЭРИТКИЧ *тех.* 1 Металларни эритиш учун ишлатиладиган қурилма, печь.

2 Эритма ҳосил қилувчи, эритувчи суюқлик. *Намакоб тайёрлаш учун эриткич — сув ишлатилади. Ацетон — бўёқларни эритувчи яхши эриткичлардан биридир.*

ЭРИТМА 1 Бир ёки бир неча модданинг суюқликда жуда майда қисмларга (молекуларга) ажралган ҳолдаги қоришмаси. *Сувдаги туз эритмаси. Тўйинган эритма.* ■ *Олма мевасига саккиз процентли кальций хлор эритмаси билан ишлов берилса, ундаги замбуруғларнинг ривожланиши тўхтайдди.* «Фан ва турмуш».

Қаттиқ эритма *айн. қотишма.*

2 *тех.* Металл эритиш печида бир йўла олинадиган металл миқдори, эритилган махсулот. *Пулат эритиш жараёни қарийб уч соат қисқартирилди. Ҳозирда ҳар бир печдан суткасига тўрт марта эритма олинапти.* Газетадан.

ЭРИТРОЦИТЛАР [юн. erythros — қизил + kytos — ҳужайра] Қизил қон таначалари; таркибида қонга қизил ранг берувчи гемоглобин моддаси бўлади.

ЭРИТУВЧИ 1 **Эритмоқ** фл. сфдш. *Юракни эритувчи гап.*

2 *айн. эриткич* 2. *Сув жуда кўп турли қаттиқ, суюқ, газсимон моддалар учун эритувчидир.*

3 Металлургия саноатининг ишчиси. *Пулат эритувчилар.*

ЭРИШ 1 **Эримок** фл. ҳар. н.

2 Иссиқлик таъсирида қаттиқ моддаларнинг суюқ ҳолга ўтиш ҳодисаси, жараёни. *Музнинг эриши. Металлнинг эриши. Эриш температураси.* ■ *Инсон қадимдан асл металллар, уларнинг.. бошқа металллар билан бирикши хусусиятига эътиборини қаратган.* Газетадан.

ЭРИШ II Асл, одатдаги ҳолга тўғри келмайдиган; галати. *Кўзга эриш кўринмоқ. Қулоққа эриш эшитилмоқ.* ■ *Бу ўтириш бузун Юсуповга жуда эриш, йўқ, ғоят оғир, қийин туюлди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЭРИШМОҚ Муваффақ бўлмоқ, қўлга киритмоқ. *Мақсадга эришмоқ. Яхши нати-*

жага эришмоқ. Галабага эришмоқ. ■ Биз қанча яхши жанг қилсак, зафарга ҳам шунча тез эришамиз. Ойбек, Кўёш қораймас. Ёш авлод тарбиясида юқори самарага эришиш учун бир қатор шарт-шароитлар барқарор бўлиши лозим. Газетадан.

ЭРК 1 Кишининг ёки кишиларнинг ўз хоҳиши билан иш-ҳаракат қилиш ҳуқуқи; ихтиёр, майл. *Ҳар кимнинг эрки ўзида. Ўз эркига қўйиб бермоқ. Эркини бўғмоқ. Қўлингга, тилингга эрк берма.* ■ Санъаткорда куч ва ишонч, эрк ва дадиллик бўлмас экан, у ўз мақсадига эриша олмайди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий жиҳатдан мустақиллик; эркинлик. *Эрк учун курашмоқ.* ■ *Халққа эрк учун, нон учун, маданият учун курашга отилмоқ керак.* Ойбек, Нур қидириб.

Эрк бермоқ Ихтиёрни ўзига қўйиб қўймоқ; йўл қўймоқ. *Инсофсизга эрк берсанг, эли талар. Мақол.* ■ *Абдиев нафси билан бирга қўлига ҳам эрк бериб қўйганга ўхшайди.* «Мушгум». *У ҳеч қачон ҳаяжонга ҳам эрк бермас эди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ЭРКА 1 Меҳр, суйиш ҳисси билан муносабатда бўлинадиган; суюкли. *Эрка қизча билан меҳрибон отанинг ўртасига раҳна солиш жоҳиллик.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Булғорнинг эркаси, болам, йўл бўлсин.* «Эрали ва Шерали». *Сайр этайлик, кел, бирга, эркам, Рози кетсин биздан умрбод – Шодлик учун яралган олам.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Кўнглига келган ишни қилиш учун ихтиёр бериб қўйилган, талтайтириб юборилган, тантиқ. *Эрка тутса онаси, талтаяди боласи.* Мақол. ■ *Мунис тенгқурларига ўхшамасди: жуда эрка эди, сержаҳл эди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Фахриддин эрка ўсган тантиқ бола бўлгани учун Нисо буви: -Ҳа, ишқилиб, икковининг жони омон бўлсин, – деб қўя қолар эди.* А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.

3 Эркалик, суюмлилик ифодаловчи. -*Ёлғончи экансиз, – деди у яна эрка товушда.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Гулнор чиройли ва эрка табассум билан, хўп дегандай, бошини қимирлатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Эрка (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЭРКАК 1 айн. эр 1, 2. **Эркак** жинси. *Эркакар костюми.* ■ *Доя келгандан сўнг, ичкари ҳовли эркак зотидан тозаланди.* А.

Қодирий, Ўтган кунлар. *Билмадим, хотин тортингани учун эркак тегишгиси келадими, эркак тегишадиган бўлгани учун хотин тортинадими?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Эр жинсидаги ҳайвон, жонивор. *Эркак мушук. Эркак қўй. Эркак ғоз.* ■ *Хотиним қиз туғди, деб хафа бўлма, шернинг эркак ва урғочиси баравар.* «Ёшлик».

Эркак новда Мевали дарахт, ўсимликнинг яхши ҳосил бермайдиган, ҳосилга яроқсиз новдаси. *Энсаси қотиб, узун бир эркак новдани шартта қайчилаб, шиддат билан суғуриб олди. Шу беҳосил новда Содир тўнкага ўхшаб кетди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. **Эркак сабзи** Ўзаги ёғочдай қотган, ишлатишга деярли яроқсиз сабзи; эркаклаган сабзи. -*Пули бор-қу ейди, пули йўқ-чи, – баланд овоз билан сўради, эркак сабзига ўхшаган бир эски чопон.* К. Яшин, Ҳамза. **Эркак супурги шв.** Ёввойи ҳолда ўсадиган ўсимлик ва ундан тайёрланадиган дағал супурги.

ЭРКАКЛАМОҚ Етилган, яроқли вақти ўтиб қотмоқ, яроқсиз ёки деярли яроқсиз ҳолга келмоқ, яхши ҳосил бермайдиган бўлиб ўсмоқ (баъзи ўсимлик ва уларнинг меваси ҳақида). *Эркаклаган сабзи.* ■ *Эркаклаб кетган пиёздек бу новча «ёш бек» оғзидан ҳеч қачон ширин гап чиқмаган.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Мана бу йўғон, бўғинлари бир-биридан узоқ новда эркаклаб кетган, уни шартта олиб ташлаш керак.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ЭРКАКЛАШМОҚ Эркакка хос хатти-ҳаракат, қилиқ, хусусият кабиларга эга бўлмоқ. [*Меҳринисо*] *Ўзиям эркаклашиб кетган. Эри билан баб-баравар дам тортиб, босқон урармиш.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *Биз ўзимизни йўқотиб, эркаклашиб кетдик. Эркаклар эса тобора заифлашиб боряпти.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЭРКАКЛИК Эркакларга хос нарса, белги-хусусият, хатти-ҳаракат ва ш.к. *Қандайдир паривашнинг оловли жозибаси, хусн-малоҳати унинг эркаклик қонига ўт ташлаб юборган эди.* К. Яшин, Ҳамза. -*Хотинларим, – деди бой, – менда эркакликдан бирор нарса қолмаганини биладир, айланишимдан улар учун бирон зарар йўқ.* С. Айнӣ, Қуллар.

ЭРКАКЧА Эркакларники каби, эркакларга ўхшаб. *Кимдир тез-тез гапирди, дам*

эркакча, дам хотинча сўзлайди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Эркакларга хос, эркаклар учун белгиланган. *Эркакча кийим. Эркакча ўйин.* ■ *Олдинда эркакча тўн ва бўр кийган, белига камар боғлаб, ханжар осган Хонзода бегим.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЭРКАКЧАЛИШ 1 Эркакларга ўхшаган, эркаксимон. *Эртаги кун нима қилади бу эркакчалиш секретарда?!* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Эркакларча, эркакча. *Фақат чолгина Комиланинг «эркакчалиш қилиқлари»ни ёқтирмайди, йигит бўлса, каллакесар бўларди, деб юради.* А. Мухтор, Чинор.

ЭРКАКЧИЛИК айн. эркаклик.

ЭРКАКШОДА Эркакларга ўхшаш хатти-ҳаракатли. *Шаддод, гапини бировга бермайдиган, эркакшода Асрора звенога бошлиқ бўлди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЭРКАКЎТ бот. Бошоқлиларга мансуб, чўлларда ўсадиган, баъзи турлари экиладиган кўп йиллик озуқабоп ўтсимон ўсимлик.

ЭРКАЛАМОҚ 1 Меҳр билан силабийпамоқ, суймоқ. *-Ухла, ухла, айланай полвон боладан! — эркалаб боланинг бошини силади Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уни ёлғиз дадасигина эмас, бутун қишлоқ эркалар, ҳеч киши унга қаттиқ гапирмас эди.* С. Аҳмад, Уфқ. [Отабек] *Ухлаб кетар экан, ўзини гоҳ қонга беланиб ётган ҳолда, гоҳ Кумушни эркалаб турган ҳолда кўрар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Кўнглига қараб, эрка қилиб ўстирмақ; эрка, тантиқ қилиб юбормоқ.

ЭРКАЛИК 1 Эркага хос хусусият, хислат. *Эркалатган сари эркалиги ошади.*

2 Эрка одамларга хос қилиқ, иш, хатти-ҳаракат; ноз, эркаланиш. *Қизча бирдан Бектемир тиззасига бошини қўйиб, эркалик, ялинчоқлик билан деди: -Нон бер. Егим келяпти.* Ойбек, Қуёш қораймас.

Эркалик қилмоқ 1) ўзини эркаларча тутмоқ, эркаланмоқ; 2) ҳадди сигиб, бирор ишни қилмоқ, шу ишни қилишга ботинмоқ. *Бирор нарса етмаса, эркалик қилиб, олдига бораверамиз.* Ж. Шарипов, Хоразм.

3 Эрка бўлган вақт, шароит. *Минг бора розиман она юртимдан, Кўрди у эркалик чоғларимни ҳам.* А. Орипов, Йиллар армони. *Эркаликда ўсган Отабекка бу хўрлик тур-*

мушдан биринчи зарба эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЭРКАН эск. айн. экан.

ЭРКАТОЙ Эркалик қилиш хоҳиш-ихтиёрини қозонган, шундай эрк-ихтиёрга эга. *Бу эр-хотинга.. тантиқ, эркатой қизлари яйраб-яшнаса бас!* Газетадан. *Қамар раис олдин секретарнинг эркатойи эди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

ЭРКИН 1 Ҳар қандай тўсиқ, гов, монелик ва ш.к. дан холи бўлган, эрк-ихтиёри ўзида бўлган. *Эркин ҳаёт.* ■ *Наҳот чайқовчи ўзини шунча эркин сезса!* А. Қаҳҳор, Асарлар. *У энди эркин қуш, боши оққан томонга учини мумкин.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Қийналмай, қийинчиликсиз, бемалол. *Машқларни эркин бажармоқ. Эркин ҳаракат қилмоқ.* ■ *Ўрта Осиё халқлари тилларида эркин сўзлайдиган Александр Васильевич Сидоров билимдон киши эди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 Очиқ-ойдин, бемалол тарзда. *Мазкур китобда фуқаро ҳуқуқи ҳақида бирмунча эркин фикрлар айтилганини сарой аҳли, жумладан, аҳли фузало билар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

4 Қисиниш, тортинишдан холи ҳолда; бемалол. *Улар билан кўндан танишдек эркин гаплашиб кетдим.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Солижон энди Тошпўлатов билан ийманиб эмас, эркин, ўртоғи билан гаплашаётгандай бўлди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Аҳмаднинг ўзини эркин тутиши Толиб аканинг сал жиғига тегди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

5 Сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий мустақилликка эга бўлган, озод, хур.

6 Эркин (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

Эркин нафас олмоқ Сиқилиш, танглик ҳолатидан қутулмоқ, эркин ҳолатли бўлмоқ. *Аҳмад кўчага чиқиб, сал эркин нафас олди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. **Ш. Хамроев бойлар қўлида эркин нафас олишни, одамдек яшашни орзу қиларди.** Газетадан.

Эркин шеър ад. Қофияси бўлмаган шеър.

ЭРКИНЛИК 1 Бирор жиҳатдан чекланиш, тазийқ ва ш.к. дан холилик; кишининг ўз истаги бўйича иш тутиши. *Бул ерга келиб, эркинликнинг лаззатини ҳис этаётирман.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Уша куну оналар, кампирлар қиз ва невараларига эркинлик беришган.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Эркин ҳаёт, шароит. *Эркинликда яшамок.*

3 Озодлик, мустақиллик; хуррият, эрк. *Эркинлик учун кураш. ■ Вақтли ҳукумат илгариги оз-моз берилган эркинликни ҳам қатағон қилди. К. Яшин, Ҳамза.*

ЭРКЛИ Ўз эрки ўзида бўлган; озод, хур. *Эркли юрт. ■ Мен эрклиман, қувноқ қиз, Бахт чолғуси қўлимда. Файратий.*

ЭРКПАРВАР Эрkning барқарорлиги учун курашувчи, уни ардоқловчи. *Покистон халқи тинчлик тарафдоридир, аммо лига ва давлат эркпарвар халқимизни бўғмоқчи. Ойбек, Нур қидириб.*

ЭРКСЕВАР Озодлик, эркинликни севувчи. *Эрксевар халқ. ■ Тан бердим эрксевар шу капалакка, Деразам қанотин очиб юбордим. Шухрат, Шинелли йиллар.*

ЭРКСИЗ Ўз эрки ўзида бўлмаган, озодликдан маҳрум; эрки йўқ, ҳақ-ҳуқуқсиз, тобе. *Эрксизга эрк бермоқ. ■ Замоннинг зайли шу бўлса, ўзим эрксиз, кучсиз бир бечора бўлсам, нима қилай ахир, жон қизим! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Булар тағ-томири билан йўқ қилинмаса, халқ эрксиз яшай беради. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ЭРКСИЗЛИК 1 Эрксиз ҳолат, ўз эрки ўзида эмаслик.

2 Тобеликдаги ҳаёт, шароит, ҳақ-ҳуқуқсизлик.

ЭРЛИ Эри бор, эрга теккан, эри билан яшаб турган. *Эрли хотин. ■ Уйнашдан айниб, эрли бўлмоқчиман, мулла ака. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ЭРЛИК 1 Эрга хос ҳолат, эр эканлик (қ. эр II).

2 Мардлик, мардонаворлик, қахрамонлик, жасорат. *Ҳар ким бу кунги урушдаги ўзининг эрликлари билан, қўлга туширган олтин камари.. ва бошқа ўлжалари билан мақтанади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 айн. **эркаклик** 2.

ЭРМАК 1 Вақтни кўнгилчоғлик билан ёки зерикмай ўтказиш учун хизмат қилдиган нарса, машғулот. *Болалар эрмаги. Бекорчиликка эрмак. Эртақ — эрмак. ■ Овқатдан кейин эрмак учун ўзининг ҳам ўзга шоирларнинг муаммоларидан бир нечасини ўқиб, яширилган исмларни топишни илтимос қилди. Ойбек, Навоий.*

2 Кўнгилга тасалли берадиган, овутадиган нарса, кимса; овунчоқ, юпанчиқ. *На-*

закатнинг бирдан-бир машғулоти ва эрмаги дунор эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ёлғизликнинг дастлабки кунларида унинг эрмаги фақат Тўлқин билан Учқун бўлди. Ҳ. Фулом, Машғал.

3 Масхара, кулги, мазах бўлган кимса, нарса. *Қизлар Салимахонни эрмак қилиб, кулишиб ўтирганларида, Хадичахон кириб келди. Н. Фозилов, Оқим.*

Эрмак қилмоқ 1) эрмак учун бирор нарса билан машғул бўлмоқ. *Муҳаммад Жамол урина-урина, ниҳоят, уйқуға кетди. Аҳмад Ҳусайн у-бу китобларни эрмак қилди. Ойбек, Нур қидириб. Ана, ҳар кун эрмак қилиб турадиган дўмбирасининг дастаси қамиш кули орасидан чиқиб ётибди. Н. Фозилов, Дийдор; 2) масхара қилмоқ, устидан кулмоқ, кулги қилмоқ. Қиз эрмак қилаётгандек, орқасига қараб қичқирди: -Ҳой, Акбар, ўртоғинг келдилар, бу ёққа чиқ. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси. Сайфи бўлса, ҳадеб тилини чиқариб, мени эрмак қилади. С. Аҳмад, Сайланма.*

ЭРМАКЛАМОҚ кам қўлл. айн. **эрмак қилмоқ** 1, 2. қ. **эрмак**. *Самоварчи келтириб қўйган чойни мен ҳам майдалаб эрмаклай бошладим. Ҳамза, Танланган асарлар. «Сенга ўқишни ким қўйибди», деб эрмаклаган ким эди? П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЭРМАКТАЛАБ Эрмак қилиш иштиёқидан бўлган, эрмак истовчи. *Йўловчилардек эрмакталаб халқ камдан-кам бўлади. С. Аҳмад, Хотин.*

ЭРМАКЧИ Эрмак қилувчи, кимсани мазах, масхара қилувчи одам. *Девонанинг ўпкаси шишиб кетди, эрмакчилар унинг юрагига галма-гал ўт ёқар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЭРМАН Мураккабгулдошлар оиласига мансуб кўп йиллик, тўп бўлиб ўсадиган ўт (унинг ҳидли майда сарғиш-яшил, какра барглари дори тайёрлаш учун ишлатилади). *..қоя пойларида эса сап-сарик эрман гуллари тўлқини мавж уради. А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл.*

ЭРМАНА айн. **эрман**. *Эрманали уйда эр ўлмас, Дарманали уйда дард бўлмас. Мақол.*

ЭРМИШ эск. айн. **эмиш**.

ЭРМОҚ эск. айн. **эмоқ**.

ЭРОВУЛ тар. Отлиқ разведкачи, лашкарнинг олдинги қисмларидан илгари борувчи отлиқ аскар.

ЭРОЗИЯ [лот. erosio – ўйиш, шилиш, емириш] 1 геол. Тупроқнинг, тоғ жинсларининг оқар сувлар ёки шамол таъсирида емирилиши, нураши. *Сахродаги қудуқлар атрофида ўсимликлар пайҳон қилинганлиги сабабли, у жойларда шамол эрозияси жуда кучли бўлади.* П. Фуломов, Зарафшон этакларида.

Тупроқ эрозияси Тупроқнинг энг семиз устки қатламининг сув ва шамол таъсирида нураб ориқлаши. *Бодом илдизи сертармоқ бўлгани сабабли, тупроқ эрозиясига қаршилик қилади.* «Фан ва турмуш».

2 тех. Металл буюмлар сиртининг газ ёки сув оқими, шунингдек, электр заряди таъсирида аста-секин емирилиши.

3 тиб. Тери шиллик пардасининг ёки эпителийнинг яллиғланиши (шилиниши ва яраланиши).

ЭРОНИЙ [а. ایرانی – Эронга, эрон халқига мансуб; эронлик] 1 Эрон халқига мансуб шахс; эронлик. *Эронийлар жанговар қийқириқлар билан жазавога тушиб келишарди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

2 Эрон халқига тегишли; Эронда ишлаган. *Хоразм тупроғида етилган тотли мевалар, туркман отлари, эроний гиламлар.. император ҳазратларига пешкаш қилинади.* С. Сиёев, Аваз.

ЭРОНЛИК Эрон халқига мансуб шахс; эроний.

ЭРОНЛИКЛАР 1 Эронда яшовчи халқлар; Эрон халқи.

2 Она тили эрон тиллари гуруҳига мансуб бўлган кишилар (форс, афғон, тожик ва б.).

ЭРОНШУНОС [ф. ایران – Эрон, эроний + شناس – ўрганувчи] Эроншунослик бўйича мутахассис, олим.

ЭРОНШУНОСЛИК Эроний халқларнинг (форс, тожик, афғон ва б. халқларнинг) тиллари, адабиёти ва маданиятини ўрганадиган фанлар мажмуи. *Шарқшунослик факультетининг эроншунослик бўлими.*

ЭРРАЙИМ Текин даромаддан босартусарини билмай қолган ёки ўзгаларнинг мулки, бойлиги устидан каттаконлик қилувчи одам; зўравон; валлакат. *Иккита эррайимнинг лунжига тугун солиш билан овра бўлиб қолдик.. Иккаласи ҳам хўжайин, бутун Пархонада ном чиқарган зўравонлар эди.. «Шарқ юлдузи». Яллачиликнинг нулидан*

эргинамиз Раҳмат ҳожи бунчалик эррайим бўлиб юрибди. Ф. Фулом, Шум бола.

ЭРРАЙИМЛИК Эррайим одамларга хос иш, хатти-ҳаракат; валлакатлик. – *Сен менга нега эррайимлик қилъсан!* – деди жаҳл билан Умарали, – *раис раислигида, самоварчи самоварчилигида турсин.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

ЭРСА эск. айн. эса.

ЭРСИЗ Эри йўқ, эрга тегмаган ёки бева. *Эрсиз хотин. Ўйнашга ишониб эрсиз қолмоқ.* Мақол. ■ *Моҳира ойим таънага тил очади: – Энди дунёдан эрсиз ўтасан, қизим!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЭРСИРАМОҚ Эр истаб, эр талаб бўлиб қолмоқ; куйикмоқ. *Бу ҳийлакор қиз, жуда қув қиз. Мени севмайди юракдан. У ёлғиз эрсираб қолган. Унга ўйин керак.* Ойбек, Танланган асарлар. [Шарофат:] *Мен эрсираб келибманми?.. Эрсирасан бўлсан, буйни йўғон сон мингта!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЭРТА 1 рвш. Белгили, одатдаги, меъерий вақтдан анча ёки бирмунча олдин, барвақт, вақтли. *Эрта турмоқ. Эрта бориб, кеч қайтмоқ. Эрта қариган киши. Бу йил қиш эрта келди. Экинни эрта эккан ҳосилини эрта ўрар.* Мақол. *Ҳаракатинг эрта бўлса, кузда эрта ўрарсан.* Мақол. ■ *Раъно сув салқинида бугун ҳам эрта ухлаб қолди.* И. Раҳим, Ихлос.

2 Вақт, фасл билдирувчи баъзи сўзлар билан бирикиб, шу вақт, фаслнинг энг (эндигина) бошланиш вақтини билдиради. *Эрта тонгданоқ ишга йўл оларкан.. қалбида ажиб ҳислар мавж ура бошлади.* Газетадан. *Икромжон, эрта баҳор Найманга кўчиб чиқаётганларида, Азизхонга ёзилган хатга кўл қўйди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Эрта наҳор чоғида, денгизнинг ёқимли оромбахш майин шамоли эсиб турганда.. Каспий ажиб жилвагар кўринарди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 кесим өзф. Бирор иш-ҳаракатни бажариш, амалга оширишга ҳали вақт борлигини, вақти келмаганлигини билдиради. *Уйга боришни истамади, лекин гапга боришга ҳали вақт эрта эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳали ётмоққа вақт эрта эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 от Тундан кунга ўтиш вақти, тонгдан сўнгги пайт; эрталаб. *Носвой йўқ, эртадан бери хумориман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Нима қилибди юрагимга? Менга ўхшаб эр-*

тадан кечгача уйда ўтиринг-чи. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

5 от Келаси кун, сўз бораётган кундан кейинги кун. Бу воқеанинг эртаси. Эсарнинг эртаси кўп. Мақол. Бугун бўлмаса, эрта. Бугунми, эртами, ўқишни бошлаймиз. ■ Сизлар чиқинглар.. иш бўлмаса, ётинглар, эрта вақтлироқ туриб, ёвонга гўнг ташийсизлар. С. Айний, Куллар. Директоримиз эрта бор, индин бор, деб ишни чўзиб юбордилар. «Муштум».

Эрта билан Эрталаб. Шаҳид бўлган сарбозларни эртага эрта билан шу ерга кўмишни айтган карвонбоши.. отга қамчи босиб, Хўқанд сари чопди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Эрта бир кун** Иш-ҳаракат, ҳодисанинг келгусига оидлиги, келгусида бўлишини билдиради. Кимлар эса бугун ғолиб, Эрта бир кун забундир. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ. **Эрта кунда** Умуман; ҳар вақт, доим. Эрта кунда жанжал. ■ Ҳиммат-ку эрта кунда йўқ, яна ўзи ўлгудек бахил.. «Муштум».

ЭРТАГА Сўз бораётган кундан кейинги куни. Эртага борамиз. Бугунги ишни эртага қўйма. Мақол. ■ Эртага эрталаб бизни машина келиб олиб кетишини тушунтирдим. С. Кароматов, Олтин кум.

ЭРТАГИ 1 Эртага бўладиган; эртанги. Эртаги мажлис. Эртаги иш. Эртаги думбадан бу кунги шалҳак яхши. Мақол. Эртаги савдонинг даҳсар оғирлиги бор. Мақол. ■ Эртаги машғулотлари ёдига тушиб, «Ётиш керак!» деди. Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Бошқа хилларга қараганда олдинроқ етиладиган, пишадиган; эртапишар, чиллаки. ..эртаги, ўртанги ва кечки сабзавот, картошка, полиз ва резавор экинлари экиш режаси тўла бажарилган. Газетадан.

Эртагиё эртаги, эчкиларнинг бўртаги Эртакнинг бошланишида айтиладиган ибора. -Эртагиё эртаги, эчкиларнинг бўртаги.. — деб бошлади бобом эртакни. Ойбек, Болалик.

ЭРТАК 1 Халқ оғзаки поэтик ижодининг асосий жанрларидан бири; тўқима ва уйдирмага асосланган, сеҳрли-саргузашт ва маийший мазмундаги эпик бадиий асар; чўпчак. Эртак айтмоқ. ■ Бир ариқда сут, иккинчи ариқда шарбат — эртакларда бўлади! С. Анорбоев, Оқсой. Илмий фантастик асарлар билан адабий эртаклар ўзаро яқин алоқадодир. «Фан ва турмуш».

2 Ҳикоя, қисса, воқеа. Унсин ҳамма воқеани — акаси билан Гулнорнинг севги эртасини кампирдан тўла эшитди. Ойбек, Танланган асарлар. Ёлғиз Тиктепа қишлоғидагина эмас, теварак қишлоқларда ҳам мулла Обиднинг эртаги, экиндаги муваффақияти оғиздан оғизга юриб кетди. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЭРТАКЧИ Эртакка уста одам, эртак айтувчи.

ЭРТАЛАБ Куннинг бошида, тонг отгандан кейин, эрта билан. Эрталаб йўлга чиқдик. Улар эрталаб бизни келишди. ■ У бу хабарни эртага эрталаб қайси йўсин билан бекка билдириш йўллари йўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЭРТАЛАБКИ Эрталаб бўладиган, эрта билан амалга ошириладиган, қилинадиган, бошланадиган, юз берадиган. Эрталабки чой. Эрталабки воқеа. Эрталабки қуёш нури. Эрталабки гимнастика. Эрталабки туман. Эрталабки поезд. Эрталабки иш кўнглини қилар хуш. Мақол.

ЭРТАЛИК 1 Эрта билан ўтказиладиган йиғилиш (кўпинча болалар учун). Навоийга бағишланган эрталик. Байрам шарафига боғчада эрталик ўтказмоқ.

2 Эртаги кунга оид; эртага бўладиган. Кунлик ишга яқун ясалиб, эрталик вазифалар белгилаб олинди. Газетадан.

ЭРТАМАТАН шв. Эрта билан, эрталаб. -Кўп вайсамай, ечиниб ёт, эртаматан кўзингни очолмай қоласан тағин, — деди чол Мардоновга. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

ЭРТА-МЕРТАН шв. Эрта билан, эрталаб. Эрта-мертан жўнаб кетсам, говгум — ётарларда келиб қоларман. «Муродхон».

ЭРТАН шв. 1 Эрталаб. Оқшом палов, эртан чой. «Равшан».

2 Эртага. Шоҳим, бу мардуднинг тилини кесмасангиз, эртан сизга атаб ҳажв битмоқдан тоймас. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЭРТАНГИ 1 Эртага бўладиган, эртаси куни амалга ошириладиган, рўй берадиган. Эртанги кун. Эртанги мажлис. Эртанги ишга бугун режа туз. Мақол. ■ Бу кунги фойда гўшт бўлса, эртангиси нуқул мой бўлиши аниқ. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Эрталабки, эрталаб бўладиган. Дастурхон ёзилиб, эртанги нонушта учун дамлаб қўйилган чой олиб келинди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Қани, марҳамат, эртанги

насиба, — деди нотаниши киши бизни анжирга таклиф қилиб. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Келаси, бўлғуси. У [онанг] ҳам доим руҳимни кўтариб, эртанги яхши кун билан овуларди. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. *Эртанги раис ҳам, боғбону пахтакор ҳам ўқувчилар!* «Ўзбекистон кўриқлари».

4 қ. **эртаги 2.** Майда эгалларда сув ялти-раб оқар, рўмол тангиган хотинлар, чамаси, эртанги карам экишарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЭРУВ 1 Эримок фл. ҳар. н. *Эрув вақтида ярим белдан лой кечишга тўғри келадиган кўчаларнинг лойи қатқалоқланган.* А. Қодирӣ. Ўтган кунлар.

2 айн. **эрувгарчилик.**

ЭРУВГАРЧИЛИК Қиш ёки илк баҳор кунлари ҳаво исиб, қор-муз эрийдиган жараён, вақт. *Бу сойнинг сув миқдори тоғдаги эрувгарчилик ва ёғин-сочинга боғлиқ.* С. Кароматов, Олтин қум. *Гуё кўклам эрувгарчилигида дарё музи кўчгандай қасир-қусур бошланиб, кетидан.. қаттиқ гумбурлаш бошланди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЭРУВЧАН Яхши эриш хусусиятига эга.

ЭРУВЧАНЛИК Модданинг эриш қобилияти, хоссаси. *Металларнинг эрувчанлиги.* ■ *Газларнинг сувда эрувчанлиги температуранинг кўтарилиши билан камаяди.* «Кимё» дарслиги.

ЭРУВЧИЛИК айн. **эрувгарчилик.**

ЭРУДИЦИЯ [лот. eruditio — ўқимишлилик, билимдонлик; билим, маълумот] Бирор соҳада кенг маълумотга эгалик, билимдонлик. *Очилнинг нутқи, эрудицияси яхши эди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ЭРУР эск. Тўлиқсиз феълнинг сифатдош шакли, боғлама вазифасини бажаради; =дир. *Шул эрур айбим, Муқимий, мардуми Фарғонаман.* Муқимий.

ЭС 1 Одамнинг билиш, фикр юритиш қобилияти; ақл, онг, мия. *Эси наст. Эси бутун. Эсинг борми (жойидами, ўзингдами)? Эсинг борида эл тани, Кучинг борида ер тани.* Мақол.

Эси кетган айн. **эсини еган.** *Эр-хотиннинг ўртасига эси кетган тушади.* «Қанотли сўзлар». **Эси кетди** 1) бирор ишнинг, гап-сўзнинг жуда иштиёқ билан, берилиб, давомли тарзда бажарилиши, айтилишини билдиради. *Дорим билан тузалиб кетганлар мени «доктор она», деб эслари кетишади.* М.

Исмоилий, Фарғона т. о. *Кимсан ҳам уч кундан бери нормани ошириб бажаряпти. Прораби мақтаб эси кетяпти.* А. Мухтор, Туғилиш; 2) бирор иш билан қаттиқ, ҳолдан тойиш даражасида машғул бўлишни, ҳолдан тойиш даражасига келишни билдиради. *Эскини ямагунча эсинг кетади.* Мақол. ■ *Нозанин қиз.. нуқул илгариги бошлиқнинг бу кабинетни безатгунча эси кетганлиги ҳақида гапирарди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. **Эси кирар-чиқар бўлмоқ** Фикрлаш қобилияти бузилмоқ, бир меъёрда фикрлай олмаслик. *Абдуллахон мағрурликка берилганиданми ёинки қартайиб, эси кирар-чиқар бўлиб қолганиданми, Россия подшоҳининг соғлиғини сўрашни унутиб қўйди.* М. Осим, Элчилар. **Эси (ёки эсдан) оғмоқ** Эс-хушини йўқотиш даражасига тушмоқ. *Менинг бу ҳангамалардан эсим оғиб қолаёзган эди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Чарос билан охири марта кўришганидан буён ўтган бир ярим ой ичида эсдан оғиб қолмагани.. ўзим ҳайрон бўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Эсим курсин** Бирор нарса эсга келмаганда ёки адашилганда айтиладиган ибора. *-Вой, эсим курсин! — Зулайҳо.. стулни чаққонлик билан олиб, Гавҳарнинг олдига сурди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Эсини еган, эсингни едингми** Ақл билан иш қилмаган, нотўғри, номақбул иш қилаётган одамга нисбатан қўлланади. *Бу ишга эсини еган одам аралашади.* ■ *Эсингни едингми, оч!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Эсини танимоқ** Эс-хушли бўлмоқ, шундай ёшга етмоқ. *Эсини танибдики, одам бўлсам, нимадир яхши иш қилсам, дейди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Ҳали эсимни таниб, биров менинг шахтимни ҳам, илтимосимни ҳам қайтармаган.** Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Эсини топмоқ** Маълум ёшга етгач ёки бирор воқеа-ҳодисадан кейин ақли кирмоқ, ақлли ва тўғри мулоҳаза юритадиган бўлиб қолмоқ.

2 Ёдда сақлаш, қайта тиклаш қобилияти; ёд, хотира. *Эсида бор. Эсимда йўқ. Эсида қолмади. Эсдан чиқармоқ. Эсда тутмоқ (сақламоқ).*

Эсга олмоқ 1) эсламоқ, эсга туширмоқ. *Хола Тошкентга кўчиб келгандан бери эсига олмаган Фарғонасини эслади шу кун.* «Гулдаста»; 2) ўйламоқ, ҳисобга олмоқ. *Ёрмат.. бошлаб сўкишни мўлжаллади-ю, лекин қаер-*

да, кимлар ўртасида турганини дарҳол эсига олиб, товушини ҳалқумида бўғди. Ойбек, Танланган асарлар. **Эсга солмоқ** (ёки туширмоқ) Эслатмоқ, хотирга келтирмоқ. *Шаҳзоданинг эри.. беш халта олтини йўқолган судхўр ҳиндини эсимга соляптими? К. Яшин, Ҳамза. Эси чиқиб кетмоқ* Ниҳоятда кўркувга тушмоқ; кўрқмоқ. *Қаерлардадир даҳшатли бақирчиқ.. эси чиқиб кетган хотинларнинг хунук фарёди эшитиларди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. **Эсига келмоқ** 1) эсида бўлмоқ, ўйламоқ. *Ҳой Шоди, бу кўмир эсинга келадими ўзи, уйда тирноқдай ҳам кўмир қолгани йўқ.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ; 2) хотирасига келмоқ, ёдига тушмоқ. *Кейин бир воқеа эсига тушиб, мийғида кулиб кўйди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Эсига тушмоқ** Хотирисида тикланмоқ. *Навбат Акмалга келганда, тўсатдан Эшмат ака воқеаси эсига тушиб, юраги шув этди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ЭСА 1 Боғлама вазифасини бажаради; бўлса. *..бурни бир оз беўхшовроқ эса-да, лекин унинг умуман юз бичими келишган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шахс, нарса, ҳодисалар кетма-кетлигида ўзи бирикиб келган сўз билдирган шахс, нарса ёки ҳодисани бошқаларига нисбатлаб, ажратиб қайд этади. *Мен эса уни овунтиришга, юпатишга уринардим.* «Гулдаста». *Қирқинчи йиллардан кейин эса умуман геологлар бормаган.* С. Кароматов, Олтин қум. *Мисрда рўй берган мана бу воқеа эса ҳаммасидан ошиб тушади.* «Фан ва турмуш». *Ундан нарида эса «устод» Мирсалимов чала бўғизланган кўйдек пихиллаб хуррак отарди.* «Гулдаста».

3 шв. Ундай бўлса, у ҳолда. *Эса, Оққиз, бориб сен ҳам кўриб кел-чи.* «Равшан». *Чой-хоначи юзига фотиҳа тортиб насиҳат қилди: -Эса, бундайин ўтирма..* С. Сиеёв, Ёруғлик.

ЭСАЙМОҚ шв. Эси кирмоқ, эс-хушли бўлмоқ. *-Қизим бўйига етган, эсайган, ўз эрки ўзида, чақириб сўранглар! — дебди.* «Эртаклар».

ЭСАНКИРАМОҚ Довдирамоқ, ганги-моқ, саросимага тушмоқ, саросимада қолмоқ; эсини йўқотмоқ. *Қийинчиликлар олдида эсанкирамаслик.* *Ютуқлардан эсанкирамоқ.* ■ *Укасининг мантиқи қаршисида Ҳакимбойвачча ҳам эсанкираб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Имтиҳонда оғир савола*

дуч келгандай эсанкирадим. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЭСАР шв. Эси паст, тентактоб, овсар. *Эсарнинг эртаси кўп.* Мақол. ■ *Бир ўғлим эсар, бир қизим майиб туғилди.* Газетадан.

ЭСВОС Эси пастроқ, эси кирали-чиқали, чала жинни.

ЭСДАЛИК 1 Эсда қолган таассурот, хотира. *Отам шу мавзуда ўз эсдаликларидан бир воқеани нақл қилди.* С. Айний, Эсдаликлар. *Асқар Аминовичнинг гаплари кўнглининг энг чуқурида ётган эсдаликларини яна қўзғаб, хаёлини ағдар-тўнтар қилиб юборган эди.* О. Ёқубов, Излайман.

Эсдалик дафтари 1) таассуротларни ёзиб қолдириш учун қўйилган дафтар (мас., музейда, кўрғазмада); 2) хотиралар ёзиб бориладиган кундалик дафтар. *Чанг босиб ётган эсдалик дафтаримни яқинда эски китоблар орасидан топиб олдим.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

2 Хотира рамзи ёки хотира бўлиб қолган нарса; ёдгорлик. *Бободан қолган эсдалик.* *Эсдалик совғалар.* ■ *Бу жойларни расмга олиб қўйсангиз, яхши бўларди.* *Ҳаммамизга эсдалик бўлиб қоларди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *Халқимиз, авлодларга эсдалик бўлсин, деб чинор экади.* Газетадан.

ЭСИЗ 1 унд. с. Ачиниш, афсусланишни билдиради; аттанг, афсус. *Шундай қилиб, ёзнинг бутун кўркемчилиги иш билан ўтиб кетди.* *Эсиз-эсиз.* Ф. Фулом, Тирилган мурда. *Сиз уйда экансиз, билсам, дафтаримни олиб келар эканман.. эсизгина..* А. Қаҳқор, Адабиёт муаллими.

2 мод. с. Афсус(ки). *Алишер! Чинданам шерсиз. Буюк шер. Фақат кўндир, эсиз, кўп душманингиз.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

3 Увол, хайф. *Эсиз шунча меҳнат. Қўшинига берсам — эсиз ошим, уйда турса — сасир ошим.* Мақол. ■ *Э, хотинчалиш бўлмай ўл, эсизгина буй-баст!* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ЭСИРИК эск. Маст, маст-аласт.

ЭСИРИКМОҚ эск. Маст бўлмоқ, кайф қилмоқ.

ЭСИРМОҚ кам қўлл. айн. эсирикмоқ.

ЭСКАДРА [фр. escadre] **1** Бир ёки бир неча турдаги ҳарбий кемаларнинг йирик оператив-тактик қўшилмаси. *Миноносецлар эскадраси.*

2 Айрим хорижий мамлакатлар ҳарбий ҳаво кучларида самолётлар ва ракеталарнинг тактик қўшилмаси.

ЭСКАДРИЛЬЯ [фр. escadrille] Бир неча звено ёки отряддан иборат, асосан ҳарбий ҳаво флоти (10 тадан 30 тагача самолёт, вертолёт) бўлинмаси. *Бомбардимончилар эскадрильяси.* ■ *Штурман Жерар — француз. У «Нормандия-Неман» эскадрильясида менинг ҳалок бўлган акам билан бирга хизмат қилган.* А. Мухтор, Қаноти синган орзу.

ЭСКАДРОН [фр. escadron] 20-аср ўрталаригача мавжуд бўлган, бир неча взводдан иборат отлик аскарлар бўлинмаси. *Жанговар эскадрон.* ■ *Ҳов узоқдан тўзон кўтарилди. Туйёқ товуши! Эскадрон чопар.* А. Мухтор.

ЭСКАЛАТОР [ингл. escalator — ҳаракатланувчи зинапоя < лот. scala — нарвон, зинапоя] Метро, катта магазин ва ш.к. да одамларни юқорига чиқариш ва пастга тушириш учун хизмат қиладиган, узлуксиз ҳаракатланувчи погоналардан иборат қия зина. *Метро эскалатори.* ■ *Энг қувончлиси 3-қаватгача эскалаторда чиқасиз.* Газетадан.

ЭСКАЛАЦИЯ [ингл. escalation — зина билан юқорига кўтарилиш] Бирор нарса ёки ҳодисанинг аста-секин тадрижий равишда кучайиб, зўрайиб, кўпайиб бориши ёки бирор нарсани аста-секин зўрайтириш, кучайтириш, кўпайтириш.

ЭСКАРМОҚ эск. Эсламоқ.

ЭСКАРТИШ эск. 1 **Эскартмоқ** фл. ҳар. н. 2 **айн. эскартма.**

ЭСКАРТМА эск. айн. эслатма.

ЭСКАРТМОҚ кам қўлл. Эскартма бермоқ, эслатмоқ.

ЭСКИ 1 Янгилик сифати кетган, яроқлилик даражасини маълум даражада йўқотган. *Эски чопон. Эски этик. Эски кўрпа. Эски кийимнинг иссиғи йўқ.* Мақол. *Олтин, кумушининг эскиси бўлмас.* Мақол. *Янгини эски сақлар.* Мақол. ■ *Қозикқа осилган, чанг босган эски дўппидан бошқа ҳеч нима йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сидиқжон қайтиб келганида.. ток остидаги эски сўрида сочилиб ётган беҳиларга кўзи тушди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Кўҳна, кўп вақтлардан бери маълум бўлган, кўп вақтдан бери турган (янгисига нисбатан). *Тошкентнинг эски ва янги шаҳарларида тўплаб [тўпи билан] сотувчи ик-*

ки газлама дўкони.. унга қарайди. Ойбек, Танланган асарлар. *Довон ошмаймиз. Айланма йўл билан олиб келиб, эски изига соламиз.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Ўтган вақтга оид, аввалдан маълум; ўтган. *Эски йил.* ■ *Ҳозир эски замон эмас, бунақа нарсаларнинг унчалик аҳамияти йўқ.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *[Абдишукур] Энг сўнги хабарлар билан эски хабарларни аралаштириб, бирмунча маълумот берди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Аввал ҳам бўлган, эскидан маълум. *Авазнинг эски қадрдони.. Ҳасан қайғичи хон амалдорлари ҳақида ичагузди ҳангомалар айтарди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Нима бўларди, домламиз Латиф Боқизоданинг эски дарди кўзгади.* С. Кароматов, Олтин қум. *Латофатхон.. эски танишдай, Саодатхонни гапга сола бошлади.* С. Зуннунова, Янги директор.

5 Эски усулдаги; эскича. *Тўйнинг таърифини эшитдим. Эски тўйга боргани номус қиламан.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Бу маҳалланинг шумтака эркак болалари «келин чимчилаш» деган эски одатга жуда риоя қилишар экан.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Бундан (ҳозиргидан) олдинги; аввалги, собиқ. *Эски директор.*

7 Истеъмолдан чиққан, эскирган ёки бекор қилинган. *Эски алифбо. Эски пул.* ■ *Зиёдахон баъзан эски сўзларга тили келишмай ва баъзи жумлаларни маъносига мос келмайдиган оҳангда ўқиб, тингловчиларга уқтира олмагани учун, ҳикоянинг давомини Иброҳимовнинг ўзи ўқиди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

8 Кўпни кўрган, ҳаёт тажрибаларига эга бўлган, кўпдан маълум. *Сув мутахассиси, жуда эски мироблардан, ирригациянинг пири.* Газетадан. *Юрган жойи неча тоғу дашт экан, Эски киши кўп одамга бош экан.* «Юсуф ва Аҳмад».

Эски гап 1) маълум гап, ҳаммага маълум нарса, воқеа. *Эски гапни қўй.. Хоҳлайди, хоҳламай қаёққа борарди.* С. Аҳмад, Сайланма; 2) ҳадеб тақрорланадиган иш. *Ҳали ҳам эски гапми? Ҳей, менга қара, бола! Нега урасан Кўзибойни? Ҳ.* Назир, Сўнмас чақмоқлар. **Эски тос, эски ҳаммом** Илгари қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай, ҳеч қандай ўзгариш йўқ.

ЭСКИДАН Аллақачонлардан бери, узоқ вақтлардан буён; азалдан, қадимдан. *Улар*

эскидан қалин оғайни. Эскидан қолган эртақ. ■ Бу ерда эскидан пахта экилади. «Ўзбекистон кўриқлари».

ЭСКИДУЗ Эски оёқ кийимларини ямаб сотувчи; ямоқчи.

ЭСКИЗ [фр. esquisse — хомаки нарса] Бадий асар, иншоот, механизмнинг ёки унинг бирор қисмининг дастлабки, хомаки, қоралама нусхаси, чизмаси ёки режаси. *Портретнинг эскизи. Эскиз чизмоқ.* ■ Блокнотларнинг бирида Акромжоннинг қалам билан чизган эскизлари, этюдлари бор эди. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *Композициянинг бир неча вариантлари эскизларини яратдим.* Газетадан.

ЭСКИЛИК 1 Эски ҳолат, эски эканлик. *Кийим тоза бўлса, эскилиги билинмайди.* ■ *Мойлагани билан, бари бир, эски эскилигини қилиб, йиртиғи билиниб турибди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

2 Ўтмишга, эски замонларга мансуб, урфдан чиққан, ҳозирги (янги) шароит талабларига жавоб бермайдиган, унга зид урф-одат, расм-русум, тартиб ва ш.к. *Эскилик сарқити. Эскиликдан юз ўгирмоқ.* ■ *Ҳар қандай янгилик эскиликнинг қаршичилигига учрайди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Уйимизнинг орқаси қалин терак, ёр-ёр. Совчи деган эскилик кимга керак, ёр-ёр.* «Кўшиқлар».

ЭСКИМО [фр. esquimaу — эскимос халқи номидан] Шоколад қобиққа ўралган музқаймоқ. *Тарелкадаги эскимо секин-секин камая борди.* Н. Назаров, Замон.

ЭСКИМОС қ. эскимослар. Эскимос аёл.

ЭСКИМОСЛАР Осиёнинг шарқи-шимоли, Шимолий Америка ва Гренландияда яшовчи халқ.

ЭСКИМОҚ айн. эскирмоқ. *Кийган тўнини эскиди, кийдирганинг эскимас.* Мақол. ■ *Вино қанча эскиса, мазаси шунча ошади.* Ойбек, Кўёш қораймас.

ЭСКИРМОҚ 1 Ишлатилиб, тутилиб эски бўлмоқ, тўзимоқ ёки яроқсиз ҳолга келмоқ, *Эскирган тўн. Эскирган машина.* ■ *Темирчининг икки хонадан иборат уйи эскириб кетган ва пастқам эди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Шипи шарқча нақшдор уй, нақшлар эскириб, ранги хиралашган.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Давр талабларига мос келмайдиган бўлиб қолмоқ; истеъмолдан чиқмоқ, урфдан, моладан қолмоқ. *Эскирган дарслик.*

Эскирган сўз. ■ *Чўлнинг, йиллар ўтса ҳам, эскирмаган тартиб-қоидалари бор.. чўпон халқи.. унга буйсунади.* Газетадан.

3 Яшаш, фаолият муддати узаймоқ. *Оила эскирган сари эр-хотин олтин ва гавҳарга айланиб боради.* Газетадан.

ЭСКИ-ТУСКИ Ҳар хил эски, яроқсиз нарсалар, лаш-луш, қақир-қуқурлар. *Ҳовлидаги хоналарнинг.. деразаларига эски-тускилар тутиб қўйилган.* Мирмуҳсин, Чинқиш. [Майрамхон] *Эски-туски темир-терсақларни бир симдан ўтказиб, бошига кийиб юрар эди.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЭСКИФУРУШ Эски-туски нарсаларни олиб сотувчи. *Устида увада чопон, бун бозорда ёлғиз эскифурушлар олиши мумкин.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭСКИЧА Эски, илгариги вақтга мансуб бўлган, илгариги одат, расм, тартиб ва ш.к. га мос келадиган; қадимгича. *Эскича тўй. Эскича усул. Эскича гап. Эскича кийинмоқ. Эскича ишламоқ.* ■ *Бу гапингиз нотўғри, қори, сизнинг илмингиз эскича илм.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 кам қўл. Аввалгидек. *У онасининг бу киноясини кулгилик билан кечириб, яна эскича аразда қола берадир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..юқорига чиқишга қистаса ҳам, кавушини ечмай, эскича ўтира берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЭСКИЧАСИГА Эски урф-одатларга мос равишда; қадимгича, бурунгидек. *Янгичасига айтганда, мен қизингизни хоҳламайман, эскичасига керак бўлса — уч талоқ қўйдим.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЭСКИЧИ айн. эскифуруш.

ЭСКУДО [исп.-порт. escudo — герб] Евро жорий қилинганга қадар Португалиянинг асосий пул бирлиги.

ЭСЛАМОҚ 1 Ёдида тутмоқ, хаёлидан ўтказмоқ, эсга олмоқ. *Унинг ишхонасига дадаси билан бир марта борган, йўлни эслаб қолган эди.* С. Юнусов, Кутилимаган хазина.

2 Эсига келмоқ (келтирмоқ), эсига тушмоқ, хотирасида тикламоқ. *Мен уни аллақерда кўргандайман. Эслолмайман.* С. Зуннунова, Янги директор. *Қизнинг кулдиргичига, лаби устидаги цирролли холига кўзи тушиб, Навоийнинг бир байтини ногоҳ элади.* К. Яшин, Ҳамза.

ЭСЛАТМА 1 Матннинг алоҳида изоҳ талаб қилган ерига берилган тушунтириш.

Эслатмалар ҳам оғзаки, ҳам ёзма тарзда бўлиши мумкин. Китобнинг охирида берилган эслатмалар.

2 Огоҳлантириш мазмунидаги, алоҳида қайд этувчи сўз, жумла; шундай мазмунли қоғоз, хат. *Яна янги буйруқ, анкет(а), курсатма, «Бажарилсин!» деган қаттиқ эслатма. Ҳаммасида «чорва» деган сўзлар бор.* А. Пўлат, Тасаддуқ.

ЭСЛАТМОҚ 1 Эсламоқ 1 фл. орт. н. *Ваъдани эслатмоқ. Ўтган гапни эслатмоқ.*

2 Ўхшашлиги билан ёки муайян боғлиқлик, қиёслаш орқали эсга туширмоқ, хотирага келтирмоқ. *Унинг эҳтиёткорлиги «Синамаган отнинг сиртидан ўтма» деган халқ мақолини эслатди. ■ Йўлдош Ойнисага кўп жиҳатдан Тоштемирни эслатади.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЭСЛИ Ақл-хуши жойида, ақли бутун. *Эсли қиз. ■ Бу болани, эсли деб, уйда қолдириб кетган эдилар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Акрам қилни қирқ ёрган эсли йигитлардан эмасми..* С. Анорбоев, Оқсой.

ЭСЛИ-ХУШЛИ айн. эс-хушли.

ЭСМИНЕЦ [р. «эскадренный миноносец» бирикмасининг қисқарган шакли] Эскадра миноносеци. *Битта эсминец пулига тўрт минг оила уй-жой қуриб олса бўлади.* А. Муҳтор, Туғилиш.

ЭСМОҚ 1 Ҳаво оқими тарзида юрмоқ, урмоқ, ўтмоқ (шамол ҳақида). *Тоғ томондан қор изғирини эсмоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Енгилгина эсган шамол димоққа турли ўт-ўлан исларини келтириб урар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Юзага келмоқ, юз бермоқ, пайдо бўлмоқ. *Эшик очилиб, Жўра кўринган, Каримовда кичкинагина кўрқинч ҳолати эди.* Ҳ. Шамс, Душман.

ЭСНАМОҚ Ихтиёрсиз ҳолда оғизни очиб, чуқур нафас олиб чиқармоқ; ҳомуза тортмоқ. *Оғзини катта очиб эснамоқ. ■ Олди одамлар уйқу босиб, кафтларига эснай бошлаган эдилар.* С. Аҳмад, Уфқ. *Анзират хола.. оғзини катта очиб эснади..* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЭСНАШ 1 Эснамоқ фл. ҳар. н.

2 айн. эсноқ.

ЭСНОҚ Эснаш ҳолати; ҳомуза. *Вақт ўтиши билан бойлик мавзуси уни зериктира бошлади, келган эсноқни юта олмай, ҳомуза тортди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Эсноқ босмоқ Эснаш ҳолати хуруж қилмоқ. *Мени.. қўлимга қалам-қоғоз олдим дегунча эсноқ босади.* «Муштум».

ЭСОН 1 Соғ-саломат, соғ-омон. *Эсон-мисиз? ■ Масковдан нима олиб келай сенга? — Ўзингиз эсон қайтсангиз, бас.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Эсон (эркаклар исми).

ЭСОНЛАШМОҚ Ҳол-аҳвол сўрашмоқ; саломлашмоқ, сўрашмоқ. *Мен билан ийманibroқ, бош қимирлатиб эсонлашиб кўя қолди.* Файратий, Узоқдаги ёр.

ЭСОНЛИК Эсон, соғ-саломат ҳолат. *Эсонликда давлат учун гам ема. Пўлкан шоир. Эсонлик бандага бир ғаниматдир.. «Ойсулув». Соҳиб қори рюмкани кўлига олиб.. «Эсонлик бўлсин, тинчлик бўлсин», деб чўқиштирди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЭСОН-ОМОН 1 Соғ-саломат, соғ-омон. *Ҳамма эсон-омон. Эсон-омон бориб келинг.*

2 кўчма Бирор қор-ҳолсиз, ниятдагидек. *Райҳонбиби ишининг эсон-омон битганидан енгил тортди..* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЭСОНЧИЛИК с.т. Эсонлик, эсон-омонлик, эсон-соғлик. *Эсончилик бўлса — кўришармиз.*

ЭСПАНДЕР [лот. expandere — кенг очмоқ, кермоқ; чўзмоқ] Ўзаро бир неча резина чилвир ёки пружина билан бириктирилган иккита тутқич (даста)дан иборат, уни чўзиш билан қўл, кўкрак ва елка мускуллари чиниқтириладиган спорт анжومي.

ЭСПЕРАНТО [эсперанточа esperanto — ишонувчан] Варшавалик кўз шифокори ва таржимон Л. Заменгоф томонидан 1887 йилда яратилган сунъий халқаро тил (сўз асослари кенг тарқалган европа тилларидан олинган, лотин алифбосидан фойдаланади).

ЭССЕ [фр. essai — тажриба, машқ; хомаки нарса] ад. Адабий, фалсафий, ижтимоий, публицистик ва б. мавзуларда ёзилган, муаммолар систематик илмий тарзда эмас, балки эркин шаклда талқин қилинадиган насрий асар.

ЭССЕНЦИЯ [лот. essentia — энг муҳим, асосий; негиз, моҳият] Бирор модданинг ўтқир, қуюқ эритмаси ёки дамламаси (ишлатишдан олдин суюлтирилади). *Сирка эссенцияси.*

ЭССИЗ 1 с.т. Эсиз. *Нодонга сўзлаган эссиз сўзим, Ўликка йиғлаган эссиз кўзим.* Мақол. ■ *Эссиз, эссиз.. халқ олдида тикка қи-*

либ қўйиб, суд қилинмади-да! П. Турсун, Ўқитувчи.

ЭССИЗ II 1 Эс-ҳуши ўзида эмас. *Мухаммад Жамол маҳбубасидан айрилиб, эссиз, ҳушсиз қолди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Хотираси сушт, ҳеч нарсани эслаб қололмайдиған.

ЭСТАКАДА [фр. estacade — қозикларга ўрнатилган кўприк] *махс.* Транспорт воситалари ва пиёдалар ўтиши, алоқа линиялари, турли мақсадларга мўлжалланган қувурлар ўтказиш, юклаш-тушириш ишларини амалга ошириш учун ер юзасидан маълум баландликда, дарёлар ва сойлар устида қуриладиган, бир неча устунлар устига ўрнатилган тўсинсимон конструкциялардан иборат кўприксимон иншоот. *Эстакадага гувуллаб кириб келган самосваллар суюқ бетонни бадаларга билқиллатиб тўкарди.* А. Мухтор, Туғилиш.

ЭСТАФЕТА [фр. estafette — чопар, хабарчи < итал. staffa — узанги] **1** Енгил атлетика, сувда сузиш, чанғи спорти кабиларда кўпинча тўрт кишидан иборат спорт жамоаси белгиланган масофани бир-бири билан алмашиб ва бир-бирига рамзий таёқчани узатиб босиб ўтишдан иборат пойга мусобақаси. *Чанғичилар эстафетаси.* ■ *Эстафетада қўлига калтакча тегиши билан бирдан чопишни тезлатган чопқирдек, Содиқ автоматни илиб олган замон ўт очди.* Шуҳрат, Олтин зангласмас.

2 Шундай мусобақада қўлдан қўлга узатиладиган нарса (одатда ёғоч таёқча). *Эстафета биринчи этапдан бошлаб, то охириги этапгача қўлма-қўл узатилади.* ■ *Бизнинг штангчиларимиз мерганлар қўлидан олган эстафетани муваффақиятли олиб бордилар.* Газетадан.

3 *кўчма* Авлоддан авлодга ёки отадан болага ўтадиган фикр, ният, орзу, анъана ва ш.к. *Бу орзу [сув орзуси] бамисоли эстафета каби отадан ўғилга, ўғилдан набирага.. авлоддан авлодга ўтиб келмоқда.* Ш. Рашидов, Дўстлик байроғи.

ЭСТАФЕТАЧИ Эстафета қатнашчиси. *..гуллар билан безанган майдонлар учради, саф тортган болалар, майкасида номери бор эстафетачи қизлар ўтиб кетди.* А. Мухтор, Чинор.

ЭСТЕТ [юн. aisthetes — ҳис қилувчи] Санъат ва адабиёт асарларига эстетизм

нуқтаи назаридан ёндашадиган, санъатнинг фақат ташқи шаклларигагина эътибор берадиган одам, эстетизм тарафдори (қ. эстетизм).

ЭСТЕТИЗМ I Санъатда мазмунни ва гоявийликни бир чеккага йиғиштириб қўйиб, ташқи шаклларга берилиш.

2 Эстетика талабларига жавоб берадиган нарсаларни, гўзалликни, нафис санъатни, етук бадиий шаклларни севиш.

ЭСТЕТИК Эстетикага оид; эстетика талабларига мос келадиган. *Эстетик дид. Эстетик завқ. Эстетик тарбия.*

ЭСТЕТИКА [юн. aisthetikos — ҳиссий идрокка (билишга) оид] **1** Нафис санъат ва бадиий ижодиётни, табиат ва турмушдаги гўзалликнинг моҳияти ва шаклларини, инсон ва олам ўртасидаги қадриятлар муносабатини ўрганувчи фалсафий фан.

2 Бирор нарсанинг гўзаллиги, нафосати, латофати. *Техника эстетикаси.*

ЭСТОН I Эстония Республикасининг туб (асосий) аҳолисини ташкил этувчи халқ(миллат)нинг номи. *Эстон халқи.*

2 Шу халқ, миллатга мансуб. *Эстон тили.*

ЭСТОНЛАР Эстония халқи; угро-финн халқлари гуруҳига кирадиган халқ.

ЭСТОНЧА I Эстон халқи, тили, адабиётига ва маданиятига оид. *Эстонча рақс. Эстонча кийим.*

2 Эстон тили. *Эстонча(ни) биласизми? Эстонча сўзлашмоқ.*

ЭСТРАДА [фр. estrade < estrado — тахта супа, минбар] **1** Артистлар ва оркестр концерт-томошалари учун белгиланган саҳна, баланд жой, супа. *Эстрадага чиқмоқ.*

2 Оммавий саҳна санъатининг ашула, рақс, акробатика, бадиий ўқиш, кичик-кичик драматик ва кулгили асарлар ва ш.к. ни ўз ичига олган бир тури ҳамда шулар асосида ташкил этилган концерт-томошалар. *Ўзбек давлат эстрадаси. Эстрада оркестри.*

ЭСХОНА: эсхонаси чиқиб (ёки ўйнаб) кетмоқ Жуда ҳам қўрқиб кетмоқ, қаттиқ қўрқмоқ. *Чиндан ҳам ўғлининг шарпасини эшитиб, даҳлизда пайдо бўлган онасининг эсхонаси чиқиб кетди.* М. Хайруллаев, Кўнгил. **Эсхонаси тескари бўлмоқ айн. эсхонаси чиқиб кетмоқ.** *Бай-бай, қўрққанымдан эсхонам тескари бўлиб кетаёзди-я!* К. Яшин, Ҳамза.

ЭС-ЭС: эс-эс билмоқ (ёки эсламоқ) Элас-элас билмоқ, ғира-шира эсламоқ, ноаниқ, зўрга хотирага келтирмоқ. *Отамни эс-эс биламан.* ■ *Йўлдош Рашидни эс-эс эсларди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ЭС-ҲУШ 1 Эс ва ҳуш, ақл, мия. *Унинг эс-ҳуши жойида эмас.*

2 Фикр-зикр, ўй-хаёллар. *Нуринисанинг эс-ҳуши — эрга тегиш.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу ерда уч-тўрт кундан бўён.. эс-ҳушим сизда.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭТ 1 айн. **гўшт 2, 3.** *Мол эти. Куй эти. Хом эт. Шафтоли эти. Эти қизил қовун. Насия еманг этни, қизартиради бетни.* Мақол. ■ *Сиз мана шу пулга гузардан бир чорак эт келтириб, шўрва қилиб берсангиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Одамнинг бадани; одам баданининг юмшоқ жойи, мушаклари. *Эти увишмоқ. Сўз суякдан, таёқ этдан ўтади.* Мақол. ■ *Қизлардан уч-тўрттаси Нозикни таъқиб этди ва шарт-шурт бир-бирининг яланғоч этига уришиб, шартак олишдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан қаён.

Бир парча эт Ҳали ҳеч нарсани билмайдиган, янги туғилган чақалоқ ҳақида. *Онажон! Бир парча эт эдим, Сен қилдинг одам.* Д. Файзий. **Бир қоп эт** 1) жуда семиз, турган-битгани гўшт; 2) ҳеч нарса қила олмайдиган, ҳаракатсиз одам ҳақида. *Умидсиз одам — бир қоп эт.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. **Эт билан тирноқ** Бир-биридан ажралмайдиган, ўзаро жуда боғлиқ. *Театр билан драматургни эт билан тирноққа қибё қилиш мумкин.* Н. Сафаров, Оловли излар. **Эт олдириб** қўйганини кўрган ўғли Ҳамидулла ҳам тунлари навбатчилик қиларди. М. Қўшоқов, Катта хирмон жилғаси. **Эт олмоқ** (ёки солмоқ) Семирмоқ. *Жониворлар мен йўғида салкам ўн килодан эт олибди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Булар эт солиб, танбаллашиб қолишган, уларни ишлашга мажбур қилиш керак.* А. Мухтор, Туғилиш. **Эти суягига** (ёки устухонига) ёпишмоқ Жуда озиб кетмоқ; суяги чиқмоқ. *Бир неча кун ичида Нодир-жоннинг эти устухонига ёпишди.. пешонасида ажинлар пайдо бўлди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак. *Самоварчи эти суягига ёпишган.. ғирт кўса одам эди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Эти узилмоқ** Қаттиқ қалтис ейишдан мушаклари чўзилиб қолмоқ. *Кампир чўн-*

қайиб, ўғлининг оёғини кўздан кечирди, аста ушлаб кўрди — ҳартуғул чиқмаган экан, эти узилган бўлса керак. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. **Эти ўлмоқ** 1) бадани сезмайдиган бўлиб қолмоқ; 2) одатланиб, кўникиб қолмоқ. *Отабой бунақа нўписаларни эшитавериб, эти ўлиб қолганидан, писанд қилмади.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари. **Этига** (ёки баданига) **сув юқтирмаслик** Ўзига гап тегизмасликка, ўз иззат-ҳурмати, обрў-эътиборини сақлаб қолишга ҳаракат қилмоқ. *У этига сув юқтирмасликка уринди.* Ж. Абдуллахонов, Йўл. **Этидан тушмоқ** Озмоқ, этини йўқотмоқ. *Чолнинг кўзига ранги ўчиб.. бир қават этидан тушгандай кўринди.* «Шарқ юлдузи». **Этини ташламоқ** айн. **этидан тушмоқ.** *Мингбоши келувчига олайиб қаради.. Соли совуқ бирдан икки энлик этини ташлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЭТАЖ [фр. etage — қават; поғона < лот. staticum — туриш] айн. **қават 2.** *Квартирамиз тўрттинчи этажда.*

ЭТАЖЕРКА [фр. etagere — тиргак, устунча; пештахта < лот. staticum — туриш] Китоб териб қўйиш учун мосланган, бир неча қават тоқчали мебель тури. *Пўлатжон этажеркадаги қатор китобларга бир кўз ташлаб олди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ЭТАЖЛИ айн. **қаватли.** *Кўп этажли уйлар.*

ЭТАК 1 Кийимнинг пастки, осилиб тушиб турадиган кенг қисми. *Кўйлакнинг этаги. Тўннинг этаги* ■ *У гилваталик қўлини этаги барига артиб, Меймор билан омонлашди.* Мирмуҳсин, Меймор. *Ота-бола чопонларининг этақларини бар уриб, қазувага жўнаб кетдилар.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 кўчма Баъзи нарсаларнинг этакка ўхшаш осилган пастки қисми. *Кўёш қишлоқ устидан этагини йиғиб олган, кеч кира бошлаган эди.* С. Зуннунова, Олов. *Бир кун ҳамма ёқни рутубатли туман чулғайди, бир кун тунд борлиқ узра булут этагини судраб ўтади.* Газетадан

3 Матодан пахта териш учун махсус тикилган, бир томони бўйинга осиб, бир томони белга боғлаб олинмайдиган буюм. *Бир этак пахта.* ■ *Кўли этак билан чаноққа худди бўзчининг моқисидай бориб келяпти.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. *Звено аъзолари сентябрнинг ўрталарида этак боғлаб, теримга тушдилар.* «Ўзбекистон қўриқлари».

4 Баъзи нарсаларнинг, сатҳнинг чети, қуйи томони, охирги қисми. *Дала этаги. Саҳро этаги. Ҳовли этаги.* ■ *Шаҳарнинг ҳар иккала томонида экин майдони бўлиб, этаги ўрмонга бориб тақаларди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан. *Булоқдан эмас, этакда ҳайқириб оқаётган сойдан сув олиб келтирарди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

5 Тоғ, адир, баландликларнинг пастки қисми; пастки қисмидаги жой, майдон. *Ёдгор оҳиста юриб, адир этагига тушиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Тепаликнинг этагидан ҳар хил овозлар эшитилди.* «Ёшлик».

6 Ариқ, дарёнинг қуйи қисми; сувнинг қуйилиш жойи. *Зарафшоннинг этаги.* ■ *Кўчиш ҳаво билан чулганган жилға этагидан бир қора пайдо бўлган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

7 Вақт эътибори билан охирги қисм, охир, сўнг. *Февралнинг этакларида кун исиб кетди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Августнинг этакларига келиб, каналга сув очилди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Бир этак бола Бирор аёл ёки оиланинг боласи кўплигини билдиради. *Отанг тирик ахир.. ортимда бир этак болам бор.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ўзи далага чиққани билан уйда ишга яроқсиз бир этак боласи бор.* С. Зуннунова, Олов. **Енгидан кириб, этагидан чиқади** Ўта устомон, айёр одам ҳақида. **Эсинг борида этагингни ёп** Номақбул иш, йўл ва ш.к. дан вақт-ғаниматда қайтиш, мақбулига ўтиш керак, деган маънони билдиради. *-Йўқ, — деди полвон тўқайдан чиқаётиб, — эсинг борида этагингни ёп, бу йўлингдан қайт!* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Этаги очилмоқ** Сири очилмоқ, бирор айби, камчилиги маълум бўлиб қолмоқ. *Қўйинглар.. хотин йўла чиқса, этаги очилди.* *Кулги бўласизлар.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Этагини тутмоқ (ёки ушламоқ)** 1) иш-фаолиятда бирор кимсага маҳкам суяниб, ундан қолмаслик. *Омон бува Ёдгоров каби ингичка толали пахта усталари бор. Ана шу оқсоқолларнинг этагини тут.* «Ўзбекистон кўриқлари»; 2) бирор иш, касб ва ш.к. нинг пайдидан бўлмоқ, уни эгалламоқ. *Оталари касби этагидан тутаётган фарзандларимиз қандини урсин.* Газетадан. **Этагини тутқизмаслик** Тутқич бермаслик. *Лекин уйқу этагини тутқизмай кетди.* С. Абдуқаҳҳор, Кўз-

лар. *Қидирув бўлими ходимларининг усталик билан ишламаётганликларидан фойдаланиб.. яна этак тутқизмай кетган.* И. Қаландаров, Шохидамас баргида. **Этагини ўпмоқ** Муте бўлмоқ, айтганини қиладиган ҳолда бўйсунмоқ. *Юрт беклари яшаб ўтган, Униб ёвнинг этагин.* «Шарқ юлдузи». **Этак йиртиш этн.** Унашиш, унаштириш маросими. *Оёғинг келишмаган, шумпешона экансан!* *Этак йиртиш қилиб қўйган куёвинг ҳаждан қайтмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Этак силкимоқ** Бутунлай умид узмоқ, кечмоқ. *Этак силкиб, Андижонга кетай десам, руҳсат бермайдир.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Мана, энди саройдан бутунлай этак силкиди-ю.. унут бўлаёзган эски дўконга келди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Этак қоқмоқ айн.** **этак силкимоқ.** *Отаси.. телба тўнини тескари кийиб, этак қоқиб, уйдан чиқиб кетган.* «Муштум».

ЭТАКЛИ 1 Этакка эга бўлган, этаги бор. *Бурма этакли кўйлак.*

2 Этак тутган (қ. **этак 3**). *Далага бир нечта этакли талаба чиқди.*

ЭТАКСИЗ 1 Этаги, чети (чеки) йўқ (қ. **этак 4**). *Чўл, учсиз-этаксиз дашт.* *Дазмоллагандай теп-текис.* С. Нуров, Сув қўшиғи.

2 Этаги йўқ, безтак (қ. **этак 3**).

3 Этак тутмаган.

4 кўча Тайини йўқ, бетайин; уятсиз, шарманда. *..акамга айтиб, адабингни бердириб қўймасамми, сен, этаксиз, шошмай тур..* К. Яшин, Ҳамза.

ЭТАЛОН [фр. etalon — намуна] Бирор нарсанинг идеал намунаси, ўлчови ёки тури; ўлчов бирликларини ҳозирги кундаги фан ва техника эришган энг юқори аниқлик билан қайд этиш, сақлаш ва тарқатиш учун хизмат қилади. *Метр эталони. Бирламчи эталон.* ■ *Ўтказгичларнинг қаршилигини ўлчаш учун, аввало, қаршилик намунаси, яъни қаршилик эталони танлаб олиниши керак.* «Физика».

ЭТАН [юн. aither — ҳаво, осмон; эфир] Нефть газлари ва табиий газлар таркибида учрайдиган рангсиз, ҳидсиз газ.

ЭТАП [фр. etape — ўтиш, тўхташ жойи] 1 Бирор нарса, ҳодиса, жараённинг алоҳида босқичи, даври. *Тараққиёт этаплари.*

2 ҳарб. Кўшинлар йўлидаги дам олиш, овқатланиш ва тиббий ёрдам олиш пункти.

3 тар. Сургунга олиб кетилаётган кишилар тўдаси, уларнинг йўлдаги қўниш жойи ва сургун жойигача бўлган йўл. *Икки ҳафтадан кейин Содиқни этап рўйхатиغا тиркадилар.* Шуҳрат, Олтин зангламас.

Этап қилмоқ Этап билан сургунга юбормоқ.

4 срт. Югуриш мусобақалари, пойга ва эстафета йўлининг айрим қисми. *Биринчи этапни биринчи бўлиб француз спортчиси ўтди.*

ЭТДОР кам қўл. **1** Этли, семиз, тўла, гўштдор. *Ҳожи хола узукни этдор синчаологиға ўткази туриб ҳиринглади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Эти қалин, серэт, этли. *Этдор шафтоли.*

ЭТИК Этикага оид; этика талабларига мос келадиган, ахлоқ меъёрларига жавоб берадиган; ахлоқий, маънавий. *Этик таълимот. Ахлоқнинг этик меъёрлари.*

ЭТИК Болдирни бекитиб турадиган узун қўнжли, пошнаги пойабзал. *Амиркон этик. Ағдарма этик. Кирза этик. Хром этик. Этик мойи. Этик қўнжи. Эр бошига иш тушса, этик билан сув кечар. Мақол. ■ Йўлчи этиги билан унинг [бойваччанинг] думбасига яна бир тенди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Икки оёғини бир этикка тиқмоқ (ёки суқмоқ) қ. оёқ **1**.

ЭТИКА [лот. ethica < юн. ethos – урфодат, хулқ-атвор] **1** Ахлоқ ва унинг шахс ҳамда жамият ҳаётидаги ўрнини, ахлоқнинг шаклланиш шарт-шароитларини ва шакллари урганувчи фалсафий таълимот.

2 Бирор синф, ижтимоий гуруҳ ёки бирор касб эгаларига хос одоб-ахлоқ, унинг меъёрлари ва қоидалари мажмуи. *Тасаввуф этикаси. Касб этикаси.*

ЭТИКДҶЗ Этик тикувчи уста, косиб. *Этикдўз сомсапазлик қилса, хўрандаларнинг шўрига шўрва тўкилади, деган нақл бор. «Муштум».*

ЭТИКЕТ **1** [фр. etiquette – одоб-ахлоқ; маросим тартиби] Бирор жамиятда, ижтимоий гуруҳ ва ш.к. да қабул қилинган ўзаро муомала, одоб-ахлоқ; маросим тартиби, қоидалари. *Сарой аҳлига хос этикет. Дипломатик этикет.*

ЭТИКЕТ **II** кам қўл. айн. **этикетка**.

ЭТИКЕТКА [фр. etiquette – ёрлик < etiquette – ёрлик ёпиштирмоқ] айн. **ёрлик** **2**.

Раис энгашиб, булоқдан этикеткаси йўқ шишани олди. Э. Усмонов, Ёлқин.

ЭТИКЧИ айн. **этикдўз**. *Бой тикувчини сўкиб, қолиплаган бир тоқа этикни унинг бошига чоғлаб отди. Этикчи бошини ҳам қилиб, бу ҳамлани рад қилди.* С. Айний, Қулар.

ЭТИМОЛОГИК Этимологияга оид. *Этимологик белги. Этимологик лугат.*

ЭТИМОЛОГИЯ [юн. etymon – ҳақиқат, ҳақиқий маъно + logos – фан, таълимот] **1** Тилшуносликнинг сўзларнинг келиб чиқшини, манбаини ўрганадиган бўлими.

2 Сўзнинг манбаи, келиб чиқиши. *«Пул» сўзининг этимологияси.*

ЭТИОЛОГИЯ [юн. aitia – сабаб + logos – фан, таълимот] Касалликларнинг келиб чиқиш сабаблари, шарт-шароитлари ҳақидаги таълимот.

ЭТЛИ **1** Этдор, семиз, тўла. *Этли бола.* ■ *Этлуроқ йигитларнинг яқтак елкаларидан бирмунча тер нишонлари кўринади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Эти қалин, гўштдор; ейишли. *Этли шафтоли.*

ЭТМОҚ **I** ёрд. фл. «Қилмоқ», «айламоқ» маъноларида қўшма феъл яшаш учун хизмат қилади. *Мас., давом этмоқ, ташкил этмоқ, касб этмоқ, лип этиб чиқмоқ, тап этиб тушмоқ, шув этмоқ, ялт этмоқ.*

ЭТМОҚ **II** шв. Айтмоқ. *Меҳмонга этмоқ.*

ЭТНИК [юн. ethnikos – қабилага, халққа алоқадор] Келиб чиқиш жиҳатидан бирор халққа оид, мансуб, хос бўлган. *Аҳолининг этник таркиби.* ■ *Бу халқ ва миллатларнинг ўз тили.. ўзининг этник хусусиятлари бўлиб, ўлкамизда ягона дўстлик ва қардошлик оиласини ташкил этади.* Газетадан.

ЭТНОГЕНЕЗ [юн. ethnos – халқ + genesis – келиб чиқиш] Муайян халқнинг келиб чиқиши, насл-насаби, пайдо бўлиши.

ЭТНОГРАФ Этнография мутахассиси. *..тарихчилар, этнографлар, археологлар.. Урта Осиёни ўрганиш билан шуғулланадилар.* Газетадан.

ЭТНОГРАФИК Этнографияга оид. *Этнографик материал. Этнографик очерк.* ■ *Ўзбекистон кашта санъати ва этнографик асарларда.. «зардевор»нинг «сардевор» шаклидаги талаффузи учрамади.* «ЎТА».

ЭТНОГРАФИЯ [юн. ethnos – қабила, халқ + grapho – ёзаман] **1** Тарих фанининг

халқларнинг келиб чиқишини, таркибини, жойлашишини, турмушини, расм-русумларини, моддий, маънавий ва ижтимоий маданиятини кўпинча бевосита кузатиш йўли билан ўрганадиган бўлими.

2 Бирор халқнинг ёки бир ҳудуддаги бир неча халқнинг турмуши, маданияти, урф-одатларига хос хусусиятлар мажмуи. *Урта Осиё этнографияси. Тарих-этнография кўргазмаси.*

ЭТНОНИМ [юн. ethnos — қабила, халқ + опута — ном] Халқ, қабила, уруғ ва б. хил этник уюшмалар номи. *Кўпгина этнонимларнинг ўтмишида уруғ ва қабила бошлиқларининг номидан олингани шубҳасиздир. «ЎТА».*

ЭТНОС [юн. ethnos — қабила, халқ] Халқ, қабила; этник бирлик, умумийлик. *Гарчи тил асосий этник белгилардан бири ҳисоблансада, бу этноснинг ягона характерли кўрсаткичи бўла олмайди. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.*

ЭТСИЗ 1 Эти, гўшти йўқ, гўшт солинмаган: гўштсиз. *Этсиз шўрва.*

2 Эти (гўшти) меъёрдагидан кам (бадан ёки ундаги бирор аъзонинг эти ҳақида). *У.. билаклари йўғон, гавдаси этсиз киши эди. Ойбек, Танланган асарлар. Унинг офтобда пишган, этсиз, йирик ёноқли юзида.. томчилар юмаланар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЭТХЎР 1 айн. гўштхўр.

2 кўчма Одамхўр, қонхўр.

ЭТЮД [фр. etude < лот. studium — ғайрат қилиш; иш, машғулот] 1 Тасвирий санъатда: бирор нарсанинг ўзига қараб ишланган дастлабки, хомаки расм, скульптура, чизма (этюд катта асар учун материал бўлиши, шунингдек, мустақил асар бўлиши ҳам мумкин). *Равно этюдларини ошхона деворига суяб кўярди. Йигитлар бўлса, этюдларидан ҳам кўра, кўпроқ ўзини кўриш пайидан эдилар. А. Мухтор, Чинор.*

2 Мусиқа ёки бошқа санъат асарининг машқ учун ёки мустақил ижод тариқасида ёзилган, созанданинг маҳоратини оширишга ёрдам берадиган бир тури. *Программа ўзбек халқ ўйинлари — дарбозлик, кураш.. аския, латифа, этюд ва яна бошқа оммавий санъат турларидан иборат бўлди. Газетадан.*

3 Бирор масалага бағишланган, унчалик катта бўлмаган илмий, танқидий руҳдаги асар тури.

4 Шахмат ва шашка ўйинида: кам сонли фигуралар билан ютиш ёки дуранг қилиш ечимини топиш учун бериладиган позиция, масала.

ЭФЕМЕР I [юн. ephemeros — бир кунли(к)] қ. эфемерлар.

Эфемер ўтлар айн. эфемерлар.

ЭФЕМЕР II Узоқ давом этмайдиган, вақтли, ўтқинчи. *Агар иситма бир-икки кунгина чиқса, эфемер иситмалаш дейилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

ЭФЕМЕРЛАР Баҳорда униб чиқиб, тез (бир неча ҳафта давомида) уруғлайдиган ва ёзда қовжираб, қуриб қоладиган ўтларнинг умумий номи. *Баҳорда кўкариб, ёзда қуриб қоладиган ўтлардан эфемерлар шўрхок ерда кўп учрайди. «Ўзбекистон географияси».*

ЭФИР [юн. aither — ҳаво, эфир; ҳавонинг юқори, нурли қатлами] 1 эск. физ. 19-асрдан то 20-асрнинг 20-30-йилларигача ўтган физикларнинг тасаввурига кўра, юлдузлараро, планеталараро олам фазосини ва моддалардаги атомлараро, молекулалараро бўш жойларни тўлдирган қандайдир муҳит.

2 Осмоннинг, жаҳоннинг радиотўлқинлар тарқаладиган муҳитининг умумлашма номи. *Эфирга чиқмоқ. Эфирда эшиттирмоқ. Эфирдан келган хабар. ■ Сен эй, сарҳад билмас эфир мавжлари, Дунёга ёй: Бугун қутлуғ айём, де. Миртемир.*

3 ким. Кўшалок углеводород гуруҳдан иборат хушбуй суюқ органик моддаларнинг умумий номи (тиббиётда эт ўлдирувчи дори, техникада эритувчи сифатида ишлатилади). *Содда эфирлар. Этил эфир. ■ Кучли таъсир этадиган дориларнинг кўпи эфир ва алкоголь билан аралаш ҳолда тайёрланган бўлади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

ЭФИРЛИ Эфир берадиган, таркибида эфир бўлган. *Эфирли аралашма. Эфирли ўсимликлар.*

ЭФФЕКТ [лот. effectus — ҳаракат, фаолият; натижа] 1 Иш, фаолият ва ш.к. нинг натижаси. *Иқтисодий эффект. Даволанишдан олинган эффект.*

2 Мослама, қурилма ва ш.к. воситасида муайян таъсир, таассурот туғдирувчи восита, усул. *Шовқин эффекти (театрда).*

3 физ. Физик ҳодиса. *Фотоэлектрик эффект.*

ЭФФЕКТИВ [лот. effectivus — натижа берадиган, фойдали] Яхши амалий натижа,

эффект берадиган; унумли, фойдали. *Эффектив чоралар. Эффектив таъсир. Маблагдан эффектив фойдаланмоқ.*

ЭФФЕКТЛИ 1 айн. **эффектив.**

2 Кучли таъсир кўрсатадиган, эффекти бор. *Эффектли кўриниш. Эффектли усул.*

ЭХИНОКОКК [лот. echinos — типратикан + kokkos — дон, уруғ: шарсимон бактерия] тиб. Ит, мушук, бўри ичакларида бўладиган, уруғи уй ҳайвонлари орқали одамга ўтса, мия, ўпка, жигар ва б. ички аъзоларга жойлашиб, ўсиб, гумбакка айланиб, оғир касаликка, ҳатто ўлимга ҳам сабаб бўладиган тасмасимон гижжа. *Қизингизнинг ўпкасига эхинококк тушган, аҳволи анча оғир.. Ё. Шукуров, Хирург.*

ЭХИНОКОККОЗ Одам ва ҳайвонларда эхинококклар қўзғатадиган гижжа касаллиги.

ЭЧКЕМАР 1 зоол. Калтакесакларнинг бўйи 1,5 метргача етадиган, турли жониворлар билан овқатланадиган энг катта тури. *Карасам, лўла болишдек баҳайбат бир махлуқ — экемар, ҳансираб ётибди. Й. Шамшаров, Қахрамоннинг йўли.*

2 қ.ҳ. Узумнинг бир хили; қизил, ҳусайнига ўхшаш ўртапишар ҳўраки узум.

ЭЧКИ Қувур шохлилар оиласига мансуб, кавш қайтарувчи жуфт туёқли сутэмизувчи ҳайвон. *Хонаки эчки. Тоғ эчкиси. Эчки сути. Эчки жуни. Туяни шамол учирса, эчкини осмонда кўр. Мақол. ■ Эчкиларга ҳамма ҳайрон: нега Орифнинг эчкиси бир туққанда, иккита туғар экан-у, колхознинг эчкилари нуқул биттадан туғар экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЭЧКИЧИ Эчки боқувчи, етиштирувчи чорвадор.

ЭЧКИЧИЛИК 1 Эчки боқиш иши, касби.

2 Чорвачиликнинг эчкиларни боқиш ва кўнайтириш билан шуғулланувчи тармоғи.

ЭЧКИЭМАР айн. **экемар.**

ЭШ 1 Ўртоқ, ҳамдам, йўлдош, шерик. *Кўп ўтмай, янги шаҳардаги бошланғич мактабга муаллим бўлиб кирди, билимли рус, қозоқ йигитларидан дўст-эш орттирди. А. Мухтор, Чинор. Ҳасратига қулоқ сол, ҳасратига бўлгил эш. Т. Тўла. Кўпинча бу ҳазил-хузулларда улар бир-бирига эш бўлишарди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.*

2 шв. Жуфт. *Бир эш маҳси.*

3 шв. Бола туғилгандан кейин тушадиган қобикнинг қолдиғи; йўлдош.

4 Эш (эркаклар исми).

ЭШАК 1 Якка туёқлиларга мансуб, қулоқлари узун, сутэмизувчи, отдан кичик иш ҳайвони. *Эшак минганнинг оёғи тинмас. Мақол. ■ Бобоқул ҳам юкларини эшагига ортиб бўлган эди. С. Анорбоев, Оқсой. Қишлоқ деҳқонлари қўқон араваларда, эшак араваларда ўрик, тут, терак саржинлари.. юклар бормоқда эдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 кўчма Бефаҳм, ҳеч нарсага қизиқмайдиган одам ҳақида. *Ишқи йўқ — эшак, дарди йўқ — кесак. Мақол.*

3 (талаффузда кўпинча эшшак) Шу ҳайвонга нисбатли ҳақоратни билдиради.

4 Тўрт ёки кўп оёқли узун скамейка, ўтиргич. *Мулла Обид жавоб ўрнига қўл силтаб, Берди татар ўтирган ёғоч эшакнинг иккинчи бошига келиб ўтиради. А. Қодирий, Обид кетмон.*

5 шв. Чаён.

6 с.т. Харак. *Дутор эшаги.*

7 с.т. Гимнастика машқлари учун белгиланган тўрт оёқли узун, усти чарм билан қопланган мослама; козёл.

Кўп гап эшакка юк Ортиқча гап-сўзнинг фойдасизлиги ҳақида айтиладиган ибора. *Мулла минган эшакдай Жуда итоатли, ювош. Қамоқда эзилса, мулла минган эшакдай, бўйинини солиб, бир кунмас-бир кун балки чиқиб келар.. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЭШАКВОЙ 1 фольк. Халқ эртақларининг эшак образли қахрамони, персонаж (одатда бу образда ўжарлик, аҳмоқлик хусусиятлари мужассамланади).

2 сўж. Тентак, аҳмоқ (кўпинча болаларга нисбатан айтилади).

ЭШАКЕМ, эшакеми с.т. Терига, баъзан шиллиқ қаватларга катта-кичик пуфакчали тошмалар тошиши, қаттиқ қичиши билан кечадиган касаллик; организмнинг аллергик реакцияси. *Эшонойимларнинг битта-яримтасига эшакеми тошдимикан деган хаёллар билан бориб.. бир кишининг эшагини бир соатга ижарага олиб келтирдим. Ф. Фулом, Шум бола.*

ЭШАКМИЯ бот. Дуккаклиларга мансуб, уруғи заҳарли кўп йиллик ёввойи ўт. *Қишлоқ жойларда донли экинлар билан бирга ўсадиган айрим ўсимликларда (эшакмия ва*

бошқаларда) заҳарли алкалоидлар мавжуд. «Фан ва турмуш». У вақтларда бу ерга сув чиқмаганда, эшакмиядан бўлак ўсимлик ҳам ўсмасди. Ш. Бўтаев, Қўргонланган ой.

ЭШАКҚУРТ зоол. Тенгоёқли қисқичбақасимонлар туркумига мансуб, тўқ бинафша рангли, бир неча жуфт оёқли умуртқасиз жонивор.

Димоғидан эшакқурт ёғилмоқ қ. димоғ 3. Маъсуманинг эри димоғидан эшакқурт ёғиладиган, серзарда бойвачча эди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Ҳемирининг тайини йўғ-у, димоғидан эшакқурт ёғилади. Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.

ЭШВОЙ Ўзбек халқ ашула ва куйларидан бирининг номи. *Сухбатимга кўзи шахло, қоши ўқ-ёй истарам, Бошга парқу, тингламоққа савти эшвой истарам.* «Муштум».

ЭШДОШ Эшлари бир, жуфт.

Эшдош ундошлар тлш. Бир жуфтликни ташкил қиладиган ундошлар (мас., п ва б, т ва д.)

ЭШЕЛОН [фр. echelon < echelle – зина, зинапоя; шкала] **1** ҳарб. Махсус юк, техника, артиллерия, танк ва қўшинлар ортилган поезд ёки автоколонна. *Ҳарбий эшелон.* ■ *Бизлар бир эшелон солдат, бепоен дастга тушиб, саёзгина дарё бўйида чодир тикиб ётардик.* О. Ёқубов, Излайман.

2 ҳарб. Кетма-кет саф тортган, биринкетин жангга солинадиган қўшинларнинг навбатдаги гуруҳи. *Биринчи эшелон.* ■ *Авиаразведканинг маълумотига қараганда, душман биз тарафга иккинчи эшелонини бурган.* Шухрат, Шинелли йиллар.

3 Бир хил юк ортилган, бир мақсад билан жўнатилган поезд ёки автомобиллар қатори. *Пахта ортган эшелонлар кетма-кет ўтмоқда.* ■ *Станциядан телефон қилишди. Эшелон келибди. Юкларни эртадан қолдирмай ташиб олмасак, штрафга кирар эмиш.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ЭШИК 1 Уй, хона, бино ёки ҳовлининг кираверишида ўрнатиладиган, очиб-ёпиб туриладиган қурилиш буюми. *Икки табақали эшик. Уймакор эшик. Кабинет эшиги. Кўча эшиги. Ҳовли эшиги. Эшикни очмоқ. Эшикни тақиллатмоқ. Меҳмон келар эшикдан, Ризқи келар тешикдан.* Мақол. ■ *Дилдор шарт ўрнидан турди-ю, эшикни қарсиллатиб ёпиб чиқиб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, одам, жонивор, нарсалар жойлашадиган қурилма, мосламаларнинг кириб-чиқиладиган, очилиб-ёпиладиган қисми. *Машинанинг эшиги. Самолётнинг эшиги. Қафаснинг эшиги.* ■ *Автобуснинг эшиги овозсиз очилди: -Марҳамат, чиқинглар.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Бу ўртада соат эшиги очилиб, какку қуш чиқди-да: «Какку! Какку!», деб яна кириб кетди.* У. Исмоилов, Сайланма.

3 шв. Ҳовли, уй-жой; хонадон. [Мирзакаримбой:] *Эшигимда жуда кўп одамлар ишлаган. Ойбек, Танланган асарлар. -Эшигини топа олдингизми? -Топдим. Айтганингиздек, унинг эшигини Тошкентда ҳар ким билар экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Эшик супурмоқ 1) ҳовли супурмоқ; **2)** хизматкор бўлиб ишламоқ, хизматкорлик ишларини бажармоқ. *Эшигимни супурсин бу қўмондон, Бўлсин барча қилганига пушаймон.* Ҳ. Олимжон. [Жамила:] *Мен сизни ўла-ўлгунча дуо қилай, лойиқ кўрсангиз, чўрингиз бўлиб, эшигингизни супурай.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

4 Ташқари, ташқи майдон, кўча. *Эшик совуқ.*

Эшикка чиқмоқ 1) уйдан, хонадан ташқарига, ҳовлига чиқмоқ. *Кўрпача ёзиб, уни ўтқизгач, «мен ҳозир», деб эшикка чиқиб кетди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Назарбой эшикка чиқиб қараса, бу чодирдан бошқа чодирлар кўп, одамлар сон-саноксиз.. «Ой-сулув»; 2) ҳожатга чиқмоқ, ёзилгани чиқмоқ, ёзилмоқ.*

5 кўча Бир мақсадга, ерга етишиш, эришиш йўли, имконият йўли. *Бахт эшиги кўруниб турибди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Барча орзулар эшиги деярли ёпиқ эди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг туғилиши.

Эшик оға (ёки оғаси) Ўрта Осиё хонликларида хон саройидаги бош хизматкор; олий ҳукмдорнинг турли қабул маросимларини ўтказиш ишларига мутасадди бўлган шахс. *Эшик оға кириб, аркони давлатнинг ҳозир бўлганини билдиргач, Ҳусайн Бойқаро киришга ижозат берди.* Ойбек, Навоий. **Эшик қоқмоқ 1)** эшикни тақиллатмоқ; **2)** бирор вақт, фурсатнинг яқинлашиб, келиб турганини билдирувчи ибора. *Баҳор эшик қоқяпти.* ■ *Айниқса, эшик қоқиб ёз келди-ю, хаёл тўрт ёққа сочилиб, вақт етишмай қолди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЭШИЛМОҚ I Эшмоқ I I фл. ўзл ва мажҳ. н. *От белига торта берди сайислар Ипакдан эшилган майин айилди. «Ойсулув».*

2 *кўчма* Кокил каби таралмоқ, ипакдай майин осилиб сочилмоқ. *Қора зулфинг эшилгандир тол-тол.. «Муродхон». Кахрабодек сан-сарик сабзи унинг пичоғи остида ипак сипгари эшилиб, таралиб чиқар эди. А. Мухтор, Чинор.*

3 *кўчма* Мулойим ҳаракат, ҳолат касб этмоқ (шахс ҳақида). - *Тўхтане!* — *деди жувон ноз билан эшиларкан. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Бунақа пайтда озгимиздан бол томиб, ўзимиз ҳам эшилиб кетамиз. Х. Тўхтабоев, Шириң қовунлар мамлакати.*

ЭШИТИШ I Эшитмоқ фл. ҳар. н. *Ҳикояни эшитиш асноси имодда бир гижиниш вазияти бор эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

2 Одам ва ҳайвонларнинг эшитув аъзоси ва эшитув анализатори орқали товуш тўлқинларини қабул қилиш хусусияти.

ЭШИТМОҚ I Товушни эшитиш аъзоси орқали қабул қилмоқ; қулоғига кирмоқ, чалинмоқ. *Кимнингдир инграганини эшитди. Отнинг кишнаганини эшитди. ■ Саодатхоннинг оёқ шартасини эшитиб, секин кўзларини юмди. С. Зуннунова, Янги директор. Отасининг хуррагини эшитиб, кўнгли равшан тортиди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Диққат-этибор билан, маъно, мазмунини ҳам англаш, ўзлаштириш мақсадида қулоқ бермоқ; тингламоқ. *У Меъморнинг гапларини эътироз билдирмай эшитар, бош қимирлатиб тасдиқларди. Мирмуҳсин, Меъмор. Ўз умримда кўп одамларни кўрганман, кўпларнинг саргузаштларини эшитганман. С. Аҳмад, Юлдуз.*

3 Хабар топмоқ, хабардор бўлмоқ, эшитиб билмоқ. *Достон битибди, деб эшитдик, оға. Қачон ўқийсиз? С. Сиёев, Ёруғлик. Чанғи сайлини ҳам ўзинг ўйлаб топдинг. Билардинг, опанг эшитиб қолса, адабингни беришини. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Гап эшитмоқ Сўкиш, қарғиш ва ш.к. мазмундаги танбеҳ олмоқ. *Қилар ишни қилган Писмиқ-ку, мана энди мен гап эшитяпман. Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.*

ЭШИТТИРИШ I Эшиттирмоқ фл. ҳар. н.

2 Радио ёки телевидение орқали товушни узатиш, юбориш; радио ёки телевидение орқали узатиладиган концерт, маъруза ва

ш.к. *Болалар учун эшиттириш. Эшиттиришлар дастури. Бугунги эшиттиришимиз тамом бўлди.*

ЭШИТУВЧИ I Эшитмоқ фл. сфдш.

2 *айн. тингловчи. Радио эшитувчилар. ■ ..ўйлаб қараса, ҳақиқатан ҳам яхши агитатор бўлиш учун аввало тингловчилардан кўпроқ нарса билиши, кўпроқ тажрибага эга бўлиши керак экан. П. Қодиров, Уч илдиз.*

ЭШКАК Қайиқни (баъзан кемани ҳам) ҳаракатга келтириш ва бошқариш учун хизмат қиладиган узун дастали ёғоч курак. *..туну кун бақириқ-чақириқ, узун эшкакларнинг бетиним шалопласани, кемачиларнинг сўкингани эшитилиб турарди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

Эшкак эшмоқ (ёки тормоқ) Эшкакни сувга уриб, қайиқни ҳаракатга келтирмоқ. *Ишчи ёшларимиз байдарка ва канозда эшкак эшиш.. билан шуғулланишни ёқтирадилар. Газетадан. У тезроқ соҳилга чиқиб олиш учун жон-жаҳди билан эшкак тортишга тушди. «Ёшлик».*

ЭШКАКЛИ Эшқаги, эшкаклари бўлган. *Саккиз эшкакли қайиқ.*

ЭШКАКЧИ I Одам ва юкларни дарёдан ўтказишни ўзига касб қилиб олган киши; қайиқчи. *Қайиқ соҳилга чиққач, эшкакчи қайиқни толнинг поясига боғлайди. А. Эшонов, Ҳикоялар.*

2 Эшкак урувчи, эшкак тортиб, қайиқни ҳайдайдиган киши; қайиқ ҳайдовчиси. *Бизнинг қайиқда моҳир эшкакчи бўлмаган одам ортиқча юк. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

ЭШКИЛ-КИШАН Занжир, кишан. *Бир гуноҳкорни ёки гуноҳкор саналган бир кишини тутиб келтирадилар, уни қамаб, оёғига эшкил-кишан ёки кунда урадилар. С. Айний, Жаллодлар.*

ЭШЛИК I Эшга хос ҳолат, эш эканлик.

2 Эшларга хос муомала, муносабат; дўстлик, ўртоқлик муносабатлари. *Эшлик қилмоқ. ■ Қулунтой ҳам унга қилиб эски эшлик, Ўргатибдир Кўканчага жувозкашлик. Ф. Фулом.*

ЭШМА Эшиб ясалган, чийратма, пишиқ. *Эшма ип.*

ЭШМОҚ I I Айлантриб, бураб, товлаб пишиқ қилмоқ; пишитмоқ, чийрамоқ; йигирмоқ. *Қамиш эшмоқ. Белбоғни эшиб боғламоқ. Арқон эшмоқ. ■ Мен ҳам тек тур-*

масдим: пахтани чиғириқдан чиқарар, калава ўрар, пахта савар, ҳатто пилта ҳам эшиб берардим. Ё. Шукуров, Қасос. Ҳаётхон бечора ип эшиб, марваридларни теришга ўтирди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 кўчма Ўрнига қўймоқ, ўринлатмоқ, қойил қилмоқ, қиймоқ. *Гапни эшади-да.* ■ *Гоҳо Юсуф амаким қўлига дуторини оларди-да, шундай эшиб чалардики, юрагимизни сув қилиб юборарди.* У. Икромов, Унутилмас хотиралар.

Ип эшолмайди қ. ип.

ЭШМОҚ II *айн. эшкак эшмоқ қ. эшкак.* *Лаби чўччайган кичкинагина санитар қиз эшкак эшарди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ЭШОН [ф. айшан — 3-ш. кўпликдаги шахс олмоши: улар; мулла, шайх] Диндорлар орасида маълум обрў қозонган руҳоний, дин пешвоси. *Бу эшон биров билан сўзлашганда, ўзини худди кимга қайси жаннатдан ўрин бериш тўғрисида худо билан сўзлашиб келгандай тутарди.* А. Қаҳҳор, Тўй.

ЭШОНЗОДА [ф. айшанزاده — эшоннинг боласи] Отаси эшон бўлиб ўтган, эшонлардан таркаган шахс, эшон боласи, авлоди. *-Ўзимиз тошкентлик бўламиз, эшонзодаларданмиз, мадраса кўрган муллоий забардастлардан бўламиз, — деди домла.* Ф. Гулом, Шум бола.

ЭШОНОЙИМ (тўғриси эшон ойим) қ. ойим 2.

ЭШОНПАРАСТ [ф. айшанپرست — эшонни ҳурматловчи] Эшонларга қўл берган, уларга сифинувчи, ўтакетган диндор киши.

ЭЪЗОЗ [а. اعزاز — иззат, ҳурмат; меҳр, илтифот] ҳурмат-эътибор ҳис-сезгиси ва унинг ифодаси; эҳтиром. *Отага қўйилган ҳайкал, районнинг унинг номидалиги — бу эъозлар Отага халқнинг меҳр-оқибатини билдиради.* «Ўзбекистон кўриқлари».

Эъзоз қилмоқ (ёки этмоқ) *айн. эъозламоқ.* *Ҳурлик деб тўкилган бу қон рангини Юрак-юрагимдан қилгумдир эъзоз.* Ж. Жабборов. *Ҳар лаҳза фирибгарлик бобида бўлиб шоввоз, Ростеўйликни тарк айлаб, ёлғонни этдим эъзоз.* «Муштум».

2 Эъзоз (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЭЪЗОЗЛАМОҚ Меҳр-эътибор билан муносабатда бўлмоқ, эъзоз этмоқ. *Дарҳақиқат, инсон тафаккур эта бошлаган даврлардан бери.. энг азиз зотни — онани*

эъозлайди. «Фан ва турмуш». *Ерга алоҳида меҳр-муҳаббат қўйиб, уни эъозлашни расм қилиб олган халқ Фарғонани харобачиликдан сақлаб қолди.* Газетадан.

ЭЪЗОЗЛИ Эъозлашга лойиқ, эъозга сазовор; ҳурматли. *Эъозли меҳнат. Эъозли меҳмон. Эъозли муҳаббат.*

ЭЪЛОН [а. اعلان — кўпчиликка маълум қилиш, билдириш; хабарнома] Кўпчиликка етказилиши зарур бўлган хабар, янгилик, буйруқ, фармон; шундай хабар ёзилган қоғоз, ҳужжат, билдириш. *Газетадаги эълон. Эълон ёзмоқ. Эълон тахтаси.* ■ *Турли хил эълонлар ёпиштириб ташланган доска рўпарасидаги қоровулхонага югуриб бордим.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

Эълон қилмоқ 1) ҳаммага маълум қилмоқ, билдирмоқ. *Мажлис ҳақида эълон қилмоқ;* 2) тантанали суратда билдирмоқ. *..кечга яқин тўполон босилгач, Ҳорун бўзчини Маймана ҳокими деб эълон қилишди.* Мирмуҳсин, Меъмор; 3) бермоқ, билдирмоқ. *Ҳайфсан эълон қилмоқ.* ■ *Армия кунда командир Элмуродга ташаккур ҳам эълон қилди.* Шухрат, Шинелли йиллар; 4) босилмоқ, берилмоқ (матбуотда). *Турсуной ҳақидаги очерким.. газетада эълон қилинди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЭЪЛОННОМА [эълон + нома] Ёзма эълон, билдириш; мурожаатнома. *Ўрмон-жон.. бу эълонномани ўқиб, аввал хит бўлди, кейин кулгиси қистади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЭЪТИБОР [а. اعتبار — ҳурмат, иззат-икром; ҳисобга, назарга олиш; обрў, нуфуз] 1 Бирор кимса ёки нарсага қаратилган диққат-назар, фикр, ёд. *Эътиборини жалб қилмоқ. Эътибор билан разм солмоқ.* ■ *Отабек диққат ва эътибор билан қутидорни кузатиб, жавоб берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бир уй меҳмоннинг эътибори жажжигина Азизжонда.* Газетадан.

Эътибор бермоқ Диққат-эътиборни қаратмоқ, эътиборини йўналтирмоқ. *Бойвачанинг орқасида от қўйиб келаётган одамга эътибор беринг.* К. Яшин, Ҳамза. **Эътибор қилмоқ айн. эътибор бермоқ.** *Мастон унга эътибор қилмай, отнинг очиқ қолган кўзларига қаради.* А. Қаҳҳор, Мастон. **Эътиборга олмоқ** Ҳисобга олмоқ, назарда тутмоқ. *Сен айтган икки нарса илмга маълум эканлигини эътиборга олсак, сен ўтказадиган тажрибанинг*

асосий вазифаси мана шу саволга жавоб бериш. А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

2 Ўзга томонидан бўлган ҳурмат ҳисси; қозонилган ҳурмат; обрў, нуфуз. *Эътибори кетди. Эътибори йўқолди.* ■ Низомиддиннинг кўз олдида бу нотаниш одамнинг эътибори янада ошди. Мирмуҳсин, Меъмор. Гарчанд баъзи жойда топдим эътибор, Куксимда нелардир таратур зиё. А. Орипов.

Эътибор қозонмоқ (ёки топмоқ) Обрў-ҳурматга эга бўлмоқ, яхши ном чиқармоқ. [Ҳожи] Нормуҳаммад қушбеги олдидан ундан ҳам юқорироқ ва маънолироқ эътибор қозонди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Тошкент чаманзор — Бутун халқ олдидан топди эътибор.* Х. Расул. **Эътиборга тушмоқ** Кишилар эътиборини тортиб, ўзига жалб қилмоқ. Кейинчалик устод Қавом эътиборига тушиб, унинг тавсияси билан Мирзодан иш олган эди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Эътибордан қолмоқ** Кўпчиликнинг диққат-эътиборини йўқотмоқ. *Агар юлғичликни ташламангиз, халқ эътиборидан қолиб, шарманда бўласиз.* «Муштум». **Эътибори билан** Жиҳат(и)дан, кўра. *Бадиий таржима моҳият эътибори билан халқлар ўртасида олтин кўприқдир.* Х. Ёлоров, Ҳаёт тўлқинлари.

3 Эътибор (хогин-қизлар исми).

ЭЪТИБОРАН [а. اعتبار — ҳурмат ёки ишонч юзасидан; =дан бошлаб, ҳисоблаб] кўм. (ч.к. билан) Пайт ёки макон (жой) билдирувчи сўзлар билан қўлланиб, пайт, макон муносабатини ифодалайди. Ёнғоқдан эътиборан сойга тушгунча кўндаланг эгатли алоҳида тахта бошланади. А. Қодирий, Обид кетмон. *Ота-она фарзандини туғилган кунидан эътиборан парваришлаб, ювиб-тараб.. катта қилади.* Газетадан.

ЭЪТИБОРЛИ 1 Эътибори, обрўси, нуфузи бўлган, сўзи ўтадиган; нуфузли, ишончли, мўътабар. *Қишлоқнинг эътиборли кишилари.* ■ *Ашула тугагач, эътиборли бир одам келин билан куёвни қутлаб, бахт ва тотувлик, ували-жували бўлишни тилади.* Мирмуҳсин, Умид.

2 Эътиборга лойиқ; арзирли. *Шайх Ҳамзага бир ўқрайиб қаради-ю, лекин эътиборли гап айтишга ўзида куч тополмади.* К. Яшин, Ҳамза.

ЭЪТИБОРСИЗ 1 Назар-писанд қилмайдиган, бепарво; менсимайдиган. *Мен бу диссертация деб худбин бўлиб кетдим, сенга*

эътиборсиз бўла бошладим. А. Мухтор, Чиноҳ. *Анвар ўлтирар экан, эътиборсиз қўл силтади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Назар-эътибордан қолган, обрўсини йўқотган, нуфузи йўқ, обрўсиз. *Эл олдидан эътиборсиз бўлиб қолмоқ.*

ЭЪТИБОРСИЗЛИК Эътиборсиз муносабат, эътиборсиз бўлиш, эътиборсиз ҳолат; бепарволик. *Қораилон ўз орқасида ўғил болача кийиниб, тик турган Бадиани пайқамади.* Бу Қораилоннинг биринчи эътиборсизлиги эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЭЪТИДОЛ [а. اعتدال — ҳушқоматлик, адиллик; мўътадиллик, ўрта даража; бир текисдалиқ, мутаносиблик] эск. кт. Бир текисдаги, мўътадил ҳолат, мувозанат. *Анварнинг кўнглидаги қоронғилиқ ҳам кучайди, юрак уриши эътидолдан чиқиб, ўғри кишидек атрофга қарана бошлади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЭЪТИМОД [а. اعتماد — таянч, суяниш; ишониш, ишонч] 1 Самимий, тўғри, одил деб ҳисоблаб, қаттиқ ишониш, шунга асосланган ишонч. *Агар ҳақиқатни айтилса, хон ўзидан бошқа ҳеч кимга эътимод қилмайди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Кўз тутилган, ишонилган кимсадан кутилган, унга боғланган умид, ишонч. *Биз келажакка ишонган улуғ халқмиз. Шунинг учун ҳам ёшларга эътимодимиз катта.* ■ *Эндиликда чол-кампир топган-тутганини Топилга атаган, бутун эътимодини шу кенжа ўғилга қўйган.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ЭЪТИМОДЛИ Эътимод қилса, ишонса бўладиган; ишончли. *Ҳусайн Бойқаро.. эътимодли саркардалар билан қуршалган ҳолда борар эди.* Ойбек, Навоий.

ЭЪТИМОДНОМА [эътимод + нома] эск. Ишонч ёрлиғи, ваколатнома, ваколат ҳақидаги расмий ҳужжат. *Элчи эътимодномасини топширди.*

ЭЪТИРОЗ [а. اعتراض — йўлни тўсиб қўйиш; қарши ҳаракат; қаршилик, келишмаслик] Бирор нарса, тақлиф, иш-ҳаракат ва ш.к. га қарши фикр; қаршилик, норозилик. *Қатъий эътироз. Бу тақлифга эътироз борми? Эътироз билдирмоқ. Эътироз қилмоқ.* ■ *Муҳаммад Расул хўжайиннинг кайфи ўзгаргани учун ўйлаган эътирозини айтишга ботинмай турди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бемаслаҳат ҳеч кимнинг фикрига эътироз билдирмайди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЭЪТИРОЗЛАНМОҚ кам қўлл. Эътироз билдирмоқ. -*Хотинга мувофиқ бўлиш ва бўлмасликнинг унча кераги йўқ, — деди Ҳомид эътирозланиб.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЭЪТИРОЗСИЗ Эътироз билдирмай ёки билдирилмай; сўзсиз. *Эътирозсиз «хўй» деди. Кун тартиби эътирозсиз қабул қилинди.*

ЭЪТИРОФ [а. اعتراف — таниш, тан олиш; иқроор бўлиш, бўйнига олиш; тавба] Бирор гап, фикр, иш-ҳаракат ва ш.к. ни тўғри, ҳақиқат деб билиш, қабул қилиш. *Ҳақиқатни эътироф қилмоқ. ■ У бу эътирофни кўзлари билан, термилиб боқишлари билан жуда аниқ билдирди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Эътироф этмоқ (ёки қилмоқ) Тан олиб тасдиқламоқ. *«Кошинга шошадиган еримиз йўқ», деб корфармо жаноблари хато қилганлар, буну эътироф этамиз.* Мирмуҳсин, Меъмор. ..*Миродилнинг тадбирли ва оқил бир шахс эканлигини эътироф қилиб, унинг бутун талаб ва тадбирларини тўғри топдилар.* У. Исмоилов, Сайланма.

ЭЪТИҚОД [а. اعتقاد — ишонч, ишонич; кўнгилда тасдиқлаш; имон, маслак] **1** Қаттиқ ишонч, дилдан эътироф этилувчи тушунча, нуқтаи назар, қараш. *Эътиқодга кўра, чинор минга кирган соати ўзидан-ўзи ёниб кетиши керак экан.* А. Мухтор, Чинор. *Ҳар қандай одамнинг ҳам ўзига хос хулқ-атвори, эътиқоди, дунёқарашу бўлади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Бирор кимсага ёки нарсага бўлган ишонч; ишонч ва ихлос билан қараш. *Жўрабой отанинг командир йигитга эътиқоди ўн чандон ошди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Омон отада билимга, илгор усулларга эътиқод жуда баланд.* Ҳ. Назир, Маёқ сари.

3 Худога ёки умуман бирор гайритабиий кучга ишонич; имон. *У ўз эътиқоди билан диний одам бўлиб, намозни ҳам қанда қилмайди, рўзани ҳам.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

Эътиқод қўймоқ Эътиқод билан муносабатда бўлмоқ, боғланмоқ. *Ерни севган, унга эътиқод қўйган деҳқон мўл ҳосил учун курашини эрта куздан бошлайди.* Газетадан. *Сиз у билан синашта эмассиз-ку, эътиқод қўйишингизни қаранг.* С. Юнусов, Қутилмаган хазина.

ЭЪТИҚОДЛИ Ўз эътиқодига эга, эътиқодида мустақкам. *Эътиқодли кишилар.*

ЭЪТИҚОДСИЗ Эътиқоди йўқ, эътиқод қўймайдиган.

ЭЪТИҚОДСИЗЛИК Эътиқоди йўқлик, эътиқод қўймаслик. *Эътиқод Али Қушчини инсон ва олим сифатида улуғласа, эътиқодсизлик мавлоно Муҳиддинни тубанлик жарига иргитади.* «ЎТА».

ЭҲ унд.с. **1** Завқ-шавқни, қувончни, шодликни билдиради. *Эҳ! — деб юборди Сангин ўз уйдан ўзи завқланиб.* А. Мухтор, Туғилиш. *Ям-яшил ўтов ичра ясаб бир хужра, Қўйсанг агар патефон.* Эҳ.. роҳатижон. Х. Салоҳ.

2 Афсусланиш, ачиниш, ўкинч ёки пушаймонни билдиради. *Эҳ, бу дунёнинг иши-я! На хотин! На кулба!* Ш. Тошматов, Эрк куши. *Эҳ, аттанг, орзулар учди ҳавога.* Я. Курбон, Меҳрим ва қаҳрим.

ЭҲА унд.с. Ажабланиш, таажжуб ёки қувонч, шодликни билдиради. *Эҳа, олиб келдингизми, ниҳоят!* ■ *Эҳа, сиз ҳали хотинларнинг гапини кўтариб келдингизми бу ерга.* Қиҳ-қиҳ, э омон бўлинг-э! П. Турсун, Ўқитувчи.

ЭҲЕ айн. эҳа.

ЭҲЗОН [а. احزان — хафалик, маъюслик; қайғуриш, ғамга ботиш]: **кулбаи эҳзон** поэт. Ғамхона. ғам-ҳасрат уйи, қайғу ҳукм сурган кулба. *Бир боқмаганин ҳоли паришонима сўзлаб, Бир келмаганин кулбаи эҳзонима айтинг.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЭҲРОМ I [а. احرام — мусулмонларнинг ҳаж даврида муқаддас худудга кириши ва эҳром кийиши] **1** Маккага ҳаж сафарига отланган кишиларнинг маълум вақт давомида баъзи нарсалардан фойдаланишдан (мас., атир сепиш, соқол-мўйлов, тирноқ олиш ва б. дан) ўзини тийиши.

2 Ҳажга борувчиларнинг махсус кийими: нина тегизилмаган икки парча қалинроқ газлама (мас., бўз)дан иборат бўлиб, бири бўйин ва чап елкага, иккинчиси белдан пастга ўраллади.

ЭҲРОМ II [а. اهرام — «пирамида» (هرم)] с. нинг кўпл.] **1** айн. **пирамида 1, 2.**

Миср эҳромлари Қадимги Миср фиръавнларининг пирамида шаклида қурилган катта тош сағаналари. *Мисрнинг кўкўпар эҳромларини Қай куч қилди кекса Памирға йўлдош.* Зулфия.

2 Пирамида шаклидаги бино, иншоот, масжид, мақбара. *Замонлар ғубори чўкиб,*

бутун заъфарон тошлари қорая бошлаган Чашмаи Аюб эҳроми соясида эски шаҳар бозори жойлашган эди. О. Мухтор, Бухоролик бир йигит.

ЭҲСОН [a. احسان – яхшилик, самимийлик, мурувват; бирор нарсани ҳадыя қилиш; хайр-садақа] 1 Хайрли, савобли иш, кори хайр; эзгулик. *Бахил эҳсондан қочар, хасис – меҳмондан (қочар).* Мақол. ■ *Ёғи йўқ, қаймоғи йўқ чойи қурсин, Хайри йўқ, эҳсони йўқ бойи қурсин.* «Фольклор».

2 дин. Худо йўлига бериладиган зиёфат, хайр-садақа, хайр-саховат, хайр-эҳсон, худойи. *Кошки ул хайри эҳсон бергувчи зотлар берадиган бир парча читларини миннатсиз, озорсиз берсалар.* К. Яшин, Ҳамза. *Юзини соқол босиб кетган қаландар эҳсонни тезда кашкулга жойлаб.. узоқ дуо қилди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 Умуман, ҳадыя, инъом. *Эҳсон бермоқ.* ■ [Машшоқ] *Отабекдан катта-катта эҳсонлар кўргани учун, вақтнинг кечлигига ҳам эътибор қилмай, кирган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ёзининг эҳсони, олинглар, азиз меҳмонлар!* Ойбек, Улуғ йўл.

4 Эҳсон (эркаklar исми).

ЭҲСОНЛИ 1 Хайрли, савобли ишларга доим тайёр, шундай ишларни кўп қилиб турадиган.

2 дин. Кўп хайр-эҳсон, худойи қилиб турувчи; художўй.

3 Саховатли, қўли очик.

ЭҲТИДО [a. اهداء – тўғри йўлни қидириб топиб олиш ва шу бўйича йўналиш, бориш] Тўғри йўл билан бориш; оғмаслик.

ЭҲТИЁЖ [a. احتياج – муҳтожлик; зарурият, талаб, ҳожат] Бирор нарсага бўлган талаб; ҳожат, зарурат, зарурият, муҳтожлик. *Эҳтиёж сезмоқ. Маданий-маиший эҳтиёжларни қондирмоқ. Ортиқча изоҳга эҳтиёж йўқ. Унинг пулга эҳтиёжи йўқ.* ■ *Бора-бора чўл сахрога айланди, одамлар ва отларнинг сувга эҳтиёжи оша борди.* М. Осим, *Аждодларимиз қиссаси. Кўзларим айлар ҳамиша Арзи муҳтожлик сенга, Айт-чи, жоним, борми сенда Кўз ёшимга эҳтиёж?* Э. Воҳидов, *Муҳаббатнома.*

ЭҲТИЁТ [a. احتياط – сақланиш, эҳтиёткорлик; захира] Номатбул нарса, таъсир ва ш.к. дан сақлаш (сақланиш), унга йўл қўймасликка қаратилган чора, тадбир; хатти-ҳаракат. *Ҳовлисиди ёки эшигига яқин*

очиқроқ ерда эҳтиёт юзасидан оғзи тор, ичи кенг бошпана қовланган. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЭҲТИЁТ БЎЛМОҚ 1) эҳтиёт чораларини кўриб иш тутмоқ, эҳтиёт ҳолатни сақламоқ. *Ирода билан эҳтиёт бўлиб сўзлашиш.. кераклигини тушунарди Аҳмад.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат; 2) огоҳлик, зийраклик билан, авайлаб сақламоқ. *Укаларингга эҳтиёт бўл, доим кўз-қулоқ бўлиб тур.* **ЭҲТИЁТ ТУТМОҚ** айн. **ЭҲТИЁТ ҚИЛМОҚ, ЭҲТИЁТЛАМОҚ.**

..ўзининг эҳтиёт тут. **ЭҲТИЁТ ҚИЛМОҚ** 1) эҳтиёт чораларини кўриб сақламоқ, эҳтиётламоқ. *Қиз – биллур қадаҳ, эҳтиёт қилмасанг, қўлингдан тушиб кетади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар; 2) тежамоқ, тежаб-тергаб, аяб, режаси билан сарф қилмоқ. *Уқни эҳтиёт қил! Мўлжални аниқ ол!* Ҳ. Фулом, Машғал; 3) авайлаб сақламоқ, бекитиб қўймоқ. *Ҳужжатларни эҳтиёт қилмоқ.* ■ *Йигитлар тилло тангаларни кафтларига қўйиб томоша қилишди. Ундан кейин эҳтиёт қилиб, ёнларига солиб қўйишди.* Мирмуҳсин. **Меъмор. ЭҲТИЁТИ ШАРТ** Ҳар эҳтимолга қарши; эҳтиётдан. *Сайфий, эҳтиётти шарт дегандай, қўйнига беш-олти газал қистириб келган.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЭҲТИЁТДАН Эҳтиёт юзасидан, ҳар эҳтимолга қарши. *Абдиларнинг бу томондан эшиги бўлмаса ҳам, Омил эҳтиётдан кузатиб турди.* С. Юнусов, *Кутилмаган хазина. Пайти келганда Йулчи бойларга.. қарши сўзлаб, мардикор бермасликка ундаб, эҳтиётдан яна қичқириб қўяди: -Сара нон!* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭҲТИЁТКОР [a. + ф. احتياطكار – эҳтиётли, эҳтиёткорлик билан иш қиладиган] 1 Олдиндан эҳтиёт чоралари кўриб, эҳтиёт бўлиб, олди-кетини ўйлаб иш қиладиган, эҳтиёткорона иш тутадиган. *Эҳтиёткор одам.* ■ *Ҳа, Рустамбек ҳар ишда эҳтиёткор.* Ҳамза, *Паранжи сирлари.*

2 Тежаб-тергаб, аяб, режаси билан сарф қиладиган, исрофгарчиликка йўл қўймайдиган; тежамкор, режали. *Эҳтиёткор бичиқчилар.*

ЭҲТИЁТКОРЛИК Эҳтиётлик билан, эҳтиёт чораларини кўриб иш тутиш; мулоҳазакорлик. *Мирзакаримбой илоннинг ёғини ялаган одам эди.. айёр, мугамбир.. у юраксиз эмас, балки ҳар ишда эҳтиёткорликни маъқул кўрар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭХТИЁТКОРОНА [a. + ф. احتياطكارانه] — охиринаи ўйлаб, мулоҳазакорлик билан, эҳтиёт қилган ҳолда] Эҳтиёткорлик билан, эҳтиётлик билан, эҳтиёт бўлиб ёки эҳтиёт қилиб. *Эҳтиёткорона иш тутмоқ. Эҳтиёткорона муомала қилмоқ.*

ЭХТИЁТЛАМОҚ Эҳтиёт ҳолда тутмоқ, эҳтиёт қилмоқ. *Ҳужжатларни эҳтиётлаб қўй. Ярани эҳтиётлаб боғламоқ.* ■ *Каникулда ишлаб топган пулига олган бир сундирга уст-бошини беш йил эҳтиётлаб кийди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. У балиқларни эҳтиётлаб, хашак устига қўйди-да.. яна нари кетди. Н. Фозилов, Дийдор.*

ЭХТИЁТЛИК айн. эҳтиёткорлик. *Саидий ҳаддан ошиб кетди. Ундан эҳтиётлик талаб қилган Ёқубжон билан уришиб, уни «сотқин» деди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ЭХТИЁТСИЗ 1 Эҳтиёт бўлмайдиган эҳтиёт қилмай иш тутувчи; тадбирсиз. *Эҳтиётсиз бола.* ■ *Элмурод кечаси эшикка эҳтиётсиз чиқди-ю, шамоллаб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 кам қўлл. Эҳтиёт қилмай, пала-партиш сарф қилувчи; режасиз, исрофгар.

ЭХТИЁТСИЗЛИК Эҳтиётсиз ҳолда иш тутиш; бепарволик, мулоҳазасизлик. *Бахтсиз ҳодисалар, кўнгилсиз воқеалар кўпинча эҳтиётсизлик оқибатида юз беради. Газетадан.*

ЭХТИЁТЧАН кам қўлл. айн. эҳтиёткор 1.

ЭХТИМОЛ [a. احتمال — бардош бериш; чидамлик; эҳтимоллик, мумкинлик] 1 Рўёбга чиқиш, амалга ошиш, юз бериш имконияти; мумкинлик. *Қани энди, ҳаётдаги саноксиз эҳтимолларнинг барчасига жавоб топиш мумкин бўлса. С. Кароматов, Олтин қум. Уни энг қаттиқ қўрқитган нарса — бу суратнинг босқинчилар қўлига тушиб қолиши эҳтимоли эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

2 мод. с. Балки, =са керак, бўлиши мумкин. *Унинг келиши эҳтимол.* ■ *Шербек ўшанда ҳол сўраб, эҳтимол, хато қилгандир. С. Анорбоев, Оқсой. Эҳтимол, хон табибни истаган пайтда топиш осон бўлсин, деб шундай қилгандир. С. Сиёев, Ёруғлик.*

Ҳар эҳтимолга қарши Эҳтимол юзасидан. *Бели синган сарбоз.. ҳар эҳтимолга қарши, ерда ётган ўтқир қилични олди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЭХТИМОЛКИ мод. с. айн. эҳтимол 2.

ЭХТИРОМ [a. احترام — ҳурматлаш; иззат-ҳурмат] Юксак ҳурмат, иззат-икром. *Эҳтиром қилмоқ. Эҳтиром билан салом бермоқ. Зўр эҳтиром билан тилга олмоқ.* ■ *Улуғ шоир ҳайкали пойига меҳр-муҳаббат ва чуқур эҳтиром рамзи сифатида гуллар қўйилмоқда. Газетадан.*

ЭХТИРОС [a. احترام — кучли истак, интилиш; зўр талаб] Зўр ҳис-туйғу, завқ, шавқ; жўшқинлик. *Эҳтирос билан гапирмоқ.* ■ *Эҳтирос туғён урганда, ақл чироғи хиралашади. Т. Жалолов, Олтин қафас. Севишганларнинг қалблари ширин-ширин толпингани-толпинган. Кўзларидаги мастона эҳтирос тумани оша бир-бирларини кўрадилар, холос. А. Мухтор, Чинор. Алимардон кўпдан буён шу қадар эҳтирос билан куйламаган эди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.*

ЭХТИРОСЛИ 1 Эҳтиросга тўлган, оташин. *Эҳтиросли публицист.*

2 Эҳтиросни ифодалайдиган, эҳтирос акс этувчи; жўшқин. *Эҳтиросли сўзлар.* ■ *Унинг чўзинчоқ оқиши юзи ҳам эҳтиросли кўзлари.. сингари ички кечинмаларини узлуксиз акс эттиради. П. Қодиров, Уч илдиз.*

ЭХТИРОССИЗ Эҳтироси йўқ, эҳтиросдан холи, ҳиссиз. *Муаллиф шеър техникаси қондаларини бузиш билан бирга, эҳтироссиз, мавҳум фикрларга ўралашиб қолган. Газетадан.*